

VASI SZEMLE | 2024. 78. ÉVFOLYAM 1. SZÁM

A folyóirat a Nemzeti
Kulturális Alap támogatásával
jelenik meg.

Nemzeti
Kulturális
Alap

Ára: 750 Ft

9 770505 033056 24001

VASI SZEMLE | 2024. 1. SZÁM

VASI SZEMLE

• ALAPÍTVÁ 1933 •

2024. **1.** SZÁM

FŐSZERKESZTŐ:

Farkas Csaba

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

Csapláros Andrea**Gráfik Imre****Majthényi László****Németh Sándor****Vig Károly**

KIADJA:

Savaria Múzeum

FELELŐS KIADÓ:

Csapláros Andrea

múzeumigazgató

SZERKESZTŐSÉG:

9700 Szombathely, Rákóczi Ferenc u. 12.

telefon: +36 20 241 2314

e-mail: vasiszemle@savariamuseum.hu

TERJESZTI: a szerkesztőség

egy szám ára 750 Ft

Megjelenik: háromhavonta

Világháló: www.vasiszemle.hu

BORÍTÓ- ÉS LAPTERV:

Bonyhádi Károly

NYOMDAI ELŐKÉSZÍTÉS:

Geosits Zsolt

OLVASÓSZERKESZTŐ:

Bardi Erzsébet

KORREKTÚRA:

Bakos Ágnes

NYOMDAI MUNKÁK:

Göcsej Nyomda, Zalaegerszeg

89–1771 HU–ISSN 0505–0332

ÉVFORDULÓ • 200

NÁDOR ISTVÁN: <i>Hollán Ernő</i>	3
NEMES JÓZSEF MIKLÓS: <i>Gróf Széchenyi István és Hollán Ernő kapcsolata</i>	6
KAJÁN IMRE: <i>Hollán Ernő, a „polgári” mérnök</i>	22
RADVÁNSZKY KÁZMÉR: <i>Hollán Ernő, a vasútépítő</i>	31
HORVÁTH JÁNOS: <i>Hollán Ernő 200</i>	39

A MÚLTNAK KÚTJA

HORVÁTH ANTAL: <i>A kulákkérdés Vas megyében I.</i>	41
KOVÁCS ESZTER KATALIN: <i>A vépi templom építéstörténete az Erdődy család kegyuraságának tükrében</i>	58

MŰHELY

HORVÁTH ZOLTÁN: <i>A szombathelyi közművelődési rendszer átalakulása 2020 után: társadalmi, közösségi és gazdasági hatás</i>	77
TÓTH CSABA: <i>Egy geometrikus szerkesztés a Metropolitan Múzeum Tanulmányok a gyermeket imádó Máriához Leonardo-rajzán</i>	86
TÜSKÉS ANNA: <i>Hevesi András élete és munkássága</i>	93

KÖNYVSZEMLE

GÁL JÓZSEF: <i>Kötődések</i> . Beszélgetések vasi képzőművészekkel Savaria University Press, Szombathely, 2023. (<i>Lőcsei Péter</i>)	104
DR. SZEIBERT JÁNOS: <i>Sárvár története 1848-ig</i> Szülőföld Könyvkiadó, Szombathely, 2023. (<i>Takács Zoltán Bálint</i>)	106
GYURÁ CZ JÓZSEF: <i>„Egy sólyom az égre szállt”</i> . Válogatás Bechtold István leveleiből Magyar Nyugat Könyvkiadó, Szombathely, 2024. (<i>Keszei Balázs</i>)	113

INHALT

<i>Német nyelvű összefoglalók</i> (Ford. Bariska István)	116
--	-----

CONTENT

<i>Angol nyelvű összefoglalók</i> (Ford. Biró Zsolt)	119
--	-----

SZERZŐINK	122
------------------------	-----

BORÍTÓElső borító: *Hollán Ernő* (Forrás: Wikipédia)Hátsó borító: *A vépi kéttornyú templom pecsétlenyomata* (MNL VaVL XV.28. Községi címerek dokumentációi, Vép)

VAST SZEMLE

2024. 78. ÉVFOLYAM 1. SZÁM

NÁDOR ISTVÁN
Hollán Ernő

„(...) úgy találom, hogy három nagy férfiú rakta le a modern város alapköveit: Hollán Ernő, Horváth Boldizsár és Széll Kálmán. (...) Boldog az a város, mely nagy fiakat szül.”

(Éhen Gyula)

Fenti idézet egy nagy szombathelyitől három, általa piederasztálra emelt szombathelyiről szól. Ha végiggondoljuk a városi közbeszédet, ha visszaemlékezünk az elmúlt évtizedek ünnepeire, a három szombathelyi óriás között van egy, akit érdemeihez képest méltatlanul keveset említenek: Hollán Ernő. Nagy elődünk születésének 200. évfordulója lehetőséget ad arra, hogy az utókor e méltatlan hiányosságából rendbe tegyünk valamit. Mert nekünk, kései utódainak méltó módon meg kell emlékeznünk. E nemes kötelezettség jegyében a Vas Vármegyei Mérnöki Kamara kezdeményezte, hogy a bicentenárium éve legyen „Hollán Ernő Emlékév”. E gondolat-hoz azonnal kiváló partnerként társult Szombathely városa, Vas Vármegye Közgyűlése, a Vas Vármegyei Építész Kamara, a Magyar Tudományos Akadémia Vas Vármegyei Tudományos Testülete és a Vasi Múzeumbarát Egylet. Az emlékév első eseményén nagyszerű elődünk sokszínű és minden területen eredményes életműve előtt kívántunk tisztelni. Mert micsoda életművet hagyott maga mögött!

Kislódi Hollán György Ernő János 1824. január 13-án született Szombathelyen. Életműve szinte polihisztori ívet mutat. Ha-

zánk közéletében akadémikusként, államtitkárként, főrendiházi tagként, valóságos belső titkos tanácsosként, Széchenyi István és Deák Ferenc bizalmasaként meghatározó szerepet töltött be. A bécsi Theresianum Katonai Akadémián tanultakat az 1848/1849-es forradalom és szabadságharc honvédő hadmérnökeként, altábornagyként hasznosította hazája javára. A tudós embert a *Taglalati (analytikus) mértan* című munkája alapján a Magyar Tudományos Akadémia tagjává választotta. Egyetemi oktató volt, a műszaki tudományok s az azokat művelő mérnökök elismerése érdekében megalapította a mai mérnök és építész kamarák elődjét, a Magyar Mérnök- és Építész-Egyletet, melynek első elnöke is volt. Gyakorlati irányító munkájában letette Magyarország vasútfejlesztésének alapjait, meghatározta a fő fejlesztési irányokat. A mezőgazdaság fejlődését nagyban segítette a talajok művelhetőségét jelentősen javító meliorációs vízgazdálkodási rendszer kidolgozásával. Hollán Ernőt munkássága hazánk, megyénk és városunk kiemelkedő személyiségévé tette, akinek tevékenysége máig ható eredményeket hozott tágabb és szűkebb pátriánk fejlődésében.

Mindezen munkásságának részleteiről a Hollán Ernő Emlékülés előadói részletesen és alaposan beszámoltak. Ám talán az is megér egy misét, hogy a Hollán familia a későbbi korokban is nagyokat alkotott, sok áldozatot hozott nemzeti közösségünkért. Erről szól az a köszöntő, melyet Hollán Ernő kései leszármazottja, az 1956 óta Párizsban élő mérnök, Hollán László írt a 200. évfordulón a Hollán Ernőre emlékezőkhöz:

„Az egész Hollán család nevében köszönetünket és elismerésünket fejezem ki azért, hogy a vasi mérnöki kamara kezdeményezésére ősünknek, Hollán Ernőnek Szombathelyen egy egész emlékévet szentelnek.

Tudjuk és hisszük, hogy Hollán Ernő munkássága és életműve jó példa lehet a mai világban. Ezt hangsúlyozta ki Áder János köztársasági elnök beszédében, amikor koszorút helyezett el Hollán Ernő 1848/1849-es szabadságharcos tiszteletére a 2014. március 15-én tartott megemlékezésen Békáson, a Békássy–Hollán-kápolnánál.

Hollán Ernő példás életéből ez alkalommal munkásságát emelném ki, amely csaldunkban mintakép maradt.

Hollán Ernő unokaöccsét, idősebb Hollán Sándort, és fiát, nagyapánkat, fiatalabb Hollán Sándort Kun Béla bőrkabátos rendőrei 1919-ben meggyilkolták, holttestüket a Lánchídról a Dunába dobták. Pedig ők is aktív, tanult és dolgozó emberek voltak: az idősebb az első államtitkár és a Postatakarék-pénztár vezérigazgatója volt, a fiatalabb, nekünk nagyapánk, szintén államtitkárként, illetve a MÁV vezérigazgatójaként ténykedett. Hollán Ernő erkölcsi példája alapján e magas tisztségekkel járó munkákat nem az egyéni haszon keresése, hanem a haza és a közösség érdeke vezérelte mindegyikőjüknél.

Nagyapánk idősebb fiának, Sándornak sikeres diplomáciai karrierjét a háború, majd az azt követő kommunista rendszer szakította félbe, így Mexikóban kellett új életet kezdenie. Hosszú volna részletezni ő és Ernő fia sikeres munkásságát.

Én bátyámmal Magyarországon éltem át a kommunista rendszert, származásunk révén további külön hátrányban is részesültünk: például engem már gimnáziumba sem engedtek, így gyári munkás voltam.

Mivel azt a munkát is megbecsültem, sztahanovista »kiváló munkás« érdemet szereztem.

1956-ban nem tétováztunk, amikor alkalmunk nyílt, Franciaországba menekültünk. Párizsban nehéz szellemi munkával bejutottam a műszaki egyetemre, ahol mérnökként végeztem, később PhD-doktorátust is szereztem.

Bátyám, Alexandre szintén sikertelenül indult Magyarországon, hiszen nem vették fel az egyetemre. Ő a párizsi Képzőművészeti Főiskolán diplomázott, de az iparművészetin is tanult. (...) Ha részletesen végigtekintünk Hollán Ernő életén, rájöhettünk, hogy a képességeinknek megfelelően jól végzett munka erénye az, amit tőle első sorban megtanulhatunk. Remélem, hogy az emlékév során adódik még más alkalom is Hollán Ernő gazdag életének egyéb tanulságait is felidézni.

Köszönöm jelenlétüket, figyelmüket, mindenkinek jó munkát kívánok a most éppen – és rajtunk kívül is mindig – újra megújuló évben.

Dr. Hollán László”

Még hosszan ecsetelhetnénk, ki is volt Hollán Ernő. Nekünk, mérnököknek persze első sorban mérnök ember, aki nyitottságot és tájékozottságot mutatott a világ műszaki újdonságaira, s tudását hazája javára kamatoztatta is. Ráadásul Hollán olyan mérnök volt, aki a közéletben, a politikai életben rendkívül aktív szerepet játszott. Ez példa lehetne a ma mérnökeinek, korunk köz- és politikai életének, mert bizony ma is sokszor elkelne a mérnöki gondolkodásmód és logika az irányításban, a döntéshozatalban, a végrehajtásban. Úgy látom, mára a mérnök, a mérnöki tudás becsülete bizonyosan és indokolatlanul háttérbe szorult. (Sajátos ellentmondás, hogy ez pont a technika korának nevezett 20–21. szá-

zadra következett be.) Ugyanúgy szorult háttérbe a mérnöki munka társadalmi „bőcsülete”, mint Hollán Ernő emlékezete az Éhen Gyula által megemlített két másik szombathelyi szellemi hatalmasság, Széll Kálmán és Horváth Boldizsár mögött.

Ám térjünk vissza a kérdésre: ki is volt Hollán Ernő? Ezt ma sem tudjuk pontosabban és ékebben megfogalmazni, mint tette azt Czigler Győző, a Magyar Mérnök- és Építész-Egylet hajdani elnöke 1901-ben, a Hollán Ernő szülőházán elhelyezett emléktábla-avatáson:

„Megmondjam, ki volt Hollán Ernő? Aki mint a város szülötte, annak őslakóitól átöröklötté a valódi római polgári erényeket: a hazaszeretetet, a kötelességtudást, a jellemzilárdságot, az erős, törhetetlen akaratot és a rendíthetetlen bátorságot. Ezek a nemes tulajdonságok képesítették Őt arra, hogy minden téren, ahová a sors, a haza érdeke, a király vagy a polgártársainak bizalma vagy családja nemesebb érdeke állította, mint vezér működött.

Mi mindannyian ösmerjük életét, áldásos működését és azt felejteni nem fogjuk; hisz be vannak azok jegyezve aranybetűkkel hazánk történelmének legnevezetesebb lapjain.

De Hollán Ernő emléke még ennél maradandóbban van bevésve a magyar technikus kar szívébe, mert hiszen Ő volt az, ki bennünk az összetartás szellemét, az egymás iránti tiszteletet felköltötte; Ő volt az, ki a Magyar Mérnök- és Építész-Egyletet megalkotta, és ezáltal egyik alapját létesítette a technikus kar céltudatos fejlődésének. Ő volt szeretett vezérünk, tanácsadónk, atyai barátunk.”

Azt hiszem, jó úton járunk, ha mi, mai mérnök utódok is az ő útját járjuk. Persze nagy kérdés, hogy felkészültek, alkalmasak vagyunk-e az útra? Talán, de ha nem, akkor Hollán Ernő példáján azzá kell válnunk, mert mint Deák Ferenc mondta: „Mert amit erő és hatalom elvesz, azt az idő és kedvező szerencse visszahozhatják, de amiről a nemzet, félve a szenvedésektől, önmaga lemondott, annak visszaszerzése mindig nehéz és kétséges.”

Ezért kell a nagy mérnök elődök, mint Hollán Ernő, nyomán járni, tenni a közösségeink javára. Remélem, így a tisztességes munka kedvező szerencsével párosulva visszahozhatja mindazt, amiről mi, mérnökök ugyan sosem mondtunk le, de mégis elvesztettünk. S a mérnök név megint szép lesz... Ezen dolgozunk a hétköznapokon s az ünnepnapokon.

NEMES JÓZSEF MIKLÓS

Gróf Széchenyi István és Hollán Ernő kapcsolata

A két család, a két fiú

A Széchenyi nemzetség a 16. század óta folyamatosan tölt be jelentős pozíciókat Magyarországon közéletében, különösen a hadi és az egyházi pályán tűntek ki tagjai, de Széchenyi Pál érsek szerepe nagy befolyású volt hazánk politikai alakulására is. Gróf Széchenyi Ferenc,¹ István atyja, két ízben hasonlott meg az uralkodó hatalommal és vonult vissza a közélettől. Hazánk történetében főleg a Nemzeti Múzeum² nagylelkű megalapítása tette nevét halhatatlanná.

Festetics Júlia³ grófnővel kötött házasságából mint legifjabb gyermek származott István gróf, ki 1791. szeptember 21-én Bécsben jött világra. Házasságukból hat gyermek született, közülük három fiú- és két leánygyermek érte meg a felnőttkort. Gróf Széchenyi Ferenc mindhárom fiát katonai szolgálatra adta. István 18 éves korában lépett a hadi pályára, félbeszakítva addigi tanulmányait, buzgalommal szentelve magát

a katonai ismeretek megszerzésének. 1826-ban végleg megvált a hadi pályától. Már ezekben az években gyakori és hosszas utazásokat tesz Itáliában, Franciaországban, előszeretettel Angliában, de Görög- és Törökországban is járt. Ezek tágították látókörét és gyarapították ismereteit, mert azokat az európai nemzetek irodalmának tökéletes megismerésével kötötte össze, amiben nyelvismerete volt segítségére, és mert társadalmi állása, összeköttetései s bőkezűsége előtt minden ajtó megnyílt. Módja volt e nemzetek politikai, társadalmi és közgazdasági viszonyaiba is éles szemmel bepillantani, s azokat a hazaiakkal összehasonlítani.

Az 1820. évtől kezdve mindinkább megerősödik Széchenyiben az az elhatározás, hogy az életét műveltségben és vagyonságban elmaradt hazája felvirágoztatásának szenteli.

Az ifjú Széchenyi a nagy várakozások közt megnyílt 1825-ös országgyűlés főrendi táblájánál kezdi politikai pályáját. Gyakran fel is szólalt, küzdve a gyakorlatlanság minden nehézségével, bátor szókimondásával olykor az elnöklő nádor rendreutasítását is magára vonva, de legnagyobb feltűnést azzal keltett, hogy mágnás és katona létére – bár tizenhat évig majdnem mindig külföldön tartózkodott – nem latin, hanem magyar nyelven gyakorolta szólásjogát. Annak, hogy már a diéta elején országos ismertségű ember vált belőle, azt a „Karok és Rendek” 1825. november 3-án tartott kerületi ülésén való fölszólalásának köszönhetette. Az ott hallgatóként jelen lévő Széchenyi István a létesítendő akadémia

1 Gróf sárvár-felsővidéki Széchenyi Ferenc de Paola György (Széplak, 1754. április 28. – Bécs, 1820. december 13.)

2 Az új intézmény az alapítólevélben változó neveket szerepelt (Nemzeti Könyvtár, Országos Múzeum, Nemzeti Múzeum), a kor fogalmai szerint Széchenyi gróf a magyar nemzeti könyvtárat alapította meg. Az 1807. évi 24. törvény így fogalmazott, az adományozó gróf „terjedelmes és válogatott könyvtárát, valamint kiváló gondossággal és költsékezéssel gyűjtött ritka pénzérmeit s jeles családok czimereit, ugyszintén földabroszait, képeit és kéziratait a magyar nemzet használatára, teljes joggal, átírta és ezekkel egy föllállítandó nemzeti muzeum alapjait dicséretes buzgósággal lerakta”.

3 Gróf tolnai Festetics Julianna Mária Anna Katalina (Jablonca, 1753. október 30. – Bécs, 1824. január 20.)

céljaira felajánlotta jószágainak egyévi jóvedelmét, vagyis 60 ezer forintot. A néhány év múlva létrejött akadémia Széchenyit választotta másodelnökéül.

Széchenyi 1848. szeptember 7-én került a döblingi intézetbe, ép elmével-e vagy sem, erről már a kortársak körében is ellentétes nézetek keringtek. 1860. április 8-áig tartózkodott Goergen⁴ döblingi intézetében, tehát 5 hónap híján 12 évig. Ez idő alatt állapota változó volt, hol jobb, hol pedig rosszabb.

A Hollán család 1816 és 1819 között költözött Zalaegerszegről Szombathelyre. Josephus (József) Hollán orvosként ténykedett, amit a gyermekek születési anyakönyvében lévő adatok is alátámasztanak. Édesanyjuk, Stoll Johanna – ahogy ma mondanánk – főállású anyaként gondoskodott a családról. A legidősebb gyermek, Adolf, Zalaegerszegen született 1810. október 12-én. 1837-ben szerezte meg orvosdoktori oklevelét a pesti egyetemen, 1840-ben gyakorló orvosként Szombathelyen ténykedett, majd a pozsonyi országos közkórház igazgatójává nevezték ki. 1873. december 31-ével miniszteri tanácsos kinevezést vehetett át. Megkapta a III. osztályú Ferenc József-rend vitézi kitüntetését. Nyolcvanhét éves korában 1893. április 6-án hunyt el Pozsonyban.⁵ A második fiú – Gusztáv – 1814. június 28-án szintén Zalaegerszegen született. Ő a katonai pályát választotta, a 10. királyi huszár ezred 2. lovaglómestere, az első lovastanár az olmützi katonai akadémián. 1893. augusztus 4-én mint „nyugalmozott huszárkapitány” Szombathelyen halt meg. A harmadik gyermek, Cornélia Anna nevet kapta a keresztségben, még ő is Zalaegerszegen

született, 1816. március 3-án. A legfiatalabb testvér Hugó, aki már Szombathely szülőtte (1819. március 14.) A gimnázium elvégzése után 1838-ban önkéntesként lépett a császári és királyi hadseregbe, ahol 1845-re hadnagyi rangot ért el. Az 1840-es évek első felében megnősült, 1844-ben, illetve 1846-ban két fia született. 1848. augusztus 1-én főhadnaggyá léptették elő. Ekkor a 12. (Nádor) huszárezredben, Csehországban szolgált. 1848. október 21-én ezrede 2. őrnagyi osztályával Virágh Gedeon hadnaggyal együtt megszökött állomáshelyéről. Magyarország felé tartó csapatát október 24-én császári erők támadták meg, végül október 29-én sikerült hazatérniük. Alakulatával csatlakozott a honvéd hadsereghez. A szabadságharc végén Törökországba emigrált, majd az Aleppóban szolgáló Bem József kíséretéhez csatlakozott. Bem halála után két évvel kivándorolt Amerikába. 1852. augusztus 17-én Illinois államban, Quincyben telepedett le. Még ugyanebben az évben megnősült. Második felesége az orosz származású Regina Butze lett, akitől 1854-ben egy leánya született. Az észak-amerikai polgárháború kitörésekor önkéntesként belépett az Unió hadseregébe. 1861. április 20-tól július 29-ig káplárként szolgált az illinois 10. gyalogezred „A” századában, majd a missouri lovasság egy tartalék zászlóaljának parancsnoka lett. Tennessee államban egy Jackson településnél vívott ütközetben vesztette életét. Lakóhelyén, Quincyben (Illinois) temették el 1863. április 9-én.⁶

Széchenyi István 1859. szeptember 1-én feleségéhez címzett levelében a következőket írja. „Tegnap nálam járt Mr Ernest Hollán, [ide tartozó közbeszúrás a lap szélén] Hollán fivére Amerikában, az ő gyermekét tartottad keresztvíz alá! [közbeszúrás vége]

4 Az intézetet dr. Gustav Goergen, a döblingi tébolyda orvosa igazgatta.

5 Hollán Adolf (kis-lódi), <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-irok-elete-es-munkai-szinnyei-jozsef-7891B/h-87E13/hollan-adolf-kis-lodi-8A15C/> (Megtekintve: 2022. július 12.)

6 Nemes József: Vas vármegye műszaki nagyjai. Hollán Ernő. Szombathely, 2017. 9–10. p.

akitől el vagyok ragadtatva.”⁷ Minden bizonnal Hugóról lehet szó, akinek az első házasságából, ahogy már fentebb említettük, 1844-ben és 1846-ban született két fia. Jelen időpontban nem ismerjük, hogy ennél a keresztnél a Hollán családból kik lehettek jelen. A család legkisebb gyermekeként 1924. január 13-án Szombathelyen született Ernő, abban a szülői házban, amely a 15. házszámot viseli az azóta róla elnevezett utcában.

Hollán Ernő a gimnáziumi tanulmányainak végétével a bécsi Műszaki Katonai Akadémia (*Technischen Militär-Akademie*) hallgatója lesz. Az akadémia végétével kezdődik katonai pályafutása. A szabadságharc bukása után magánmérnöki tevékenységet végez, majd Magyarország vasúthálózatának fejlesztésével és rendszerbe foglalásával foglalkozik. Ezen munkálatai során kerül kapcsolatba olyan személyekkel, akik Magyarország politikai sorsát szeretnék jobbra fordítani.

Hollán számos műszaki és egyéb társadalmi megbízatást kap és vállal. A legfontosabb az 1866/1867-ben alapított Magyar Mérnök Egylet, amely később a Magyar Mérnök- és Építész-Egylet néven fog működni. A teljesség igénye nélkül sorolunk fel néhány további fontos mérnöki tevékenységét. 1862-ben a pesti vízvezetés ügyében tevékenykedik, ez év őszén a budai népszínházi bizottmánynak is tagjává választják. December 16-án gróf Széchenyi Ödön lakásán tartják meg az „Első magyar tüzoltó-egylet” alapító tanácskozását, mely egylet alapító tagja, és az ideiglenes választmány tagja. 1865-ben alapították meg a „magyar buda-pesti köz- és átmeneti raktársulatot”. Ő a vállalat alapító és vezetőségi tagja. 1866 novemberében a Reitter

Ferenc-féle csatornaterv ügyében Pest városnál bizottsági tárgyalás folyt, melyben a vállalat terveit és költségvetését, valamint pénzügyi tervét beszélték meg, s ahol ő támogatásáról biztosította a terveket. 1888 márciusában beválasztják a Ganz és Társa Vasöntő és Gépgyár Részvénytársaság felügyelő bizottságába. 1893. április hónapban a részvénytársaság igazgatósági tagja lett, mely tagságot haláláig megtartotta. Ugyanezen év júniusában a Kassa–Oderberg vasúttársaság négyévi időtartamra igazgatósági taggá választotta. Hollán az országgyűlés főrendi házának – 1899-től – a Naplóbíráló Bizottság elnöke, a Közgazdasági és Közlekedésügyi Bizottság, a Felirati Bizottság és a Gazdasági Bizottság tagja. A Királyi és Országos legfőbb fegyelmi bíróságba a főrendi ház által delegált rendes tag. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának tagja. A Magyar Jelzalog-Hitelbank felügyelő bizottságának tagja. A Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság elnöke.⁸

Hasonlóságok és különbségek a két személy között

Több hasonlóságot is találhatunk Széchenyi és Hollán életműve között. Mindkettőjüknek a szombathelyi gimnázium volt az alma matere, Széchenyi és Hollán is katonai tisztséget töltött be fiatal éveiben. Más-más okból, de mindketten befejezve katonai karrierjüket, az ország gazdasági, technikai fejlesztésével kezdtek foglalkozni. Hollán elképzelésében a vasúthálózat kiépítése ugyanúgy stratégiai fontossággal bírt, mint Széchenyinél. Mindkettőjük esetében a közlekedés nem korlátozódott a vasútra, a gőzhajózás megteremtésében és fejlesztésében is nagyon hasonlóan gondolkodtak. Persze különbségeket is találunk

7 Fenyő Ervin: „Diszharmonia és vakság” Széchenyi István utolsó napjainak dokumentumai. Bp., Helikon, 1988. (Továbbiakban: Fenyő, 1988.) 101. p.

8 Uo.

kettejük között: Széchenyi arisztokrata családból származik, míg Hollán polgáriból. Széchenyi utazásaival győződhetett meg a gazdaságilag fejlettebb társadalmak jellemzőivel, míg Hollán a korabeli újságok, könyvek tanulmányozásával ismerhette ezt meg. A polgári család lehetőségeiből adódik, hogy adományokban Hollán nagyságrendekkel kisebb összegeket tudott fordítani a köz javára, de élete folyamán folyamatosan találkozunk különböző célok számára történt felajánlásokkal.

Széchenyi és Hollán személyes kapcsolata egy rövid időszakra korlátozódik. Ez főleg annak tudható be, hogy Széchenyi mentális állapota ciklikusan változott, és az 1850-es évek második felében kezd újból érdeklődni a „külvilág” eseményei iránt.

Ebben az időben az elsők között látogatta meg Kecskeméthy Aurél. Ő így írja le a döblingi magányban élő Széchenyivel történt találkozását. „...ő tudta döblingi magányában mind azon nagy és apró dolgokat, melyek a hazában vagy Bécsben, a magas és magasabb bureauekban és salonokban mondtak és tétettek, hol ő tíz év óta nem fordult meg.

Sőt a mi több – a hazai s külföldi, különösen komolyabb irodalom terén minden újabb nagy és apró jelenségről tudomást von. Minden magyar nyomtatványt kivétel nélkül megvett, minden magyar lapot tartott, s legalább futólag átnézett. A külföldi sajtó nevezetesebb termékeivel folyvást megismerkedett. Politikai röpirat különösen soha sem került ki figyelmét; és, mint később tapasztalául, gyakran előbb volt kezei közt, mintsem az én cenzori nagyhatalmasságom megszerezhetné volna.”⁹

A külvilág eseményei szikraként jelennek meg Széchenyi további tevékenységei lángra lobbantásaként. Az első talán az akadémia működési autonómiájának leépítésében tapintható ki, másodikként pedig báró Alexander von Bach, az ötvenes évek mindenható belügyminisztere, aki 48-as forradalmárból lett a róla elnevezett abszolutisztikus rendszer vezető szellemévé. A külföldi uralkodó körök megtevéstése céljából *Rückblick* címmel egy csekély számú példányokban megjelent röpiratot adott ki,¹⁰ mely célzatos propagandával dicsőíti rendszerének addigi eredményeit. Ez annyira felbőszítette Széchenyit, hogy évek óta felhalmozódott dühét abban a korszakalkotó könyvben öntötte ki, amelynek aztán nem csekély része volt a Bach-féle rendszer megbuktatásában. Falk Miksa vizont a következőket írja: „Ma talán meg lehet mondani, hogy ezen jeles dolgozatot dr. Hopf János készítette, aki jelenleg a kalocsai érseki káptalan kanonoka, akkor pedig a félig-meddig száműzetésben élő Lonovics érsek titkára volt, és Széchenyi teljes bizalmát bírta.”¹¹ Ez a híressé vált „sárgakönyv”¹², címe *Ein Blick auf den anonymen Rückblick*. A kéziratot fia, Béla másolta le, és a másolatot vitte Londonba, ahol azt Rónay Jácint felügyelete alatt nyomtatták ki.

1858–1859-re Széchenyi döblingi lakhelye egyre inkább központja lett azoknak a személyeknek, akik a kölcsönös méltányossággal létrehozandó új kiegyezés szükségességét és lehetőségét hangoztatták.¹³

9 Kecskeméthy Aurél: Gróf Széchenyi István utolsó évei és halála (1849—1860.). Pest, 1866. (továbbiakban: Kecskeméthy, 1866.) 17. p.

10 A tényleges szerző Majer Bernát udvari tanácsos.

11 Falk Miksa: Kor- és Jellemrajzok. Összeesküvés a döblingi tébolydában. Bp., MDCCCIII. 147. p.

12 Kecskeméthy, 1866. 72. p.

13 Berzeviczy Albert: Gróf Széchenyi István. Bp., Lampel R. Könyvkereskedése, 1907. 33. p.

Személyes találkozások

Az 1859. június 24-én vívott solferinói csata döntően befolyásolta Bach kényuralmi központosító rendszerét. Már az osztrák hadsereg veresége után, Johann Bernhard Rechberg¹⁴ gróf külügyminiszter Jósika Samu¹⁵ báróval szemben úgy nyilatkozott, hogy „az absolutismussal múlthatatlanul föl kell hagyni”.¹⁶ Magyarországot meg kell nyugtatni. A konzervatív párt – kikkel Rechberg tanácskozott – a célt biztosító egyetlen módnak azt az álláspontját hirdette, hogy Magyarországot helyezték vissza törvényes állapotába. De nem az 1848-as állapot értették, hanem az 1847-est. A konzervatívok másik szószólója, gróf Dessewffy Emil¹⁷ a maga álláspontja igazolására később a következőket jegyezte föl: „Tisztán állott előtte, hogy Bécsben az 1848-diki forradalmat és mindazt, a mi vele összefügg, sokkal határozottabban gyűlölik, hogysen a magyar alkotmányos állapotok visszaállítása körül csak megkísérleni akarni is lehessen olyas valamit, a min az 1848-diki magyar törvények által megteremtett kormányzati formáknak csak színe is rajta volna. E körülménnyel tehát számolnia

kellett, ha sikert, azaz az absolutismus megdöntését akarta.”¹⁸

1884-ben Hollán így emlékezett vissza a társadalom állapotát leíró munkájának keletkezéséről, valamint Széchenyi Istvánval való közös munkálkodásuk történetéről: „A viszony, a melyben gróf Széchenyi Istvánhoz 1859-ben állottam, rég feledésbe ment. Nem igen szólottam arról senkinek. Nem mintha okom lett volna azt elhallgatni, de mert a kérdésnek még látszatát is kerülni akartam. Most azonban, kötelességet vélek teljesíteni, melylyel az igazságnak s a történelemnek tartozom, a melyből kitűnik, hogy Deák Ferencz már 1859-ben a 48-diki állapot vallotta a magáénak.”¹⁹

Itt hosszasan írja le a birodalom külpolitikai alakulását, különösen a villafrancai előzetes békemegállapodás lehetséges hatásait, de a magyar belpolitika megmerevedett álláspontjait is. Főképp Deák Ferenc és az őt látogató véleményformálók álláspontját. Majd így folytatja a visszaemlékezését: „1859. évi július 24-én – tehát az olasz háború után – egyik közeli rokonom közvetítése mellett oly férfiú részéről, ki születésre magyar volt s az ország politikai administratiójában előkelő állást foglalt el,²⁰ felszólítottam, közölném vele né-

14 Johann Bernhard Graf von Rechberg und Rothenlöwen (Regensburg, 1806. július 17. – Wien, 1899. február 26.) 1859. augusztus 21. és 1861. február 4. között miniszterelnök, 1859–1864 között külügyminiszter. Mivel egy ideig párhuzamosan töltötte e két tisztséget, emiatt nevezik hol külügyminiszternek, hol miniszterelnöknek.

15 Branyicskai báró Jósika Sámuel (Kolozsvár, 1805. július 7. – Bécs, 1860. március 28.) erdélyi kancellár.

16 Deák Ferencz beszédei II. kötet. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Deak-deak-ferenc-munkai-8751/deak-ferencz-beszedei-2AE/ii-kotet-18481861-7F9/az-oktoberi-diploma-AF2/> (Megtekintve: 2023. január 12.)

17 Gróf Cserneki és tarkói Dessewffy Emil (Eperjes, 1814. február 24. – Pozsony, 1866. január 28.) magyar újságíró, politikus, az MTA tiszteletbeli tagja és elnöke 1855-től 1866-ig.

18 Deák Ferencz beszédei. Az Októberi Diploma. <https://mek.oszk.hu/02200/02213/html/05.htm>.

19 Kónyi Manó: Gróf Széchenyi István levelei Hollán Ernőhöz. = Budapesti Szemle (továbbiakban: BSz), 1899. (Továbbiakban Kónyi, 1899.) 168. p.

20 A budai Helytartótanács akkori alelnöke azzal a kérelemmel fordult bizalmas közvetítő útján Hollán Ernőhöz, akinek széles összeköttetéseit ismerte, közölte vele nézeteit, hogy mi módon lehetne a nemzet óhaját a monarchia érdekeivel összeegyeztetni. Hollán e hozzá intézett megkeresésre hosszabb emlékirattal válaszolt, melyben a közviszonyoknak hű képét írta le, és kifejezte azt a meggyőződését, hogy az állam biztosítása csak a nemzet bizalmának a visszanyerésében keresendő, ez azonban nem érhető el kétes politikai kísérletezésekkel, hanem csakis a törvények szentesítése jogállapotnak a visszahelyezésével.

zeteimet, mit gondolok, mi módon lehetne a nemzetnek óhajait a monarchia fennállhatásának érdekeivel összeegyeztetni? Állásomban teljesen független levén, sem magánviszonyaim, sem más egyéb tekintetek által le nem kötve, szívesen megfelelek a kívánságnak magánlevélben, azon nyíltsággal, melyet a becsületos szándék sugallatából merítettem. Nem vártam e levél megírásától pozitív eredményt, de az illem szabályainál fogva helyesnek, a felforgó viszonyok közt indokoltnak találtam, válaszolni a kérdésre, midőn azt látom, hogy befolyásos emberek a nemzet valódi óhajaival megismerkedni hajlandóságot mutatnak, mire nézve a fegyelem és szolgálati szabályok által korlátolt kormánykozások jelentéseiből megbízható értesülést nem nyerhettek. Megkísérlettem tehát a monarchiának általános politikai helyzetéből kiindulva, a közhangulatnak lehetőleg hű képét feltüntetni, miből azon következtetésre jutottam, hogy az állam biztonsága nem a politikai experimentációk kétes eredményében, de a nemzetnek viszonyt bizalmában keresendő, a mi pedig a százados törvények által szentesített jogállapotnak visszahelyezése nélkül el nem érhető. Ennél tovább nem mentem.”²¹ A fenti visszaemlékezésében lévő „közeli rokonom” dr. Hollán Hugó, amelyet a következő részlet támaszt alá. A budai helytartótanács alelnöke ebben az időszakban pedig Cseh Eduárd, ki a levelezésekben gyakran előfordul, általában csak Cseh megnevezéssel. „Ekkor történt, hogy az öreg gr. Széchenyi Pál megküldé Döblingbe Hollán Ernőnek, Pétervárad 49-iki jónévű védőjének – a ki szülővárosából Szombathelyből élénk összeköttetést tartott fenn mérnöki munkálatai és társadalmi befolyása révén nemcsak az egész Dunán-

túllal, hanem az ország északnyugati megyéivel is – egy emlékiratát, a melyet ez bátyja dr. Hollán Gusztáv országos proto-medicus közvetítésével Szentkatolnai Cseh Eduárdhoz, a budai helytartóság főnökéhez és Albrecht helyetteséhez Cseh kívánságára a magyarországi hangulatról írt és a melyet másolatban Széchenyi Pállal is közölt.”²²

Hollán gyakran megfordult gróf Széchenyi Pál Vas megyében levő apáti kastélyában.²³ Bizalmas társalgás közben Hollán elmondta neki a történeteket, közös megbeszélés alapján egy levelet fogalmaztak meg és juttattak el testvérének, gróf Széchenyi Istvánnak. Rövid idő múlva meghívást kapott Döblingbe mint az Akadémiának nemrég megválasztott tagja. Széchenyi közölte Hollánnal, hogy gróf Rechberg miniszterelnök őt meglátogatta, s a közelebbi teendőkre nézve tanácsát kérte. Széchenyi először hezitált, de később hajlandónak mutatkozott a kérdések megválaszolására, mégpedig úgy, hogy Hollán személyesen tárgyaljon a miniszterelnökkel, de úgy, hogy az első tanulmányát – mely döntően a problémát tárja fel – egészítse ki egy másodikkal, amely a megoldásokra tesz javaslatot. „Megvallom, hogy e missio és a vele járó megbízás kissé megdöbbentett. A haza s a közügy szolgálatában kész voltam megtenni mindent, a mi gyenge erőmből kitelik. Mint volt katona azonban a politikához nem sokat érttem, sem állásom és multamnál fogva annyira elbizakodott nem lehettem, sem szerény képességemnél fogva magamat arra hivatottnak nem tekinthetem, hogy önmagamtól ily fontos kérdésről programot készítsek. A váratlan esetek

22 Gr. Széchenyi István döblingi irodalmi hagyatéka. Szerk. és bevezetéssel ellátta Károlyi Árpád. Bp., Magyar Történelmi Társulat, 1921. 196. p.

23 Ma: Gencsapáti. 1810-ben a Széchenyi család megvásárolta az apáti birtokot. 1812-ben Széchenyi Pál kapta meg.

21 Kónyi, 1899. 169. p.

véletlen találkozásából történt tehát, hogy Széchenyi nézeteinek gyarló redactorává²⁴ lettem, és megíratott ekképen a második levél, mely augusztus 22-dikéről volt keltezve. A benne foglalt javaslat, a pactum conventumra támaszkodva, a magyar alkotmányt visszaállítását, a kormányhatalomnak a *pragmatica sanctio* értelmében gyakorlását követelte, a megyei municipalis²⁵ szerkezetet a magyar alkotmány sarkköve gyanánt tüntette föl, az ország integritásának helyreállítását, a magyar nyelvnek mint állami nyelvnek törvényes használatát, az idegen hivatalnokok eltávolítását, s az országgyűlésnek, melyen a koronázás véghez viendő, egybehívását sürgette.²⁶ A megoldásban az országgyűlés tagjainak megválasztásának körülményeit és a főrendiház reformját javasolta, lényegileg a megreformált 47-es alapra vezette vissza, az akkori modern jogállamiság, a szabadelvű eszmék követelményeit kívánta előmozdítani.

Íme egy részlet Széchenyi leveléből gróf Johann Rechberghez, hogy fogadja Hollánt: „Egyik ismerősömet [Hollán Ernő] – aki mindazok szemében, akik őt ismerik – tetőtől talpig tisztességes embernek számít, minden tekintetben tökéletes függetlenségnek örvend, s akinek több alkalma volt a magyarországi közhangulatot alaposan megismerhetnie, mint bárki másnak – épp nemrégiben hívatta Budára egy magas állású császári hivatalnok,²⁷ ahol is ő, pusztán a jóakarát által vezéreltetvén, hogy hasznot hajtson, pontosan megjelent – és

a szóban forgó magas hivatalnok által ama kérdés elé állítottatt, „nézete szerint mi a teendő – hogy a magyarországi hangulat a legmagasabb kormányzatra nézve kedvezően alakuljon.”²⁸

A levélrészlet az első találkozó előkészítését bizonyítja. A levelezések persze arra is rámutatnak, hogy ebben az időszakban Hollán milyen fontos szerepet töltött be a különböző politikai nézeteket vallók tárgyalásaiban, illetve hogy a birodalom vezetői szinte kivétel nélkül fogadták, az pedig Hollán diplomáciai érzékét is jelenti, hogy „közvetítőnek” minden fél elfogadta.

Létezik egy másik levélfogalmazvány is Rechberg miniszterelnökhöz, 1859. szeptember 17-ei keltezéssel. „Annak az emlékiratnak a szerzője, amelyet néhány napja Béla fiamnak volt szerencséje átadhatni E[xcellenciád]nak, ma reggel bemutatkoztam nekem, és ismertette velem a már elküldött rész folytatását,²⁹ a voltaképpeni *quid esset ergo faciendum-ot* [teendőt] – melyet én a legnagyobb figyelemre méltónak találok. – Kérésem mármint az volna, hogy ha E[xcellenciád] kegyeskednék engedélyezni – hogy a szerző – Ernest von Hollán úr³⁰ – E. E.³¹ – hadd tehesse csupán rövid időre tiszteletét, hogy felolvassa – miként tán az előző, úgy e mostani opusát is.”³²

Hollán visszaemlékezése így folytatódik: „Szeptember 8-dikán és 14-dikén vettem gróf Széchenyinek értesítéseit, hogy a leveleket gróf Rechbergnek megküldötte; csakhamar Bécsbe felidézett, tudtomra adván,

24 *Redactor* (lat., fr. *redacteur*) a m. gyűjtő, rendező, különösen az időszaki és enciklopédiai iratok vezetője és szerkesztője, hírlapszerkesztő; *redactio*: szerkesztés, szerkesztői iroda.

25 törvényhatósági

26 Kónyi, 1899. 170. p.

27 Cseh Ede (1812–1866) 1859–1860-ban a budai helytartótanács alelnöke, cs. kir. kamarás. 1868-tól Fiume királyi biztosa.

28 Fenyő, 1988. 104. p.

29 Tehát ekkorra készült el Hollán a későbbi *Zur ungarischen Frage* immár Széchenyi intenciói szerint megírt második részével.

30 Bekarikázva, de nem áthúzva, mely Széchenyinélt általában szöveghagyást jelent.

31 A két E betű Hollán nevének kezdőbetűi – szándékosan tévesen. A bekarikázott részt Széchenyi a tisztázásban nyilván elhagyta.

32 Fenyő, 1988. 114. p.

hogy a minster velem beszélni kíván, s egy szeptember 14-dikéről kelt levélben az utóbbival szemben követendő eljárásomat és magamtartását illetőleg részletes utasításokat adott. Szeptember 20-dikán és 23-dikán kihallgatáson voltam, előbb a külügyégnél, később báró Hübnernél. Mindketten udvariasan fogadtak, előadásomat türelmesen meghallgatták, egy és más tekintetben kérdéseket intéztek hozzám, de a meritumra³³ nézve nem nyilatkoztak.³⁴

Ezt a leírást megerősíti a következő levél, melyet Széchenyi Hollánnak küldött 1859. szeptember 19-én. A fogalmazásból több minden is kiolvasható. Az első, hogy „barátomnak” szólítja Hollánt, tehát nemcsak „munkatársi” kapcsolat, hanem annál bensőségesebb viszony volt közöttük, de ezt még az utolsó mondat is alátámasztja, azaz: „csak azt sajnálom, hogy nem vagyok atyja!”. A levélben Széchenyi gondosan felkészíti Hollánt, hogyan viselkedjék Rechbergnél. A látogatásra másnap, 1859. szeptember 20-án került sor. Ezt követte a második megbeszélésük szeptember 23-án. Széchenyi a leveleiben folyamatosan „kódol”. Például Hollán Ernő nevének rövidítésénél szinte mindig E. E. monogramot használ, vagy a német neveket magyarul írja, de néha szójátékot is alkalmaz. Pl. Feketehegyi [Schwarzenberg] – Igazhegyi [Rechtberg]. Szójáték Rechberg külügyminiszter és Felix Schwarzenberg korábbi külügyminiszter és miniszterelnök nevével. Széchenyi Rechberget hol Gereblyének, hol Gereblyehegyinek nevezi, rechen = gereblye, berg = hegy. Álljon itt a teljes szöveg: „Kedves Ernő Barátom!

Szeretném néhány dologra felhívni a figyelmét. Ha R[echberg] megkérdi, „kinek küldte el papírra vetett eszméit – ki szólí-

totta föl erre Önt, hogyan értesült az egészről Gr. Széchenyi István?? Mit fog akkor Ön erre felelni?

Cseh könnyen kompromittálódna; ezért H[ollán] E[rnő] helyett E. E.-t írtam.

Ahogy én – innen megítélem – azt kellene mondania »a fivérem«, NB ha a dolgot össze lehet kombinálni az emlékirattal!«

Én – par hasard [véletlenül] – szereztem róla tudomást – mert Pál bátyám... ki mint igen tekintélyes ember közmegebecsülésnek örvend Bécsben és Magyarországon – elolvasta – és úgyszólván hazafias kötelességnek tartotta, hogy ismertesse velem. Én pedig első pillanatban a császárné főudvarmesternője, Esterházy grófnő révén, ki kuzinom, egyenest Ófelsége a Császár elé véltem terjeszthetni; meggondolván azonban a dolgot Gr. Gereblehegyi miniszterelnöknek küldöttem el, kinek határozott és tisztességes jelleméről – minden magyar meg van győződve stb., stb.

Személyemről elmondhatja, mit tartanak felőlem Magyarországon, hogy kár – időmet ebben az odúban töltenem, melyben üldögélek – hogy el vagyok szárván itt halni meg ebben a helyiségben; mert széldülés környékez, s pulzusom gyakori elakadása sokszor 2, 3 sőt 4 napra is teljesen használhatatlanná tesz. Mindazonáltal szellemem ereje és mélysége, miként észrevehette, egyáltalán nem hagyott alább.

Nemrégiben elmondtam neki, hogy Magyarországon Rechtbergnek nevezik, és a nép azt mondja – »Ha a Feketehegyi sárba rántott – tán, kiségit Igazhegyi« ezt hizelgésnek szántam! Tőlem elment – Ön tartózkodjék minden talpnyalástól.

Ha ő akar beszélni, hagyja, ameddig csak akar.

Ha lehetséges az Ön személyéről és politikai magatartásáról röviden informálnia őt – nem ártana! Az Ön személyisége és nyílt, egyenes lényé bizalmat sugall!

33 meritum (lat.) a. m. 'érdem'; 'lényege, veleje, érdemi része valaminek

34 Kónyi, 1899. 170. p.

Ha R[echberg] megkérdi: akar-e szolgálatba lépni? Válaszoljon rá úgy, ahogy jónak látja.

Ha szivarral kínálja meg, én az Ön helyében megengedném magamnak a kis hazugságot. »Nem dohányzom.« – Béla ugyanezt mondotta – és miként bizonyosra veszem, ez az elutasítás – azt az impresziót ébresztette R[echberg]ben, [hogy] „a divat, az általános szokások stb. révén ezeket az embereket nem lehet megcsípni stb”.

Isten áldja, kedves Barátom, és csak azt sajnálom, hogy nem vagyok atyja!

Hú magyar rokonérzéssel
1859. szept[ember] 19.
Felső-Döbling N° 163.
Széchenyi István³⁵

A levélből nagyon sok mindent megismerhetünk. Egy fontos mondatot emelnénk ki, a többi ügyis magáért beszél. „Az Ön személyisége és nyílt, egyenes lénye bizalmat sugall!” Ez az a tulajdonság, készség, képesség, amely Hollán későbbi pályafutásánál meghatározó lett, és szinte kivétel nélkül mindenhol példaképül állították.

Széchenyi egy ideig várta a minisztériumi választ, de nem érkezett, így úgy határozott, hogy Lipcsében kinyomtatja és nyilvánosságra hozza Hollán írását. A kinyomtatott és hazahozott nyomtatvány nagy részét a bécsi rendőrség lefoglalta.

Széchenyinek már október havában biztos tudomása volt arról, hogy Deák Ferenc a kiegyezés dolgában nem ért vele egyet. Hollán közvetlen tanúja volt annak, hogy e tudat őt milyen mélyen bántotta.

Az 1850-es évek végén az ország értelmisége gyakorlatilag két részre szakadt: egyik tábor az 1847-es, a másik az 1848-as alapokra való visszahelyezést találta elfogadhatónak. De az „élénkebb vérmérsék-

letű hazafiak” közül sokan akadtak, akik ha nem is fogadták el a konzervatívok 1847-es álláspontját, a kiegyezés sürgősségét tekintve engedtek volna Deák szigorú elvi feltevéleiből.

A következő levelet 1859. október 2-án 12 óra 45 perces időponttal jegyezte Széchenyi. Itt tesz utalást, hogy Zichy Ferencsel³⁶ olvasták Hollán értekezését, a *Zur ungarischen Frage* tanulmányt. A levélből még az is kiderül, hogy a megbeszélések egymást követő napokon zajlottak, „...néhány napra legalább – netán hosszabb időre...”. Feltételezhető, hogy ilyenkor a Széchenyihez köthető személyek egymást váltva, de akár egyidejűleg is találkoztak és beszéltek meg a lehetséges – nem csak politikai – megoldásokat. Az utóirat is fontos információkat tartalmaz. Az egyik, hogy Széchenyinek tetszett Hollán munkája, valamint az utolsó mondat az egészségi állapotáról.

„Kedves Hollán ... igen kellemetlenül elhúzódik minden! Ma nálam reggelizett Gr. Zichy Ferry (:mindjárt 7 után!). – Olvasunk együtt „valami nagyszerűt” – El volt ragadtatva ... én mindinkább – mert többedszer élveztem végig. És megegyeztünk, „hogy tüstént írok Önnek”

’Drága fiam, gyere hozzánk mielőbb’

Mármost idehallgasson, sietősnek olyan nagyon nem sietős – mivel a páciens, akit meg akarunk gyógyítani, éppenséggel nem szenved flogisztikus [gyulladásos] betegségétől. – Mégis felbecsülhetetlenül előnyös volna, ha úgy intézkednék – hogy ismét ... néhány napra legalább – netán hosszabb időre – ide siethessen.

Vagy egyáltalán nem, vagy bizonyosan mindig idehaza talál!

Isten áldja – Tisztelt nejét üdvözlöm
Széchenyi István

35 Fenyő 1988. 115–116. p.

36 Zichy Ferenc, gróf (Pozsony, 1811. jan. 24. – Káloz, 1900. júl. 17.); politikus, diplomata, tárnokmester.

Nem neveztem meg Önt... – és el sem képzelheti, mekkora örömmel kiáltott fel Zichy, midőn meghallotta: Hollán Ernő! »Oly nagyon tetszett nekem mindig – meg tudnám csókolni!« Tegnap olyan szédülés fogott el – hogy csakugyan azt hittem, vége van!³⁷

Az 1859. október 23-án írt levelében Carl Vogt *Studien zur gegenwärtigen Lage Europas* című könyvét kéri Hollántól, melyet Genfben adtak ki 1859-ben.³⁸ Leveleiben gyakran változik az írott nyelv. Ebben a levélben is magyar, német és francia nyelvű mondatok váltakoznak. A német nyelvű mondatban a „...noch einen Fiaker schuldig...” feltehetően egy újabb találkozásra utal, melyet a miniszterelnöknél kezdeményezne. Az „Anti leányom” Hollán Ernőné, azaz Békássy Antónia. Széchenyi István gróf ismerte és nagyra becsülte Hollánné atyját, néhai Békássy Imrét, a vele szomszédos Vas vármegye alispánját, később pozsonyi követet,³⁹ s Hollánnal szemben azt az óhaját fejezte ki, hogy vigye el hozzá nejét. Hollán megfelelt a kívánságnak, s Széchenyi két ízben magánál látta Hollánékat ebédre, amelyeknél Széchenyi grófné neje, Crescentia grófné is jelen volt.

„Kedves fiam, ha nincs rá szüksége, kérem küldené meg Vogt K. munkáját Geyzának, mert közelebb lakik. Tán vehetném hasznát. A francia könyvre nincs szükségem. Zichy F.: „Hollán spricht ja recht gut französisch!”⁴⁰ Ezen örülök. De azért kérem Önt: Egy napot se hagyjon leperegni, legalább egy órai fentszóval, sőt kiabáló ol-

vasás nélkül, és ha lehet, oly tanú előtt, ki tökéletes francia.

Ich bin Ihnen noch einen Fiaker schuldig; geben Sie mir Credit, bis wir uns wiedersehen. [Tartozom még Önnek egy fiákkerrel – adjon hitelt, amíg viszontlátjuk egymást.]

Lelkes Anti leányomnak kezeit csókolom.

Adieu cher ami, et pensez de temps à autre à votre bien devoué. [Adieu, kedves barátom és gondoljon néha odaadó hívére.]
Széchenyi István.⁴¹

A következő levélben, mely 1859. november 10-én datálódott, a már említett Hollán-tanulmány a *Zur ungarischen Frage. Eine denkschrift Von einem ungarischen Patrioten*, Lipcsében 1859-ben kiadott munkájára utal, virágnyelven „lipcsei gyümölcs”-nek⁴² nevezett mű.⁴³

„Politikánk úgy mozdul, mint ’rák’-.

A lipcsei gyümölcs 1 példánya – minden hiba nélkül már kezeim között!!!

Ödön, Geyza tegnap érkeztek meg Esztergombul. – csendesen folyt le az egész. – Albrecht, egy magyar tósztot olvasott fel a felség nevében – mely által üdvözli a prímást, és hosszú életet óhajt neki...!

Mikor egy 300-ra rúgó – magyar csapat, a magyar szót hallá, egy pillanatra megdöb-bent, és mélyen hallgatott – de annál erősebben ordított aztán:

Éljen, éljen stb., stb. a PRÍMÁS –
Sietve

Széchenyi Ist[ván]
Csókolom kis Leányomat!⁴⁴

37 Fenyő, 1988. 129. p.

38 Kónyi, 1899. 178–179. p.

39 Az Osztopáni Perneszy család Somogyi örökösei, <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Turul-turul-1883-1950-1/1900-B6CE/1900-2-BBF9/az-osztopani-perneszy-csalad-somogyi-orokosei-egy-genealogiai-tablaval-BD83/> (Megtekintve: 2023. január 12.)

40 Kónyi, 1899. 178.p.

41 Kónyi, 1899. 178–179. p.

42 Fenyő, 1988. 362. p.

43 Kónyi, 1899. 180. p.

44 Kónyi, 1899. 178–179. p.

1. kép. A *Zur ungarischen Frage* címlapja.

A „zöld könyv”

(<https://www.loc.gov/resource/gdcmassbook-dig.zurungarischenfrozich/?sp=4&st=image>)

Hollán 1859. november 14-én írt levelet Széchenyinek, melyben a 47-es és 48-as hívek egyre kiélesedő ellentétét írja le. Arra is felhívja Széchenyi figyelmét, hogy a kiadott írás, a „lipcsei gyümölcs”, vajon milyen fogadtatásra talál Magyarországon. A levél megszólítása „Kegyelmes uram!”, de az egész levél fogalmazása Széchenyi iránti tisztelet sugallja.

„Tapasztalván ugyanis a napról-napra határozottabban nyilvánuló közvéleményt, mely minden egyezkedési vagy kibékülési szándékot visszautasít, komolyan tarthatunk attól, nehogy itthon emlékiratunk foglalatját elítéljék. Különösen azt kell hinnem a leggyakoribb nyilatkozatok nyomán, hogy

a 47-i alapnak ajánlatát s a 48-nak mellőzését igen, de igen rossz néven veendik. S ez komoly figyelemre méltó, nehogy véleményszakadások álljanak be köztünk akkor, midőn egységre s egyetértésre leginkább szükségünk volna. Ebbeli nézeteimet előadván, Falkensteint felkértem, hogy ilyféle bajoknak elhárítására megtegyen mindent, mi tehetségében áll, s bár Excellentiádnak atyai gondoskodásánál és sorsunk feletti kegyes örökösénél fogva teljesen feleslegesnek tartom, mégis el nem mulaszthatom, hogy említett körülményt Excellentiádnak magas figyelmébe ajánljam.”⁴⁵

De ebből a levélből azt is megtudhatjuk, hogy „a »tudnivalónak« első példányát megkapni tetszett. Bár hozzánk is eljutna már valahára.”⁴⁶

Széchenyi december 2-án dátumozott leveléből már egyértelmű, hogy a könyv nyomtatása és Bécsbe szállítása megtörtént. A levél alátámasztja, hogy Döblingben ebben az időszakban Széchenyi nagy szervező munkát végzett. Az információ természetesen lassabban terjedt abban az időben, de az országban történekről értesült, ami szükséges volt ahhoz, hogy döntéseiket lehetőleg jól tudják meghozni.

„Kedves fiam, Ernő, itt küldök ’két darabot’. – Már sok kézben van... de szabadon adva még nincs... Miért? Nem tudom! Tán azért, hogy annál kapósabb legyen!? – A 24-ik oldalon 9 sorban igen sajnós nyomtatási hiba van, melyen Falkenstein nagyon bosszankodott.”⁴⁷ –

Írják – hogy Miskolcon temérdek nép gyűlt össze – számtalan katol[ikus] pap is

45 Dr. Károlyi Árpád: Gr. Széchenyi István Döblingi Irodalmi hagyatéka. Bp., 1921. 484. p.

46 Gr. Széchenyi István döblingi irodalmi hagyatéka. 1921. 485. p.

47 Falkenstein néven Széchenyi István dr. Falk Miksát értette, aki ez idő tájt szinte mindennapos vendég volt Döblingben.

– »készek vagyunk, vérrel-élettel áldozni stb.!« – És megülették az ünnepet stb. minden háborgatás nélkül!⁴⁸ – És mi »háladatlan szamarak« nem vagyunk parancsárainkkal megelégedve – noha oly bölcsek – miszerint ha véletlen orrukát tán beverhetnék, tüstént azt tűzik ki lobogóikra: »Az okosabb enged!« –

1848 túl szinte máig fogpiszkálókát farragtunk – tán most egy kissé jobb dolgunk is lesz valahára már –

Zsedényi⁴⁹ »periputtyát« [átvizsgálták] a polícia részéről. Nem találtak semmit! Zsedényi dühös --- elment Thierry bácsihoz. – Ez: »Nem tudok semmit... mint mondják, elment – a legfelsőbbhez. – »Nagyon sajnálom!« – Ma 12 órára várom. Apponyi⁵⁰ meg Jósika⁵¹ – ma délre jelentették be magukat. – Schmerling⁵² ma délután – hozzám jön. –

»A Duna, a Tisza zavarodik stb.« ebből »valami« lesz. Jó-e vagy rossz? Tudja! –

Zang⁵³ – ki már quasi in effigie [mintegy jelképesen] a 25-öt kikapta – nemso-

kára Lipcsében erkölcsileg is KIFASZOLANDJA --- ki által? Nem merem mondani – Falkenstein körme is benn van stb.

Adieu, cher Ami! [Adieu, kedves barátom!]-

Tony leányomat egyszer csókolom – ha szabad – ha pedig nem, 3szor! Hiába, ez a magyar tempó! –

Je suis enchanté de Vous revoir bientôt. [Örülök, hogy nemsokára viszontlátom önt.]

Széchenyi Ist[ván]⁵⁴

A levélben említett Falk Miksa 1859 augusztusában ismerkedett meg Széchenyivel. Ő is azokhoz tartozik, akik októbertől kezdve hetente többször felkeresték Döblingben, könyveket, folyóiratokat vittek számára.⁵⁵ Supka Géza Falk Miksa születésének századik évfordulójára írt cikkében a „modern magyar újságírás atyjá”-nak, a „modern magyar publicisztika első nagymestere”-nek nevezi Falkot.⁵⁶

Széchenyi naplóbejegyzéseinél is többször találkozhatunk Hollánhoz kapcsolódó utalásokkal.

Ezek alátámasztják a levelekben szereplő információkat, illetve a szereplők visszaemlékezéseit.

1859 októberében a következő bejegyzéseket olvashatjuk.

„10ikén Zichy Ferry nálam, 'Hollánt Budára kérem' stb. Bartal dolgában. 'Nem akarok Jósika elébe ugrani — ő a főnök.' Este Hollán és Kecskeméthy. Már szabad saját nevem alatt.⁵⁷

48 Thun Leo gróf az 1859. szeptember 1-én kiadott parancsával a két protestáns egyházat a kormánytól függő szervezetté akarta átalakítani. A vallási szabadságokra oly kényes tisztántúli protestáns egyházak hívei között érthető visszatetszést keltett e pátens, mely csakhamar hatalmas nemzeti mozgalmaknak lett kútforrása. E pátens ellen rögtön közreboicsátása után Miskolcon az avasi református templomban tüntető értekezletet tartottak.

49 Feltehetően Lőcsei Zsedényi Ede (szül. Pfamschmidt Ede, Lőcse, 1804. március 21. – Budapest, 1879. február 20.) politikus, országgyűlési követ, majd képviselő, evangélikus egyházkerületi felügyelő.

50 Apponyi Rudolf gróf (Karlsruhe, 1812. augusztus 1. – Velence, 1876. május 31.) magyar főnemes, az Osztrák Császárság, majd az Osztrák–Magyar Monarchia diplomatája, nagykövet, az Aranygyapjas rend lovagja.

51 Jósika Sámuel, báró (Kolozsvár, 1805. júl. 7. – Bécs, 1860. márc. 28.); politikus, erdélyi főkancellár.

52 Anton Ritter von Schmerling, (Bécs, 1805. augusztus 23. – Bécs, 1893. május 23.) osztrák politikus.

53 A „Presse” hírhedt kiadója.

54 Fenyő, 1988. 165. p.

55 Rózsa Mária: A bécsi „Wanderer” magyar vonatkozású közleményei 1851–1861. = Magyar Könyvszemle, 1996. 1. sz. 41–66. p.

56 Supka Géza: Falk Miksa és az újságírói etika. = A Sajtó. 1928. 12. sz. 609. p.

57 Tudniillik Kecskeméthy Aurélnak, aki eddig – Széchenyi kívánságára – „pölöskei inspektor” álneven jelentkezett be Döblingbe.

Délben Lord Loftus –

11ikén A magyar porcióhoz ne vegyük-e hozzá Galáciát is?

13ikán Szécsen Antal. Jó benyomást tett rám. Magával vitte Hollán 2 darabját⁵⁸... 'Holnap reggel szándékozik visszaküldeni pour ne pas être tenté de faire voir aux autres' [hogy ne essék abba a kísértésbe, hogy másoknak is megmutassa]. [Közbeszúrás a napló üresen hagyott bal oldalán]

15ikén 16 óra – még nincs itt. – Épp az imént kaptam meg az egészet, NB Wolkenstein⁵⁹ inasa útján. – [Közbeszúrás vége] Szavaiból azt veszem ki, hogy Rechb[erg] és Hüb[ner] hagyták, hadd locsogjon csak Jósika, ő, Majláth Gy[örgy] és Des[sewffy] Emil – quantum satis [itt: amennyit csak akarnak] – és marad minden a régiiben. – Hollán elmondja en detail [részletesen]... Csehvel ... és hogy Carl [sic!] Falk... el van ragadtatva a munkájától. Kinyomtatandó.

14ikén Geyza elhossa nekem Blickrimet⁶⁰ 4 f[orint]ert – felajánlanak neki 1 p[éldány]t 6 f[orint]ért.

Feltűnő – hogy D[essewffy] E[mil] – és Jósika nem látogatnak meg!

15ikén Este Kecse[méthy], Hopf – Falk, Hollán – úgy döntött nálam.

— 'Legyen a H[ollán]-féle rögtön kinyomtatva.'

Ösztökélni kell majd Mr Bird-öt!⁶¹

17ikén Tegnapelőtt nálam volt Hollán és néhány más személy is. – Sokáig maradtak, így jónak láttam, hogy sörrel, virslivel és rántott szálettel stb., stb. vendégeljem meg őket.⁶²

December havában névtelen röpirat jelent meg („Offenes Prornemoria an Seine Majestat”), melyet Széchenyi tollából eredőnek mondtak, s a melynek tartalma a Lipcsében megjelent röpirat tartalmával lényegileg megegyezett. Ebből egy példányt a gróf maga adott át Hollánnak.⁶³

„Kevéssel utóbb a bécsi rendőrség korlátozó rendszabályokat alkalmazott, melyeknél fogva gróf Széchenyinek a bécsi és magyar politikai körökkel fentartott összeköttetései félbeszakítottak.”⁶⁴

A következő levél nemcsak Hollánhoz, hanem Szombathelyhez is kötődik. Olvasható, hogy Hollán 1860. február 2-ai levelében ajánlja Hölzel József szombathelyi építőmestert a Cenken építendő templom építéséhez. Ybl Miklós is értesült a templomtervezés és -építés elképzeléséről, és gyorsabban jutott Döblingbe. Széchenyi nem pontosan ismerte a vezetőknév helyes írását, de egyből megegyeztek a tervezésről. Ennek az előzménye, hogy egy ízben a faluból küldöttség ment látogatóba Széchenyi Istvánhoz Döblingbe, a beszélgetés során egy új templom építéséről is szó esett. Széchenyi István megígérte, hogy új templomot építtet Cenken. Ennek a templomépítésnek egy korai utalását olvashatjuk az alábbi levélben. Széchenyi halála után a templom építésének ügyét özvegye és fia vette kézbe. 1860. augusztus 20-án – Szent István napján – tették le a templom alapkövét, majd 1864. augusztus 20-án szentelték fel a templomot.

„Február 6. 1860. Ibi ubi!!![itt-ott]

58 A *Zur ungarischen Frage* teljes kéziratát.

59 Wolkenstein, Karl gróf (1802–1875) 1857-től birodalmi tanácsos.

60 Blicktri [Blicktry] = csekélység. Szójáték a Blick könyvcímmel.

61 Bird, Thomas 1848-tól 1866-ig a *Times* bécsi tudósítója.

62 Fenyő, 1988. 137.p.

63 Kónyi, 1899. 170. p.

64 Deák Ferenc munkái Deák Ferenc beszédei II. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Deak-deak-ferenc-munkai-8751/deak-ferenc-beszedei-2AE/ii-kotet-18481861-7F9/veleme-nyelteres-deak-ferenc-es-szechenyi-istvan-kozott-az-1848-diki-alapra-nezve-AE4/> (Megtekintve: 2023. január 12.)

Önnek szíves sorait – februar 2. – kedves fiam Ernő, válaszolván, igen jól esett, hogy Hölzl⁶⁵ még nem indíttatott útnak! Mert Ibel vagy tán Ibl Miklós, megtudván, hogy nekem ’Tempлом’ kell, tüstént felrándult, és ezzel „tant bien que mal” már megegyeztem;

1. Mert ő is quasi családomhoz tartozik már rég óta, – ’Wahlverwandschaft’⁶⁶ – s tudom, hogy szeret.
2. Mert székesfehérvári fiú, also wenn auch nicht eben ein ’Speck’⁶⁷ magyar, doch ein fideler Ungar –
3. Mert ő építé a főthi imodát, pesti lovagdat stb. és most, két olyféle templomot épít, mint nekem kell, pedig Vásárhelyütt és Nagy-Károiban⁶⁸.

Ergo, s ekkép egy második bába nem szükségeltetik! Wanderer⁶⁹ megkapta ’die 2-te Verwarnung’⁷⁰ és pedig jobbadán wegen den aufhetzenden Brief des G. St. Széchenyi an seine Bauern⁷¹, über welchen der E. H. Gouverneur in einen heillosen Zorn ausbrach, und die besagte liberale Massregel veranlasste. Freylich: das Aufhetzen der Bauern gegen uns, das mochten sie sich reserviren.

- 65 Hölzl [Hölzel] szombathelyi építőmester, akit Hollán gróf Széchenyinek ajánlott. Noha a cenki templom terveinek elkészítésével Széchenyi István Ybl Miklóst bízta meg, Hollán Ernő segítőkészsége mégsem volt hiábavaló, ugyanis a templom építőmestere az általa ajánlott szombathelyi mester, Hölzel József lett.
- 66 Lelki rokonság – szó szerint választott rokon[ság].
- 67 Ha nem is tősgyökeres magyar.
- 68 Ybl 1845 és 1855 között építette a főti templomot, 1857-től 1858-ig a Nemzeti Lovardát. 1843 és 1849, valamint 1859 és 1861 között dolgozott a nagykárolyi, 1860-ban a hódmezővásárhelyi római katolikus templom megépítésén, illetve bővítésén.
- 69 Bécsben megjelent magyarbarát lap, melynek Falk Miksa volt a főmunkatársa.
- 70 A rendőrség második figyelmeztetése a hírlap számára.
- 71 Széchenyi gróf 1860. január elején Cenken saját költségén építendő új katolikus templom ügyében levelet intézett a plébániabeli egykori jobbágyaihoz.

Servata valebunt, si non!!! [Csak a megőrzött dolgok válnak hatékonyakká, más nem!!!]

Sie sagten mir nichts Näheres über Ihre liaison mit Lapeyrière!⁷² Schaut denn auch in finanzieller Hinsicht was heraus?

Mert hiába, kenyér mellett még valami más is kell!

Én igen el vagyok foglalva és ezért e sorokat is végezniem kell. Egészségem tűrhető.

Adien cher Ami! Aurevoir. Mais quand? [Adieu kedves barátom! Viszontlátásra! De mikor?]

Tony Leányomat tisztelem; őszinte hazafiui rokon érzéssel.

Széchenyi Ist.[ván]⁷³

A vég kezdete

Az eseményekben fontos szerepet játszik az 1860. március 3-án tartott házkutatás. Ennek az eseménynek a részleteit tekintsük át röviden.

1860 első hónapjaiban a rendőrség egyre intenzívebben figyelte a döblingi mozgolódást. Egyébként is régóta éber figyelemmel kísérte a döblingi be- és kijárókat, sőt szokott ügyetlenségével egyenesen meg is akarták vesztegetni a két tébolydai szolgának az egyikét, kik Széchenyi szolgálatára voltak rendelve.

A rendőrség tehát körülbelül tudta, hogy kik járnak Széchenyihez, de nem tudta, hogy különben mi történik ott, ámbar sejthette, hogy nem éppen a fennálló rendszer megszilárdítására irányított törekvések azok, amelyeknek színhelyét a döblingi tébolyda képezte.

72 Lapeyrière annak a nagy vasúti hálózatnak volt főigazgatója, amelynek létrehozására az ötvenes években Rothschild kapott építési és üzleti engedélyt.

73 Fenyő, 1988. 195. p.

Falk Miksa a házkutatások előzményeire így emlékezett vissza: „Hozzám ugyanis már 1860 február vége felé eljött egy befolyásos állásban levő barátom és óvatosságra intett, mert egy magas állású úr azt mondta volna neki, hogy 'még csak egy embernek megérkezését várják, azután kiperzselik majd azt az egész fészket'. Hogy ki legyen az az 'egy ember', azt ismerősöm nem tudta megmondani. Később megtudtuk. 1860 márczius 2-án este megérkezett Hollán Ernő és a »Wandl«-ba szállt, márczius 3-án reggel pedig foganatosítva lett a nagy razzia, óriási rendőrségi apparatus kifejtése mellett, házmotózás tartatván Döblingben, Széchenyi István gróf lakásán, a »Wipplinger Strasse«-ban Széchenyi grófnő szállásán, azután nálam, Kecskeméthyénél, Hollánnál a »Hotel Wandl«-ban, Guthercz ügyvédnél, Görgen orvosnak, a döblingi intézet tulajdonosának apjánál, valamint magánál Görgen orvosnál is.”⁷⁴

Kecskeméthy Aurél a fent említett könyvében ezt írta. „1860 márczius 3-dikán reggel félhétkor ugyanazon órában rendőri házmotózás történt gróf Széchenyinél és dr. Görgennél Döblingben, az ifjú Széchenyiek városi lakában, gróf Zichy Gézőnél, Falk Miksánál, a véletlenül előtte való este ideérkezett [Bécsbe] Hollán Ernőnél és e sorok írójánál”. „Mondják, 40 fiakker és kétannyi hivatalnok volt azon reggel mozgásban.”⁷⁵ A Wiener Zeitung akkori száma le is hozta, hogy Hollán a bécsi Wandl Szállóban szállt meg, de azt a későbbiekben már nem közölte, hogy Hollán szobájában házkutatás volt. A W. Z. ezen számából az is kiderül, hogy Hollán szombathelyi illetőségű, tehát ezekben az években még Szombathelyen lakott.

74 Összeesküvés a döblingi tébolydában. <https://mek.oszk.hu/04700/04704/html/falkszechenyi0002.html> (Megtekintve: 2020. június 12.)

75 Kecskeméthy, 1866. 111. p.

2. kép. A korabeli Wandl Szálló, ahol 1860-ban Hollánnál házkutatást tartottak
(<https://www.flickr.com/photos/russianchildoo/75866949591/in/photostream/>)

Az utolsó napok eseményeit Széchenyi naplójának feljegyzéseiből követjük nyomon. 1860. márczius 3-án a következő bejegyzéssel találkozunk. „Mivel ma a Recherche domicilière [házkutatás] során elvették a naplomat, másikat kezdek el! - 1/8 -tól [sic!] 12-ig erősen kibolhásztak. Felsenthal⁷⁶ jön végre. – Biztosít róla – hogy hamarosan és gyakran meglátogat!?”

Nem találtak semmit, ami kompromitálhatna – mert nincs semmi effélem. – Magukkal vitték: Die Pressét, ... Konfúziót, a naplomat, Bélának írott leveletem,⁷⁷ Gróf Bánffy memoárját,⁷⁸ ... melyet reklamálni fogok. – Egyidejűleg Hollán, Kecskeméthy és Falk. – Este Crescence.”⁷⁹

76 Köpp Edl von Felsenthal, Rudolf (1807–1861) bécsi rendőrtisztviselő.

77 A hatóság a *Die Presse in Österreich, a Disharmonie und Blindheit* [Konfúzió] és a naplók mellett a Széchenyi Bélához 1857. november 6-án írott *Intelmek* kéziratát foglalta le.

78 Gróf Bánffy Dénes (1777–1854) cs. kir. kamarásnak az 1848-as forradalomról írt két műve kéziratáról van szó. (Resumé des causes et des résultats de la révolution en Hongrie; Resumé des causes et des résultats de la révolution en Transylvanie, 1852–1853.)

79 Fenyő, 1988. 202. p.

A házkutatást Felsenthal rendőri tanácsos két biztos kíséretében végezte. Miként két ápolója később a bíróság előtt vallotta, Széchenyi „nyugalmas állapota addig tartott, míg a grófnál házmotózás történt. Ekkor azonban mintha egyszerre átváltozott volna; nagyon keveset evett és igen szomorú volt.” Goldberger dr. vallomása szerint is „márczius 3-dika volt a fordulópont a gróf lelki állapotában”. A házkutatás után néhány héttel Széchenyi gróf levelet írt Thierry báró rendőrminiszternek, amelyben megkérte, hogy a tőle elvitt és általa ereklyékként őrzött tárgyakat, amelyeknek a politikához semmi köze sincs, neki küldesse vissza. Thierry báró a kérést teljesítette; de válaszában egyúttal ridegen tudtára adta, hogy „a döblingi tébolyda megszűnt reá nézve menedékhely lenni, (– hat für Sie aufgehört ein Asyl zu sein. –)”.⁸⁰ Ez igen finom diplomatikus hangzású is lehet, de a miniszter úr nyilván elfeledte, hogy oly kedélybeteg öregember, mint Széchenyi, ily sokféleképpen magyarázható kifejezésnek mindenesetre a legrosszabb értelmét fogja adni. S úgy is volt. E perctől kezdve Széchenyi egész lényében a változás külsőleg is látható lett, nem dühöngött, nem jajgatott, mint Döblingbe érkezésekor. Némán merengett maga elé, s ez még aggasztóbbnak láttatta állapotát.

A döblingi tébolyda számára megszűnt menhely lenni. Ez annyit tesz, hogy számítás alá eső józan, ép elméjű embernek te-

kintik, s mint ilyen, bűnvádi kereset alá fog helyeztetni. Törvényszék elé állítják? Kérdőre vonják? Ha a büntető törvény 59., 63., 64. §-airól van szó – vizsgálati fogságba zárják? Valószínű e kilátás magában Széchenyinek elég volt, és ennél tovább ő már nem is volt képes gondolni.

Április 8-án, húsvét vasárnapja reggelén, Széchenyi István grófot halva találták „zsölleszékében”, meglőtt koponyával, ölben a pisztollyal.

1860. április 8-án „a legnagyobb magyar” visszaadta lelkét a teremtőnek. A megrendítő hír gyászba borította az egész országot. 1860. október 20-án kiadatott az erről a hónapról elnevezett ismeretes diploma. 1860 november havában, tehát közel egy évre a fentebb leírt történetek után, a *Pesti Napló*, Deák Ferencnek azon időben elismert orgánuma, proklamálta a 48-i alapot, s e pillanattól kezdve az egész nemzet Deák Ferenc lobogója alá sorakozott.

Hollán Ernő későbbi tevékenységére – biztosan kijelenthetjük – egyértelműen hatással voltak azok a találkozások, személyes beszélgetések, amelyeket a „legnagyobb magyarral” folytatott. Nem beszélve azokról a kapcsolatokról, amelyeket a Széchenyi-körhöz kötődtek, de a bécsi udvar meghatározó politikusaival folytatott tárgyalásai során teremtett meg. De ezt egy másik tanulmány keretében kell elemezni.

80 Kecskeméthy, 1866. 152. p.

KAJÁN IMRE

Hollán Ernő, a „polgári” mérnök

Aki Hollán Ernő polgári munkásságával foglalkozik, annak egyben nagyon könnyű és nagyon nehéz dolga van. Nehéz, mert „hősünk” vasút körüli munkássága rop-pant szerteágazó, tehát elképesztően nagy irodalmat és dokumentumanyagot kell végigvizsgálnia, aki ezt a témát akarja feldolgozni, ugyanakkor könnyű is, mert a vasút mint a mindenhová eljuttatható új közlekedési mód akkora médiafigyelmet kapott anno, hogy szinte minden lépésről azonnal tudósítottak a nyomtatott sajtóban.

A vasút abban az időben lett a beruházások „sztárja”, amikor az elbukott szabadságharc után a Habsburg-kormányzat jobbnak látta lekötni Magyarországon a fölös energiákat, ezért óriási elánnal fogott bele a Tisza-szabályozás már Széchenyi Istvánék megkezdette munkájába, valamint a vasúthálózat kiterjesztésébe az ország távolabbi vidékeire.

E két munka a jobbágyfelszabadítás után keletkező hatalmas munkástömegek tíz- és százazreit tudta tartósan foglalkoztatni, ez pedig nagyon fontos volt, épp az előbb említett félelem miatt, nevezetesen, nehogy már a nincstelenség szikrája ismét fellobbantsa Magyarországon a forradalom lángját. Ferenc József is idősebb lett pár évvel, derogált volna neki másodsor is kezét csókolnia a cárnak... Arról persze már rég letettek a bécsi udvarban, hogy – mint a 18. század utolsó harmadában elképzelték – majd a magyar adózni fog Bécsnek, addigra már megismerték a magyarok hallatlan képességét az adóelkerülésre, a trükkök ezreire. Egyetlen szempontot tartottak szem előtt: a felszabaduló és – ilyen-olyan ok miatt előbb-

utóbb – föld nélkül maradó tömegek munkával történő ellátását.

A Tisza-szabályozás a majd' minden Vásárhelyi Pál által tervezett átvágás földmunkáinak megindításával, valamint az Alföldi Vasút és a Déli Vasút építése sikeresen folyt.

Hollán Ernő kezdetben – értem ez alatt csak a vegzálása utáni első pár évet – nem folyt bele a munkálatokba, csak Vas megyében és Szombathelyen ügyködött. De persze aztán mégsem, mert a zalai birtokosok hamar megtalálták mint „jegyzett” mérnököt (kevesen voltak ám, pláne olyan kaliberűek, mint aki a bécsi műszaki katonai akadémián végzett!), hogy ugyan segítsen már nekik a Balaton vízszintjének leszállításában, mert ahány mérnök, annyifélelét mond, nem igazodnak el a sok szó között.

Vásárhelyi Pál, a reformkor mérnöke, Széchenyivel együtt a Tisza-szabályozás megkérdőjelezhetetlen atyja, már két évtizeddel korábban (1830) keserűen jegyezte meg egy akkori szakmai vitában, hogy: „a név szeretetétől indítatván [...] kik a földmérés elemein túl is alig haladtak, magokat inzsenérnek örömezt hallják nevezeteni”. Igen, nagy szükség volt a legmagasabban képzett mérnökökre ahhoz, hogy a jelentős beruházási tőkét beavatkozással a birtokosok meg merjék finanszírozni.

Hollán pedig egyenesen és világosan válaszolta meg a vízszintcsökkentés kárait firtató kérdést: „(...) igen, lesznek kárvalottak. De hiába ágálnak Füreden, hogy a tóparti fürdőházat le kell bontani, majd arrébb újra fölépíteni, a költség a tulajdonos szántódi zombékosának kaszálóvá nemesedésével pár év alatt megtérül.” Nem is

volt vita erről tovább, csak világosan kellett beszélni...

Ezek az infrastrukturális gigaberuházások jellemzik Hollán Ernő mérnöki működésének alaphelyzetét. Politikai oldalról pedig a Deák Ferenc által meghirdetett passzív rezisztencia, azaz nem vállalunk állami állást, nem segítünk állami kinevezeteket (például főispánokat) – és persze nem fizetünk semmilyen adót, sőt másokat is erre ösztönzünk, a Bécsnek nem fizetett adónkat pedig magyar alapítású társadalmi, gazdasági és kulturális intézményeknek adjuk.

Deák jó barátjának, Szőgyény Lászlónak már 1851-ben „megengedte” (sőt biztatta is), hogy a birodalmi tanácsban tagságot vállaljon a magyar ügyek érdekében, tehát nem volt ez az elzárkózás teljesen zárt rendszer. Ezt csak azért említem, mert a Tisza-szabályozás a Tisza-völgyi Társulat betiltása, állami felügyelet alá helyezése miatt volt „büdös”, de különösen a Bécsből elindított és állami kölcsönökkel is jelentősen finanszírozott vasútépítések voltak „gyanúsak” a magyar úri közönség számára, tehát érthető Hollán Ernő óvatossága, aki polgári mérnöki tevékenysége elején inkább csak helyi birtokosoknak dolgozott, nem pedig országos ügyekbe vetette bele magát.

Nem véletlen, hogy legelső „nyomunk” Hollán Ernő polgári mérnöki tevékenységéről egy Vas megyei vízrendezés, amelyet a szakirodalom a legelsőnek mond Magyarországon. Nem nagy, de legelső! Egypár holdas kis birtokrész mezőgazdasági művelésre alkalmassá tételéről van itt szó: a *Pesti Napló*nak ugyanabban a cikkében írja a tudósító levelező Szombathelyről, hogy Szalay Júlia gyújtogatónó kivégzését a szombathelyi városháza udvarán végrehajtották, és írja le elsőként Hollán Ernő-

nek ezt az úttörő lépését: „Lehetlen futólag nem érintenünk egy eddigelé, hiszem, a nagy rész előtt ismeretlen új földjavítási rendszert, az úgynevezett »földcsövezést«, mely e hó 7-én báró Meznil Victorinak bakófai birtokán, Hollán Ernő jeles mérnök s műavatott honfitársunk által a föld szikkasztása s termékenyítése végett alkalmazott cserépcsövek letételével pár holdon eleve is lőn foganatosítva. A nemes báró meg lévén győződve a ki nem maradható javítás eredményéről, hír szerint nagy kiterjedésben szándékozik e kísérlet végetti műtételt a jövő kikelettel tettlegesíteni. Mi szerencsésekknek érezzük magunkat, ha – legalább honunkban – ez új vállalat sikere felől koronkint az olvasót értesíthetendjük. Nem kételkedünk, hogy a jelen volt nagy nézőközönségből egy szakértő fog találni, ki a legrövidebb vázlatban érintett eseményt részletesben közlenni... Szombathely, oct. 13.”¹

Erre a részletes szakértői tudósításra kellett még várni három évet, amikor is Galgóczy Károly, a magyar mezőgazdaszat és minden más statisztikusa ismertette részleteiben ezt az első munkát, imígyen: „(...) legelső alagcsövezés Magyarországon Vas megyében történt b. Mesznil Viktor jószágán Bakófán, 1852-ben. Ugyanis a mintegy 800 holdból álló tagosított majorsági birtok szántóföldjeinek nagy része oly lapályos lévén, miszerint nemcsak a gyakori hóolvadás, hanem középszerű esőzés miatt is a lapályos területeken levő vetések megsemmisülnének, vagy pedig a föld célszerű használatát azok vízenyőssége egész évben akadályozná.

A minden üdvöst fölkarolni óhajtó báró a fennforgó bajoknak nyílt lecsapoló árokkal való elhárításának lehetetlenségéről

1 Pesti Napló, 1852. október 21. (786. sz.), oldalszám nélküli 2. oldal.

való meggyőződés után, vissza nem riadván a tetemes költségektől elhatározta, hogy szép fekvésű kies birtokának lapályosabb részeit skott-minta szerint alagcsöveztetni fogja. E célból Hollán Ernő mérnök kíséretében meglátogató hg. Schwarzenberg wittingauai jószágát Csehországban, hol az alagcsövezés már a legkedvezőbb sikerrel létesítve van. A meglepő eredmény által lelkesülten térvén vissza Bécsbe, itt a földművelési minisztérium osztályfőnöke, Bischoff Ede úr részéről, buzgó törekvése s terveinek azonnali kivitele körül annyi méltánlással és hathatós gyámolítással találkozott, hogy néki, a m. kormány által Angliából mintául meghozatott cserépcső-nyomógép s csatornázási ásó-eszközök használatra készségesen átengedtettek. A csőnyomógép, mely napjában 5000 darab csövet készített el, Szombathelyen tüstént működésbe tétetvén, a vállalkozó báró Bakófn Hollán Ernő úr által a lejtmerést (nivellatio) megkezdte, s a föld minősége megvizsgáltatván több mint 200 holdnyi vízátthatlan agyagföldnek, tehát olyannak, melyen a víz megáll, alagcsövezéséhez fogatott. 1852. évi oct. 7én már két hold készen volt s a megyéből összesereglett számos gazdák közszemléletére bocsáttatott. A csövek szabályszerűleg pontosan 4 lábnyi mélységre s egymással 6 lábnyi távolságra fektették, és jóllehet berakások s a csatornák kiegyenlítése csak néhány nappal előbb végeztetett be a szemlélés előtt, a szakértők teljes megalégedésére mégis kitűnt, hogy a földalatti víz leszivárgása valamennyi elvezető csövön tökéletesen megindult, következőleg az alagcsövezés célja, a vizenyős vadvizes föld kiszikkasztása sikerült. 1853-ban midőn már nemcsak csősajtoló gépe, hanem egész csőgyára lett az uradalomnak, mellynek alkotó részei: szárogató épület, egy lóerejű iszapoló gép, égető kemence,

12 hold lett alagcsövezve; ezenkívül nemcsak maga szükségeit fedezte az uradalom, hanem kisebb megrendeléseket is elfogadott s kielégített Müsbach bécsi gyáros gyártmányaival vetekvő legtökéletesebb alagcsövekkel. 1854-ben alagcsöveztetett 18 hold, folyó 1855-ik évre 30 hold van kitűzve. Első évben a kezdeményezéshez Hollán Ernő úr adta az utasítást és tervet, az idő óta Kovács Ádám urad. felügyelő ur kezeli. Az alagcsövek ezere magának az uradalomnak, kis kedvezéssel számítva, 14 pFt-ba kerül, megrendelések 18 pFt-jával fogadtatnak el.

Gróf Erdődy Sándor vépi uradalma szinte 1852-ben kezdte meg az alagcsövezést, azóta szép sikerrel használja és folytatja. A csövek b. Mesznil gyárából szereztetnek s egy folyó ölnyi alagcsövet, csövet s mindenféle munkát betudva, körülbelül 14 pkr-ba kerül.²

Az alagcsővezet tehát beindult, de hogy ebben Hollán Ernőnek milyen szerepe volt, ha volt egyáltalán, arról nincs hírünk. Arról azonban van, hogy ő maga ilyesmit tervezett és készített Somogyban Széchenyi Pál birtokán 70 ezer holdon, és – ahogy az 1853-as tudósító írja – szerződése volt más birtokok vízrendezésére is.

Hogy mennyire terjedt el az alagcsövezés, arról csak az enged következtetni (mert adat nagyon kevés van), hogy Kvassay Jenő kultúrmérnöki mozgalmának szinte előlről kellett kezdeni mindent az 1880-as évek elején... De az is beszédes, hogy a korábbi tudósító, Galgóczy, később arról ad hírt, hogy báró Mesznil alagcsőgyártó gépét eladták, a telepet pedig felszámolták...

Abból, ahogyan megkezdődött az alagcsövezés, ahogyan tudták, kihez és hová kell menni tapasztalatért, hová gépért,

2 Galgóczi Károly: Magyarország, a Szerbvajdaság s Temesi bánóság mezőgazdasági statistikája. Pest, 1855. 253. p.

az látható, hogy Hollán Ernő jól ismerte szakmájának új irányait, a technikai újdonságokat, volt hová kapcsolódnia, ma úgy mondanánk: képbén volt. Egy-egy ilyen „beavatkozás” azután az akkori, politikai hírek nélküli világban ráadásul nagyot is szólt!

Ez olyan időszak Hollán életében, amikor elképesztő energiákat mozgósított a szakmai célok eléréseért. Ekkor (1854-ben) írta *Taglalatos vagy mások szerint, bontó mértan* című tankönyvét, amely először füzetekben jelent meg, majd már egybekötve *Mértan alapvonalai tudományosan rendszeresítve. A magyar felsőbb tanodák számára rendszeresítve. Hollán Ernőtől* címmel. Az 1 Ft 30 krajcárért kínált 454 oldalas mű 1858-ban kiérdemelte a Magyar Tudományos Akadémia Marczibányi jutalmát, azaz 50 aranyat, ami abban az időben hatalmas összegnek számított. Marczibányi István még 1815-ben tette meg alapítványát a magyar nyelv tökéletesítéséért, elsősorban irodalmi alkotások jutalmazására, a magyar irodalom „profizmusának” megteremtéséért. Ez volt a Marczibányi nagyjutalom, ami után – kisebb összeggel – az egyéb tudományos osztályok hasonló céllal, a magyar tudományos nyelv megteremtésének szándékával írták ki jutalomkérdéseiket (mai szóval: pályázataikat). Ezt nyerte el Hollán a tankönyvével.

Hollán ekkor, 1858-ban már a vasútfejlesztések megkerülhetetlen szakférfiúja volt, és mint ilyen, nem volt rászorulva a pénzjutalomra. Meg is írta az Akadémiának: „legyen szabad az érdemtelenül nyert 50 darab aranyat az Akadémia rendelkezésére bocsátanom olyképp, hogy azt bölcs belátása szerint, mégis különösen az V-ik osztály köréhez tartozó dolgozatok élesztésére fordítani méltóztassék. Csupán az érmet (mely, mint látszik, az eddigi bilikom helyett adatik a jutalmazottnak) kéri

magának megküldetni a tisztelt mérnök, mint nagybecsű emlék” – írta lelkesen a *Pesti Napló* az Akadémia üléséről.³

A még a reformkorban alapított Országos Magyar Gazdasági Egyesület (OMGE) Hollánt mint aktív mérnököt az országos igazgatóválasztmányba delegálta. Az OMGE jelentette az egyik fórumot, amely a deáki „passzív rezisztenciának” az egyik aktív szereplője volt, Deák is nagyon támogatta, mint tisztán magyar intézményt, és Hollán ebben minden erejével részt is vett. Különböző kérdésekben kellett véleményt mondania mint jól képzett és tájékozott mérnöknek: előbb egy magyar technikus, Molnár Lajos kavicstörő gépét kellett Ordódy Lajossal együtt megvizsgálnia (1862). Erről azt „szakértették”, hogy kiváló lesz majd útviszonyaink javításánál. (Ne feledjük: csak tizenhárom évvel korábban, 1849. január legelején a magyar kormány és hivatalai menekülése Pestről Debrecenig úgy volt öt nap, hogy Szolnokra vonattal eljutottak egy nap alatt, majd onnan még négy napig szekerekkel utaztak tovább a szörnyű útviszonyok miatt.)

Utána még kiadták nekik ugyanígy Tormási Sándor kunszentmiklósi lakatosmester nyomókúttalálmányát (szintén 1862-ben), majd egy ennél sokkal fontosabb ügyben is megnyilatkozott: sürgette a pesti vízvezeték kiépítését – figyelem, közgazdasági érvekkel! –, hangsúlyozva, hogy a jó (esztétikus, tehát tiszta, valamint egészséges!) ivóvíz a Pest városában megtelepülni szándékozó *tőke bizalma miatt* nagyon fontos. Ilyen érveket utoljára Széchenyi hozott fel az 1838. évi nagy árvíz után, amikor házak ezrei dőltek romba, kőházak is, és féltő volt, hogy Pest fejlődését megakasztja a pusztulás, és ami még

3 Pesti Napló, 1859. január 19., oldalszám nélküli 2. oldal.

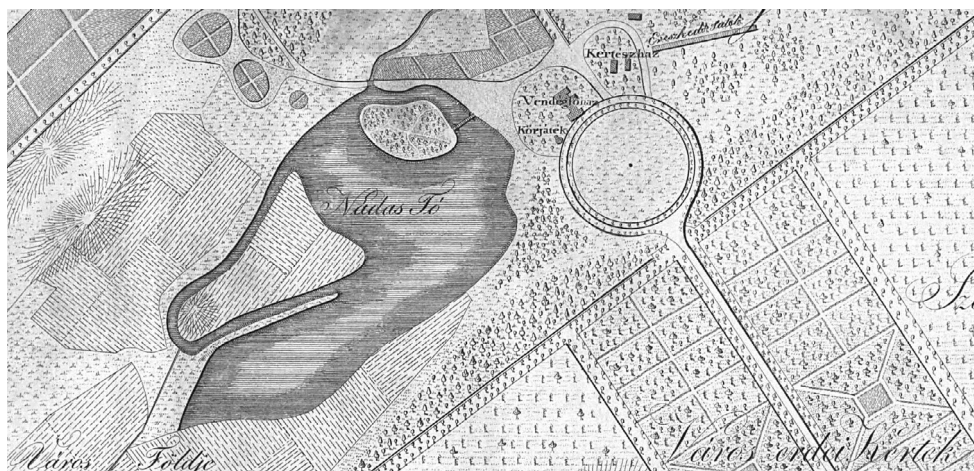
A bethleni alagsógyár az 1880-as években (Erdély, Szolnok-Doboka vármegye). A „gyár” fogalma egészen más manapság, mint a 19. századi vidéki Magyarországon. A fénykép a Millenniumi Országos Kiállításon szerepelt (Az esztergomi Duna Múzeum gyűjteményéből)

A Kanak község határában lévő pusztákon dréncsőves talajjavítást végeztek az 1880-as években (Bánát, Torontál vármegye). A fénykép a Millenniumi Országos Kiállításon szerepelt (Az esztergomi Duna Múzeum gyűjteményéből)

A kanaki alagsó kivezetése a Berzava-csatornába (Az előbbi fénykép részlete)

A Városerdő (ma Városliget) Pesten, Vörös László 1833-ban készült térképén.

A Magyar Mérnökegyelet alapítói a vendéglőházban és a Páva-szigeten gyülekeztek 1866. augusztus 4-én. Háromlapos acélmetszetű térkép (Az esztergomi Duna Múzeum gyűjteményéből)

rosszabb, meginog a pénzügyi befektetők bizalma. Se Kossuth, se mások nem jöttek azóta pénzügyi érvekkel, hanem inkább a hazafias érzelmek felé terelték a figyelmet. Hollán volt az első, aki hideg fejjel gondolkodva elővette a makacs tényeket és úgy érvelt. De hát: mérnök volt, mi mást is tehetett?!

Pest ügyében aztán másodszor is delegálták Hollánt: a pesti csatornázás tervbírálatában kellett bizottsági tagságot vállalnia más neves szakemberekkel (Korizmics László, Fest Vilmos, Mihalik János, Hollán Ernő, Belcsák Károly) együtt (1863). Ez már az az idő egyébként, amikor Hollán Ernő nagyon nagy figyelemmel és odaadással a vasutak fejlesztése felé fordult. Kevés egyéb feladatot vállalt, és tehermentesítették is, mert tudták, hogy a vasútfejlesztéshez a magyar szakpolitikusok közül ő ért a legjobban.

Hollán Ernő vasútfejlesztési munkásságát nálam avatottabbak ismerik és ismertetik, nekem engedjék meg ebből

csak annyi, amennyi ebből az ő mérnöki tudására világít rá. Hollánt a magyar vasutak fejlesztésében való kiváló munkásságáért az Akadémia V. osztálya levelező tagjává választotta. (Ez a Matematikai és Természettudományi Osztály, ennek volt első mérnök tagja Beszédes József, majd Vásárhelyi Pál – a költő Vörösmarty Mihály ajánlásával!). Hollán Ernő székfoglalóját is vasúti témában, ám mégis szakkérdésben, a vasúti hidakról tartotta „Az újabb szerkezetű vasúti hidakról, különösen a rácsrendszeréről” címmel. Ez egy nagy lélegzetű munka, komoly számítások találhatóak benne, mint rendszeren egy mérnöki tanulmányban-elemzésben. Most képzeljük magunk elé a kor hírlapi tudósítóját, aki tegnap még a Pesti Magyar Színház kicsit káposztaszagú nézőteréről tudósított, másnap meg a méltán közismert és népszerű vasútfejlesztő szakember akadémiai székfoglalójára küldik ki, arra számít, hogy ott majd kies hazánk gyönyörű tájainak felfe-

dezésével találkozok – és ott neki mindenféle kacskaringós jeleket rajzol ez az ember a táblára.

Hollán integrálszámítással érvelt a ma rácsos tartónak nevezett szerkezetek alkalmazása mellett a más – kő, öntött vas, fa – anyagok és az azokból készíthető szerkezetek helyett. A tudósító ugyan mit tehetett, amikor ebből egy árva szót se értett? Lelkendezett azon, amit igen.

Én sem bonyolodom most bele mérnökmatematikai fejtegetésekbe, és nemcsak azért, mert ez itt és most egy „vegyes” emlékülés és hallgatóságunk nagyobb része nem értené, hanem azért sem, mert már – lévén, hogy négy évtizede muzeológus vagyok, nem pedig mérnök – magam sem igazodom el rajta. Maradjunk tehát a korabeli tudósítónál, aki aztán igen elegánsan oldotta meg a semmit nem értés problémáját: „Sokkal terjedelmesb, s tudományos tekintetben magasabb körben járó volt ez előadás, hogysem olvasóink kivonatot várhatnának tőlünk e helyen. Vannak ugyan részei, melyeket nem kevesebb élvezettel, mint tanulással olvashat a laicus is, egészben mindazáltal, mint valóban akadémiai előadás, csak a szakférfiak által felfogható. S a szakemberek, meg vagyunk győződve, különös köszönetet mondanak ez értekezésért, mely a hídépítésnek gyakorlati tekintetben, főleg a vasutak készítésénél, oly nagy fontosságú kérdését minden oldalról annyira kimerítőleg és oly alaposan fejtegette, amint várhatni oly férfiútól, aki szakában a tudomány legújabb mozzanatait is ismeri, s a mély elméletet nagy gyakorlati jártassággal párosítja. (...)”

Ezekhez járul az előadás nyelvének tiszta magyarsága. Nem azon neme a purismusnak, mely szó szerint átfordítja az idegen műszókat, s új szókat farag, a melyek a nyelvet is rontják s a mellett értelmetlenek. Hollán műszavait azonnal meg-

érti minden magyar, nem csinált, hanem többnyire az életből kölcsönzött kifejezések azok, melyeket szóbeli előadása közben is azonnal megtalál. Megannyi tulajdonok, melyeknél fogva újra meg újra kifejezett örömmel üdvözöljük a derék értekezőt akadémiánkban.”⁴

Csak egy példa az idegen műszók magyarázására: a teherviselő szerkezeteknek a „tartony” nevet adta. Ebből lett mára a „tartó”, amely azóta is ezen a néven ismert, használt és egyértelmű a mérnöki szaknyelvben.

És ha már „tartó”, a mai Műegyetem legrégebbi kara, az Építőmérnöki Kar, ott pedig a *primus inter pares* a Tartószerkezetek Tanszék, joggal, hiszen szinte nincs olyan építőmérnöki munka, ahol a statikai kérdések ne volnának az előtérben, meghatározva az összes többi. Hollán Ernő magasán képzett, a matematikában kiemelkedően jártas, és mint láttuk, a kor csúcstechnikájában, a vasútépítésben is abszolút profi mérnök volt, nem csoda tehát, hogy akadémiai székfoglalója után a Műegyetem is megkereste, hogy a vasútvonalakhoz oly szükséges hidak építéséről előadásokat tartson. Ez – az akadémiai előadásból kitűnően – ma az Acélszerkezetek Tanszéknek felelne meg leginkább. Sajnos a Műegyetem levéltárának háborús sérülései miatt meglehetősen nehéz ennek az oktatói életnek a földerítése, mert a budapesti sajtó sem tudósított ilyesmiről, de még a Hollán Ernő halálakor róla emlékbeszédet mondó tudományegyetemi kollégája sem említette az elhunyt egyetemi oktatói életét. Nyilván meghívott előadó volt.

Hollán Ernő mérnöki szaktekintélye a korszak sztárbiznisze, sztárfejlesztése, a vasút miatt volt kiemelkedő, az új vasutak nyomvonalainak kijelölésénél a roppant

4 Pesti Napló, 1859. május 19., oldalszám nélküli 2. oldal.

szerteágazó érdekek miatt pedig nagyon nagy előrelátásra, szervező- és tárgyalókészségre, valamint sok szál együttes kézben tartására volt szükség, amit ő elbírt. Ez az együttes képessége kellett ahhoz is, hogy – átlátva a magyar mérnöki karnak a magyarországi munkákban lévő kiszorított(?), lenézett(?) helyzetét, a magyar mérnöktársadalom összefogását megszervezze.

Munkatársa az Országos Magyar Gazdasági Egyesületben, Galgóczy Károly, így jellemezte a helyzetet 1866-ban, amikor már Hollánnal együtt többen egy mérnökegyesüléssel gondolkodtak: „A hatalom eddigi politikai célzataihoz képest oly elemeket hozott pártolásba, és részesített előnyökben, melyek a hazafiak kizárásával a tért majdnem teljesen elfoglalva tartják, az idegen elem egészen kezei közé vette a mérnöki működést, s azt jelenleg is mostoha gyámkodása alatt tartja annyira, hogy magyar mérnök mindíg csak sok küzdelemmel bír valamely mérnöki munkálatnál alkalmazást nyerni, habár alábbrendelt állomásban is.”⁵ Az alapítás politikai környezetéről így írt: „(...) eddig a kormánykörök minden egyesülésben a hatalom megdöntésének célzását, minden oly intézményben, mely csak legkevésbé is a nemzetiesség jellegét viselte, forradalom támoszlopát látták, s azért megakadályozandónak tartották. Jelenleg a nézetek megváltoztak, s alapos reményeink lehetnek, hogy egy ily egylet alakításánál nem fogunk találkozni oly nehézségekkel, melyek létrejöttét csak rövid idő előtt is valószínűleg megakadályozták volna.”⁶

Valóban, a Habsburg-kormányzat végletes eladósodása és a nagyon vesztes helyzetű olasz és porosz háború (benn voltak

Csehország szívében!) is kellett ahhoz, hogy a birodalom feladja a magyar nemzet egzecirozását és a tárgyalások meg engedmények útjára lépjen...

A kezdetben csak Mérnökegyletnek, majd 1872-től Magyar Mérnök és Építész Egyletnek nevezett nagyon fontos szakmai szervezet Hollán Ernő és pár mérnöktársa „szüleménye”. Nagyon nagy dolog történt 1866-ban! Azért hangsúlyozom, hogy 1866-ban, mert az egylet saját kiadványa, első közlönyének előszava ellenére nem 1867-ben, hanem egy évvel korábban, 1866-ban alakult meg a Magyar Mérnökegylet. A Magyar Mérnökegylet alapító közgyűlését egy négynapos, igen gazdag program keretében 1866. augusztus 5-én tartották Pesten 368 regisztrált taggal, a Köztelken, azaz az OMGE székházában, elnökül pedig a köszöntő és programadó beszédet is mondó Hollán Ernőt választották meg.

A mérnök urak augusztus 4-én a Városligetben gyülekeztek, a Páva-szigeten (mellette volt a vendéglő nagy kerthelyiséggel), elmentek az Állatkertbe, a másnapi alapító közgyűlés után megtekintették az épülő hűvösvölgyi tébolydát, a pesti rakpart és mellette az Akadémia épületénél folyó építkezést, az új országházat a Nemzeti Múzeum mellett, továbbá az óbudai hajógyárat. A háromnapos program ünnepélyes záróestje a Császár fürdőben volt, ami – különös tekintettel a főváros igen gazdag kurtizánkínálatára – igen vonzó lehetett az egyletbe bevonni kívánt vidéki mérnök-kollégák számára. Hiába tekinthette tehát magát az új szervezet „ideiglenesen megalakultnak”, merthogy az alapszabályokat még nem hagyta jóvá a m. kir. Helytartótanács, attól még az ténylegesen megalakult.

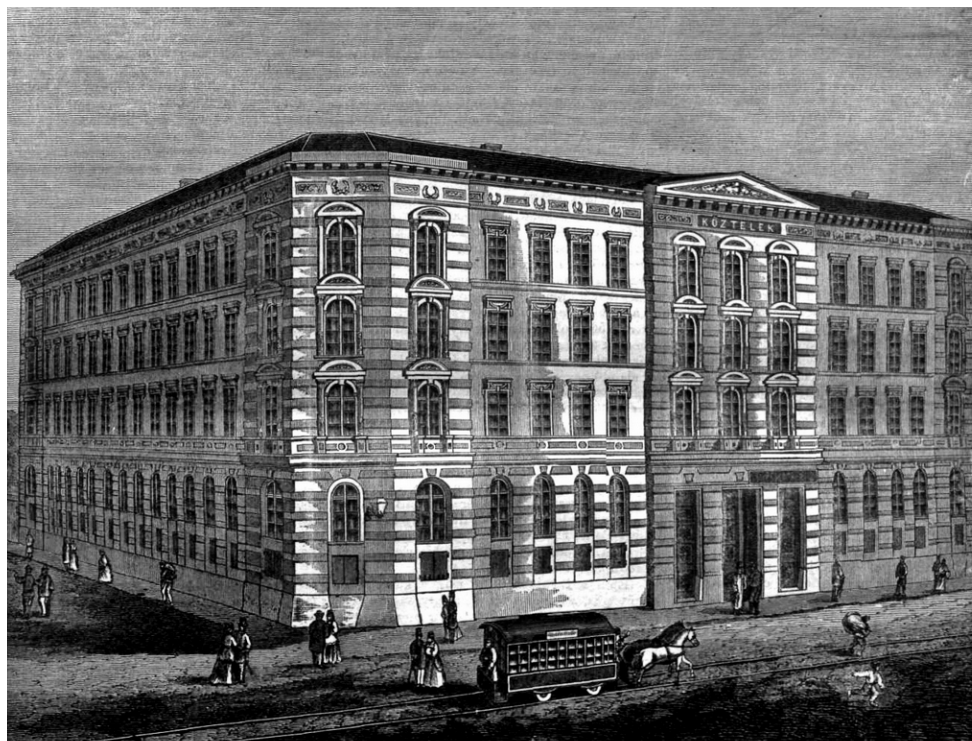
Ahogy a kortársak is kimondták rögtön az alapító közgyűlés után, legalábbis a Pesti Napló szerkesztőségi cikkében ezt

5 G. K. [Galgóczi Károly]: Néhány szó a magyar mérnökökhöz. Pesti Napló, 1866. január 27., címlap.

6 Uo.

olvashatjuk 1866. augusztus 6-án: „Nem lesz, de már van magyar mérnök egyesület!” Egy már belépett tag, Gulácsy Kálmán ugyanott így írt: „...hogy addig is, míg a jelenleg megállapított alapszabályok felső helyen megerősítettvén, az egyesület magát véglegesen megalakultnak kimondhatja, most ideiglenesen, a legszebb reményekre jogosítva megalakult az.”⁷

Hollán Ernő életművének a Magyar Mérnökegyelet megalapítása – majd az ő, 19 éven át tartó elnöki munkássága – fontos fejezete. A mérnöki munkában nincs olyan, hogy „fő mű”, mert a legtöbb esetben a mérnöki munka egymásra épülő rendszer. Ám azzal, hogy a Mérnökegyelet nagyon hamar megkerülhetetlen szereplőjévé vált a magyar gazdaságnak, és hogy méltán vívta ki a kortársak elismerését, nyugodtan tekinthetjük ezt Hollán Ernő élete fő művének.

Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület székháza az Üllői út és Köztelek utca sarkán.
Itt alakult meg a Magyar Mérnökegyelet 1866. augusztus 5-én
(A Vasárnapi Újság fametszet illusztrációja az 1873. március 30-iki számában)

7 Pesti Napló, 1866. augusztus 10., címlap.

RADVÁNSZKY KÁZMÉR
Hollán Ernő, a vasútépítő

„A józan ész, az események logikája,
 a törvény végül mindig győzedelmeskedik.”
 „Le bon sens, la logique des événements, le
 droit finissent toujours par triompher.”

(Hollán Ernő: *Zur ungarischen Fragen*, 1859)

Amikor az 1800-as évekről hallunk, általában a szabadságharc jut eszünkbe, ugyanakkor egy másik forradalom is zajlott a világban: az ipari forradalom, ami nálunk igazából csak a második hullámban jutott el – jelentős késéssel. A társadalmi hatásai a mai digitalizáció korszakához kapcsolódó változásokhoz hasonlíthatóak: ami gyerekként még sci-fi volt, ma már valóság.

Az, hogy a magyar társadalom milyen elmaradásban volt, mi sem ábrázolja jobban, hogy amíg a gőzgépeket már 1784-ben feltalálták, sőt az 1870-es években már a tömeggyártás is elindult, nálunk az első gyár, ahol a gőzgépet alkalmazták, az 1826-ban megnyílt Herendi Porcelánmanufaktúra volt.

A vasút tekintetében nem voltunk ennyire lemaradva. 1846-ban elkészül az első vasútvonalunk, de sajnos az ezt követő események eléggé visszavetették a kezdeti lendületet. Ezen kellett változtatni.

A szabadságharc idején 240 km vaspályával rendelkezett az ország.

Gróf Széchenyi István és kortársai széleslátókörűségét mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a már megépült vonalszakaszokat is figyelembe véve közel 1900 km hosszú hálózat kiépítését javasolták, négy fő-, négy mellék- és ugyanennyi szárnyvonalal. A fővonalak Buda-Pestet a Duna bal

partján az osztrák „Nordbahn”-nal, a Balaton déli partja mentén Fiumével, Szolnokon át Araddal, valamint Miskolcon át Kassával kötötték össze. A fő irányelveket *Javaslat a magyar közlekedésügy rendezéséről* (1847) című írásában fogalmazza meg:

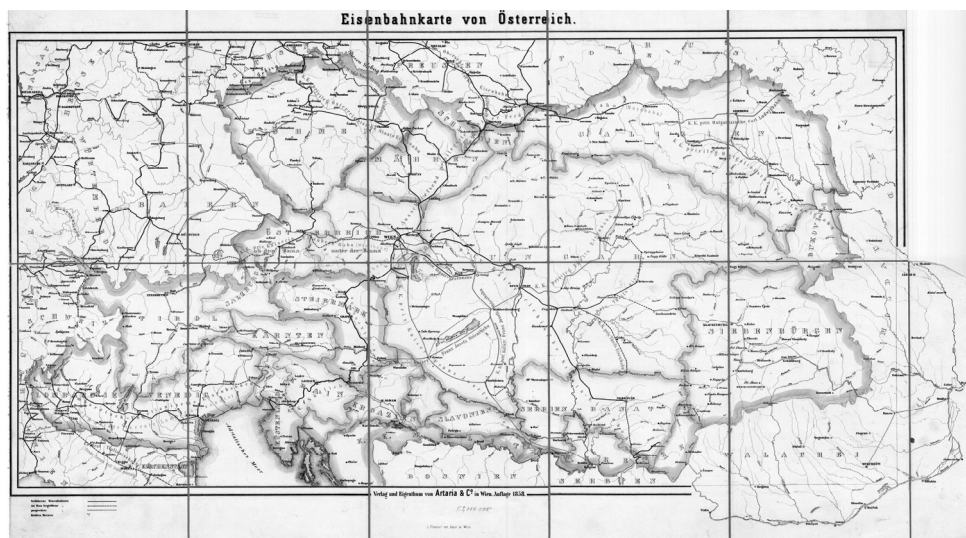
A „vaspálya legcélszerűbb arra, hogy a nemzeti kereskedelem fölélesztésének alapjául tétessék...”

„A magyar kereskedelem és iparfejlődés gyűlpontja Buda-Pest, ez az ország szíve, (...) ezt, mint központot tekintve, úgy kell a fővonalakat vezetni, hogy azok hazánkat világhoz kapcsolják, juttassák s e jótéteményt lehetőleg minden ország részre árásszák.”¹

Az abszolutizmus éveiben (1850–1855) összesen 379 km vasút épült, aminek fő jellemzője a központosított államvasút volt. A Monarchia Bécs központú hálózatot fejlesztett, ahol Magyarországnak csak szárnyvonal szerep jutott, Erdélynek talán még annyi sem. A vasútépítések magas anyagi terhei és az időközben bekövetkezett pénzügyi válság az osztrák kormányt vasútpolitikájának megváltoztatására kényszerítették. A meglévő állami vonalakat eladták, a továbbiak építését pedig magánvállalkozóknak engedélyezték. Így 1854-től hazánkban is hosszú időre a magánvasúti rendszer lett uralkodó.

1856-ban alakult a Keleti Vasúttársaság, később a Déli Vasút (Cs. Kir. Szab. Déli Vaspályatársaság). Habár a fiumei összeköttetés még váratott magára, kétségtelenül a már

1 [https://library.hungaricana.hu/hu/view/SZAK_DUNA_Muzealis_1848_javaslat/Széchenyi_István:_Javaslat_a_magyar_közlekedési_ügy_rendezéséről_\(Pozsony,_1848\)_140p._\(Megtekintve:_2024._február_7.\)](https://library.hungaricana.hu/hu/view/SZAK_DUNA_Muzealis_1848_javaslat/Széchenyi_István:_Javaslat_a_magyar_közlekedési_ügy_rendezéséről_(Pozsony,_1848)_140p._(Megtekintve:_2024._február_7.))

1. ábra. Az Osztrák Monarchia vasúttérképe 1858-ban /
<https://maps.hungaricana.hu/hu/HTITerkeptar/2301/> (Megtekintve 2024. január 10.)

elkezdett, és 1861-ben átadott Budapest–Kanisza vasútvonal a kor egyik meghatározó vasútépítésévé vált. Ezáltal kerül Hollán Ernő is a vaspályaépítés forgatagába és lesz annak meghatározó alakja. Ő végzi a Buda–Nagykanizsa–Csáktornya kisajátítások lebonyolítását – majd rövid időn belül (1861) mint a Déli Vasút magyarországi főinspektora folytatja munkáját.

Tevékenyen részt vesz a dél-balatoni vonal kialakításában is. A magas töltést közvetlenül a tó partjára tervezték, ezért a hullámvás és a jég károkat okozott abban – ennek megoldására szintén ő javasolja a Balaton szintjének csökkentését négy és fél lábbal (1,4 m), az így nyert 30–50 m széles biztonsági sáv már elegendőnek mutatkozott.

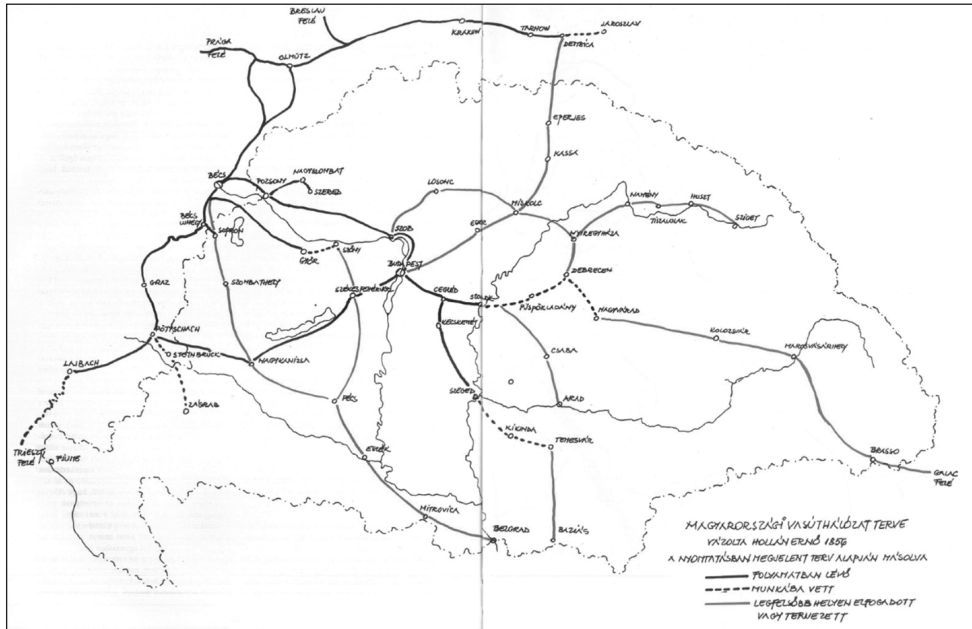
1856-ban kiadja a *Magyarország vasúthálózatának rendszere* című művét. Írásában ismerteti a bécsi udvar által támogatott elképzelések hátrányait, Budapest kirekesztésének szándékát a nemzet-

közi forgalomból. Ez utóbbi látványos a Bécs–Isztambul nyomvonalának meghatározásában, a Nagykanizsa–Észék útvonalon.

Hogy ez mégsem így történt, ahhoz kellett és kellene ma is az olyan hazájuk és a haladás mellett elkötelezett mérnökök, akiknek akkor és most is példát mutat Hollán Ernő élete és munkássága.

Tevékenységének másik meghatározó időszaka az államtitkári működése 1867–1870 között. Ezen időszak alatt jelentős előrelépés történt az ország vasúti hálózatának fejlesztésében: összesen 1411 km hosszúságú új vasútvonalat helyeztek üzembe, továbbá 15, külön törvénycikkben szabályozott vasútvonal műszaki előkészítését végezték el (a már meglévő 4824 km mellett).

Hollán Ernő elsődlegesnek tartotta az egységes műszaki és igazgatási szervezetek kiépítését és fejlesztését – „vasúti igazgatóságokat szervezett olyan képzett

2. ábra. Magyarország vasúthálózatának rendszere, 1856. Hollán Ernő vázolata²

szakemberekből, akik a műszaki előkészítő munkákat, később az építkezések vezetését és ellenőrzését megbízhatóan és hozzáértően végezték”³

Lefekteti az állami vasút alapjait: a magánbefektetők túlárazott követeléseit helyett egyes vasútvonalak megvalósítását állami befektetésből kivitelezik. Lónyay pénzügyminiszterrel összefogva e célból 60 millió Ft kölcsönt vesznek fel, melynek felhasználását az 1867. évi XIII. tc. szabályozza.

A meglévő hálózathoz igazítva és az 1848-as irányelveket tiszteletben tartva, három fő irányt határoznak meg: Adria (Szezei-csatorna építése, 1859–1869), Fe-

kete-tenger (dunai hajózás alternatívája) és Isztambul (Kelet kapuja) direkt elérése Buda-Pestről.

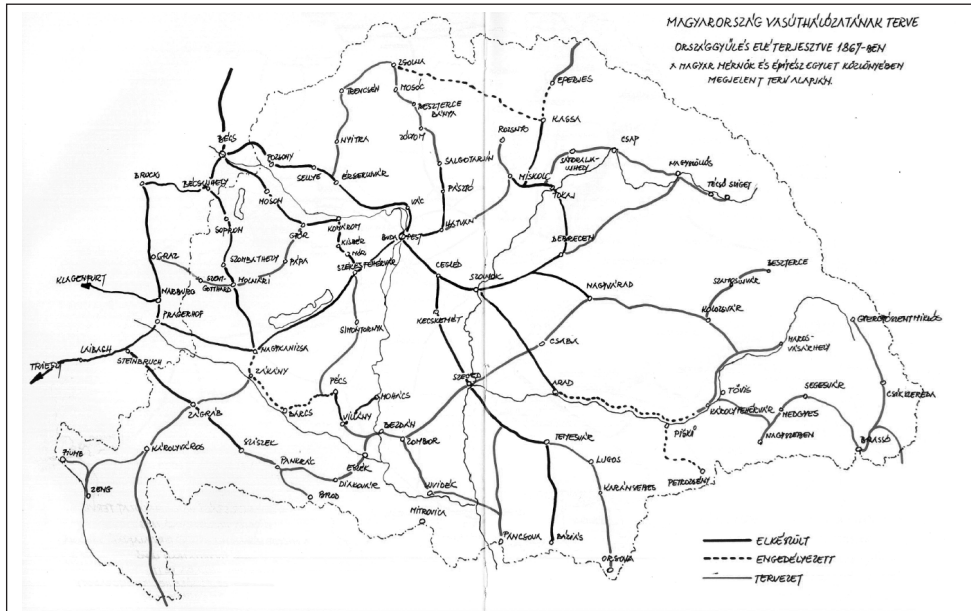
Természetesen a vasútépítés mind a sajtóban, mind a közbeszédben jelentős visszhangot keltett, melyek kezelésében Hollán Ernő humorát is megtapasztalhatjuk: „Az élénk részvét, mely e tárgy körül a napi sajtóban kevéssel ezelőtt megnyilvánult, emlékeztet ugyan az egyszerű remetének a medvéjére, ki gazdája fején a legyeket kövel ütötte agyon...” – olvashatjuk a korabeli *Pesti Hírlapban*, és ugyanebben írásában jellemzi is a hangulatot: „Mert ha már előre megítélnék minden czöveket, melyet a mérnök leveretett, minden zászlócska vitatkozásokat szül pro és contra.”⁴

Az 1867-es kiegyezés után, melyben szintén meghatározó szerep jutott Hollán Ernőnek, lényegesen kedvezőbb feltételek

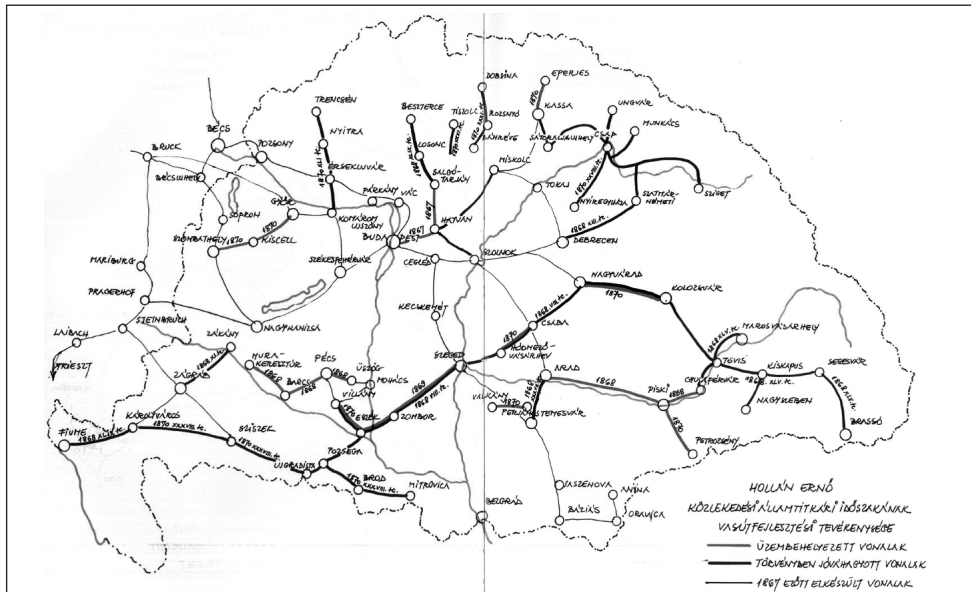
2 Hajós György: Hollán Ernő a katona, a mérnök, az államférfi. Budapest 2006, Építésügyi Tájékoztatási Központ Kft. (továbbiakban Hajós, 2006.) 34., 35. p.

3 Hajós, 2006. 41. p.

4 Hajós, 2006. 31. p.

3. ábra. Magyarország vasúthálózatának terve az országgyűlés elé terjesztve 1867-ben⁵

4. ábra. Hollán Ernő államtitkári időszakának vasútfejlesztési tevékenysége⁶

5 Hajós, 2006. 36–37. p.

6 Hajós, 2006. 37–38. p.

mellett épülhetett a magyar vasúthálózat, de a bécsi udvar után még itthon, az „urambátyám” és az „én portám” mentalitással is meg kellett küzdeni, ezért támadták is őt.

Hajós György ekképp ír róla könyvében: „a nyílt támadások ellen nyíltan és méltósággal védekezett, de a sutgó rágalmazások ellen nem volt fegyvere”, ugyanakkor erkölcsi értékrendjét és tartását jól jellemzi, hogy amikor a belga bankárok (ezekre a sutgóságokra reagálva) megpróbálják lefizetni, Hollán Ernő kitiltja őket a minisztériumból és az esetet jelenti a minisztertanácsnak.

A kiadott engedélyek tanúskodnak arról az előrelátásról, mely mindvégig jellemezte tevékenységét: már akkor kétvágányú vasúti pályában gondolkodtak, illetve a posta és távírdai szolgáltatás fejlesztésében, hiszen ezáltal válhatott teljessé a vasút és az a hálózat, aminek kiépítésén fáradoztak.

Ízelítő abból, hogy milyen alapossággal készítették elő a vasutak építését:

A MAGYAR ÉSZAK-KELETI VASÚTENGEDÉLY OKMÁNYÁNAK TERVEZETE, 1868 (A KÖZPONTI BIZOTTSÁG SZÖVEGEZÉSE SZERINT): „A terület kisajátítása, valamint a pálya aléptímenye egyelőre annyi térfogatra szorítkozhatik, amennyi egynyomú sin úthoz és a kiterőkhöz, nemkülönben az állomásokra megkívántatik. Amennyiben azonban, tekintettel a jövőre, a minisztérium czélszerűnek ítélni, a földterületet már most kétvágányú vasútra kisajátítani, az engedélyesek erre méltányos és külön megállapítandó kárpótlás mellett kötelezhetnek. Mihelyt az 1. §-ban körülírt vonalak valamelyikén annyira növekedett a forgalom, hogy az egy évi bruttó jövedelem mértőföldenkint 120.000 o. é. frt ezüstben fölühaladna, akkor az engedélyesek azon időponttól kezdve, midőn az állam kamatbiztosítását többé igénybe nem ve-

szik, azonnal kötelesek, az illető vonalon minden kártalanítás nélkül egy másik vágányt letétni; ellenben az állam-kamatbiztosíték igénybevételének ideje alatt a forgalom növekedésénél a minisztérium bármelyik vonalon kívánhatja a második sin-út előállítását; csakhogy ezen esetben a részletek külön egyezség útján fognak az engedélyesekkel megállapíthatni.”⁸ (1868. évi XIII. törvénycikkben is)

Az előterjesztésben szerepel továbbá:

„A sínek szükségletét illetőleg az engedélyesek kötelezik magukat, hogy azt lehetőleg a belföldön fogják beszerezni.” (...) „A postakezelés számára minden, a kormány által az engedélyezett vonalakon kijelölendő levél fel- és kiadási állomásokon magában a pályaeépületben alkalmas postairoda lesz ingyen átengedendő.” (...) „Az engedélyesek kötelezettek saját birtokuk és területükön a távírda-vezeték felállítását a pálya hosszában ingyen megengedni.”⁹

Személyét mi sem jellemzi jobban, mint a hazai vasútépítés egy érdekes momentum, az egyik legvitatottabb kérdés, ahol a birodalmi és a magyar érdekek egymásnak feszültek: az erdélyi vasút nyomvonalának meghatározása. A magyar és kiváltképp az erdélyi rész érdekeit képviselve kívánták elérni, hogy Kolozsvár, Nagyvárad, az erdélyi nagyvárosok és gazdaságilag fontos területek bekapcsolódjanak az országos vasúti hálózatba, szemben a Bécs által támogatott Havasalföld területén átmenő vonallal. Hollán Ernő javaslatát végül a bizottság elfogadta.

„A Nagyvárad–Kolozsvár–Nagyenyed–Tövis–Medgyes–Segesvár–Brassó vonalat 1863 júliusának első napjaiban több külföldi szakemberből álló bizottság járta be. A bizottságnak tagja volt Pauwels Ferencz mérnök, a Bischoffsheim és Hirsch brüs-

⁸ <https://n9.cl/oiom9o> (Megtekintve 2024. február 11.)

⁹ Uo.

⁷ Hajós, 2006. 42. p.

5. ábra. Az Osztrák–Magyar Monarchia vasútjainak térképe 1871-ben (szerkesztve)
<https://n9.cl/yvmq4m> (Megtekintve 2024. január 10.)

szeli bankházak képviselője, Le Gallais, az angol Waring cég képviselője, az előmunkálatokat vezető Herz Gyula mérnök, de ott találjuk Hollán Ernőt és Ürményi Józsefet az erdélyi vasúti bizottság képviselőiként. A bizottság kedvezően nyilatkozott a tervezett vonalról, csak a Nagy-Küküllő és az Olt folyó közti vízválasztónál jelezték, hogy újabb tanulmányok szükségesek, mert az agyagos terület miatt nem lehetett előre látni az építési költségeket.¹⁰

A vasúti hálózat kiteljesedését, a mellékvonalak építését a helyi érdekű vasutak (HÉV) megjelenése tette lehetővé. Nyugat-európai, elsősorban skóciai és francia példákat tanulmányozva, Hollán Ernő felismerte a lehetőséget, és szorgalmazta

a magyar viszonyokhoz illeszkedő „olcsó vasutak” építését, melynek fő célja a teherszállítás.

Ennek első sikeres hazai példája volt az Arad–Körösvölgyi Vasút (1877). Fő előnye a helyi érdekeltek bevonása, ezáltal csökkent a spekuláció: „Magyar mérőföldenként mindössze 4 631 Ft volt a kisajátítás ára, míg a Tiszavidéki Vasút esetében ez 16 808, a Magyar Keleti Vasút esetében 37 500, a Kassa–Oderbergi Vasút esetében 64 200 Ft volt.”¹¹

Az utókor bizonyította a hálózatban és jövőre való kitekintéssel gondolkodó mérnöki lángelme igazát, ez volt az egyetlen lehetőség, hogy ne szakadjunk le még jobban a fejlettebb nyugati vagy tengerentúli gaz-

10 Az erdélyi vasúti bizottmány gyűlése. = Pesti Napló, XIV. (1863. július 22.) 165. sz.

11 https://hu.wikipedia.org/wiki/Aradi_és_Csanádi_Egyesült_Vasutak (Megtekintve 2024. február 7.)

6. ábra. Az Osztrák–Magyar Monarchia vasúttérképe 1883-ban (szerkesztett),
<https://n9.cl/yvmq4m> (Megtekintve 2024. január 10.)

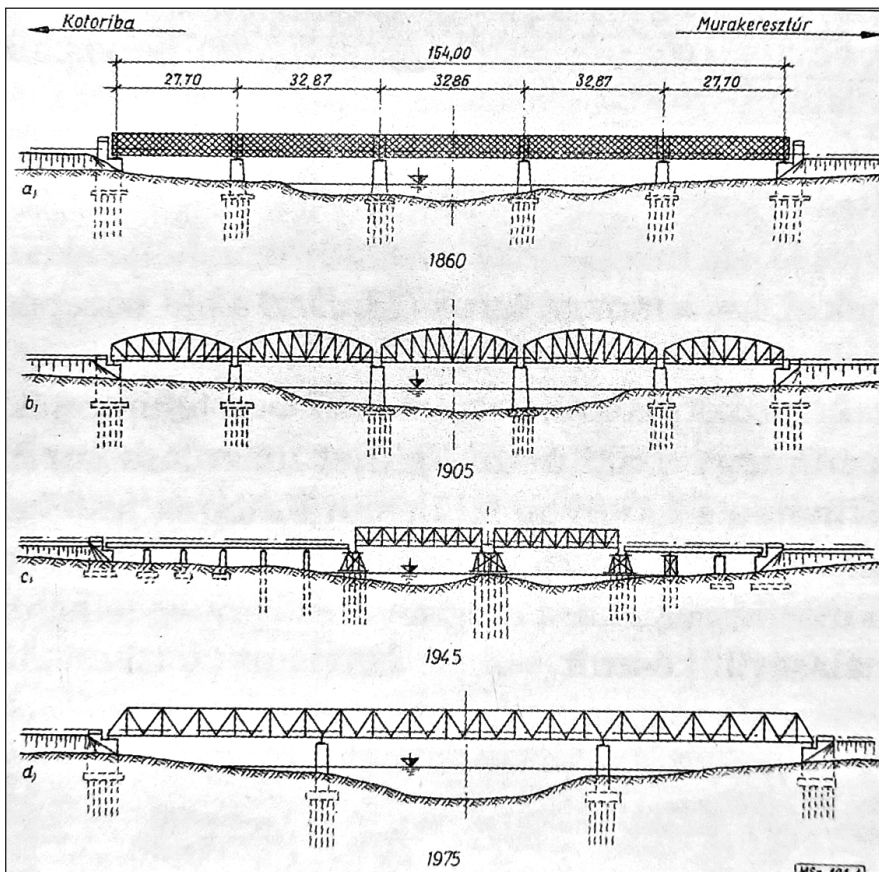
dasági hatalmaktól. 1883-ra nagyrészt megvalósultak azok a fejlesztések, amelyeket előkészítettek. Még rengeteg a magánvasút, az államosítás később valósult meg, hiszen a vasútépítési engedélyek, amelyeket magántársaságok finanszíroztak, 90 évre szóltak, utána a tulajdonjog visszazárt az államra. Valójában a háború és a gazdasági nehézségek miatt ez már sokkal korábban megvalósult.

Hollán Ernő szerteágazó tevékenységének és kivételes tudásának ad bizonyosságot az 1859-ben tartott akadémiai székfoglaló előadása: „Az újabb szerkezetű vasúti hidakról, különösen a rácsrendszerről.” Írásban is megjelent előadásában nemzetközi példákkal, erőtani számításokkal érvel a vasrács hidak alkalmazása mellett, melyek műszaki paramétereikkel,

illetve gazdaságosságukkal messze felülmúlták az addigi kő-, fa- és öntöttvas hidakat. Ilyenképp említi a Mura-hidat Kottorinál (ma Murakeresztúr, országhatár), mely amerikai mintára épült, vagy az Ipolyon épült hidakat.

A történelem igazolta a nagyságát, hatását mindmáig érezzük. A vasút fejlesztése megváltoztatta életünket, nem véletlen, hogy még a legtávolabbi székelyföldi faluban is több mint száz éve nagyapák tanítják unokáikat a nótára, melyben Erkel zenéjére közlekedtetjük a gőzöst Kanizsára, a ma már népdallá vált Koródy Csobánczi Péter *A legény bolondja* betétdalával.

A térképrészleteket a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Térképtár engedélyével közöltük.

7. ábra. A Mura-híd szerkezeti változásai időrendi sorrendben, Bata Andrásné et al.: Vasúti hidak a pécsi igazgatóság területén, Pécs 2012, 279 p. (Vasúti Hidak Alapítvány; 75.)

C G C F

Megy a gő-zös, megy a gő-zös Ka-ni-zsá-ra, E-lől ül a
Ka-ni-zsa-i, ka-ni-zsa-i ál-lo-más-ra,

4 C G C

ma-si-nisz-ta, Ki a gő-zöst, ki a gő-zöst i-ga-zít-ja.

8. ábra. <https://n9.cl/470c3> (Megtekintve: 2024. január 11.)

HORVÁTH JÁNOS
Hollán Ernő 200

*„Foglalkozunk a jelennel és annak
 szükségleteivel, mert a jövő tőlünk fog
 számot kérni.*

*Minden időben, ki-ki hivatása
 szerint végezze el feladatát a közösségért,
 azáltal a hazáért.”*

Hollán Ernő (Hollán György Ernő János) Szombathelyen született 1824. január 13-án. Magyar hadmérnök, altábornagy, államtitkár, főrendiházi tag, valóságos belső titkos tanácsos, a Magyar Tudományos Akadémia tagja, a Magyar Mérnök- és Építész-Egylet alapítója és első elnöke volt. A Magyar Mérnöki Kamara jogelődjét megalapító Hollán Ernő születésének 200. évfordulójára a Vas Vármegyei Mérnöki Kamara kezdeményezte, hogy 2024 legyen „Hollán Ernő Emlékév”. 2024. január 12-én Hollán Ernő szombathelyi szülőházánál koszorúzási ünnepséget, majd azt követően a szombathelyi Városháza dísztermében Emlékév-megnyitót és Emlékülést tartottak.

Hollán Ernő mindig is forradalmi lelkületű ember volt, aki nem törődött bele a körülmények hatalmába, akinek volt jövőbe vetett hite, és mindenáron véghez vitte elhatározásait. Ahogy engem már a 2010-es évek előtt a békási sírkápolnában megérintett, Petőfi szavaival élve, „az Isten csodája” – egy alkalommal magam vittem ki a kulcsot, hogy kinyissam az akkor még bozótossal körbenőtt kápolnát –, mert Szombathelyről mérnök emberek érkeztek és koszorút helyeztek el a sírjánál. Mi, ott élő helyiek erre nem fordítottunk kellő figyelmet, szinte semmit sem tudtunk Hollán Ernő nagyságáról. Pedig nincs is

benne megfejthetetlen kód, csak letagadhatatlan tények, tettek. Írásaiban, műveiben a szavainak súlya és velőig ható üzenete van. Hollán Ernő mindig úgy cselekedett, ahogy magyar szíve diktálta, nem ismert kényelmességet, csak jövőt és hazát, mert sokrétű tudásával ráébredt az élet és a hivatás nagy igazságaira.

Nem csak a tervezőasztalnál volt alap, pillér, támasz, nem csak a vasútnak jelölte ki a nyomvonalat – számunkra is megmutatta: „Foglalkozunk a jelennel és annak szükségleteivel, mert a jövő tőlünk fog számot kérni. Minden időben, ki-ki hivatása szerint végezze el feladatát a közösségért, azáltal a hazáért” – vallotta.

Az elmúlt évtizedben történt események, mint az első önkormányzati megemlékezések nyughelyénél, Békáson, a 2011-ben történt Hollán Kollégiumavató Szombathelyen, a 2012-ben a szombathelyi városvezetéssel közösen történt koszorúzási ünnepség, az első államilag elismert megemlékezés Békáson 2014. március 15-én, valamint a születésének 200. évfordulója kapcsán tartott konferencia a szakmák kiválóságainak jelenlétével erősítik azt az érzést, hogy az életet élni kell, bölcsen – és nem túlélni. Az ünnepet, az Emlékülést nemcsak megtartani kell, hanem hazaszerető szívvel feléleszteni azt, amit Hollán Ernő szavai, írásai jelenthetnek ma, 2024-ben. Meg kell tanulni megérezni Hollán nagyságának erejét, az általa elvetett magokat segíteni kell életre kelteni, az itt hagyott tudást hagyni kell tovább élni, és megtanulni tovább fejleszteni.

Mert igen, van, ami újult erővel a szívekben életre kel, mint a fa, ahogy gyökeret ver.

Hollán Ernő papírra vetett vonalai, mondatai és a fejekbe íródott szavai mércét is jelentenek, hiszen amit ő megálmodott és eltervezett, azt véghez is vitte, és ha kellett, a harcmezőn is harcolt érte. Éppen ezért az ő személye kulcs lehet egy új jövő kapujához. Ott él a megépített hidakban, vasúti nyomvonalakban, vízelvezető rendszerekben. Ezek a nyomok még ma is ott vannak a Magyar Tudományos Akadémia, a Magyar Honvédelem, a Mérnök Egylet- és

Mérnöki Kamara, valamint a MÁV munkáiban, hogy az emberi szívekben beporosodott nemesi, szakmai erények újra ragyogjanak. Az elmúlt 200 év sem kezdte ki, és a szabadságharcos vér sem volt felesleges áldozat: megtanított hinni újra az együttműködés, a segítőkészség, az emberség, a hazafiasság nemes erényeiben, ezért mondhatjuk el ma is: dicső az, amit örökül ránk hagyott.

HORVÁTH ANTAL

A kulákkérdés Vas megyében I.

A Rákosi-rendszerben a korábbi parasztgazda, nagygazda, zsirosparaszt kifejezések helyett a „kulák” fogalom használata lett mindennapos. Az orosz eredetű „кулак” szó „nagygazda, zsirosparaszt” jelentésén kívül a rendszer irányítói átvették a Szovjetunióban gyakorlattá vált kulákküldözés lényeges jegyeit is. A kulákság lett az a réteg, amelynek tagjai a mezőgazdasági termelők közül a legsúlyosabb kizsákmányolás áldozatai, a meghurcoltatások, a törvényen kívüliség elszenvedői. A kulákok lettek a bűnbakok, akikre a rendszer minden hiányosságának következményeit háríthaták, akiken keresztül a középparasztokra, de az egész parasztságra nyomást lehetett gyakorolni. Dolgozatunkban a Vas megyében történt eseményeken keresztül az ide sorolt, méltatlanul üldözött gazdálkodók sorsának alakulását, a velük kapcsolatos szándékok és eljárások sokszínűségét kívánjuk bemutatni.

A kulákság sajátos helyzetével a korszak agrárviszonyairól szóló legtöbb munka foglalkozik. Önálló kötetben, legsokoldalúbban Kávási Klára elemezte a témát. Ide sorolható a legszélesebb körben ismert munka Závada Páltól. Szakács Sándor az agrárpolitikába, Erdmann Gyula pedig a begyűjtés témakörébe helyezve dolgozta fel a kulákság helyzetét. Nagy József előbb tanulmányt szentelt a témának, majd önálló kötetben tárgyalta a kulákság viszonyait. Szélesebb összefüggésbe helyezve taglalta a kulákság helyzetének alakulását Honvári János. A korábbi munkák közül kiemelésre érdemes Orbán Sándor dolgozata. Az adott korban aktív politikusok gondolatmenetét jól tükrözik Gerő Ernő, Fehér Lajos írásai

és Hegedűs András visszaemlékező gondolatai. Vas megyei vonatkozásokat bővebben e tanulmány szerzőjének kötetében találunk.¹

A kulák fogalom „honosítása”

Az 1944 végén megalakult Ideiglenes Nemzeti Kormány az újjáépítés érdekében a nemzeti összefogás politikáját hirdette meg. Már 1946-ban a párharcok kiéleződése kapcsán bekerült a szóhasználatba a falusi reakció, sőt Nagy Imre belügyminiszter a kulákokat a kizsákmányolókkal azonosította, a Magyar Kommunista Pártot (továbbiakban: MKP) az egész dolgozó pa-

1 Kávási Klára: Kuláklista. Bp., 1991. (továbbiakban: Kávási, 1991.) Závada Pál: Kulákprés. Család- és falutörténeti szociográfia Tótkomlós, 1945–1956. Bp., 1991. Szakács Sándor: Az ötvenes évek agrárpolitikája – különös tekintettel a „kulákkérdésre”. = Estók János szerk.: 1956 és a magyar agrártársadalom. Bp., 2006. Erdmann Gyula: Begyűjtés és beszolgáltatás Magyarországon 1945–1956. Békéscsaba, 1992. (továbbiakban: Erdmann, 1992.) Nagy József: A kulákkérdés és megoldása az 1948–1953-as években. = Múltunk, 1999. 3. sz. (továbbiakban: Nagy, 1999.) 41–97. p. Nagy József: A paraszti társadalom felbomlásának kezdetei 1945–1956. Bp., 2009. (továbbiakban: Nagy, 2009.) Honvári János: XX. századi magyar gazdaságtörténet. Bp., 2006. Orbán Sándor: A gazdaságpárhuzamos helyzetű és fölszámolásának kezdetei a felszabadulás után. = Agrártörténeti Szemle, 1968. 3–4. sz. 382–436. p. Gerő Ernő: Harcban a szocialista népgazdaságért. Bp., 1950. (továbbiakban: Gerő, 1950.) Fehér Lajos: Pártunk parasztpolitikájának központi kérdése: szövetség a középparaszttal. = Társadalmi Szemle, 1954. 3. sz. 354–378. p.; Hegedűs András: A történelem és a hatalom ígészetében. Életrajzi elemzések. Bp., 1988. Vas megyei vonatkozások: Horváth Antal: Keresztmetszet. A hatalom és a parasztság Vas megyében 1949–1956. Szombathely, 2021.

rasztásg pártjának tartotta, de ebből kizárta a kulákokat. A kulákság ekkor még a politikai közösségen belüli ellenfél volt – ítéli meg Bolgár Dániel.²

Az 1947. évi választásokon eldőlt a hatalom kérdése. Ettől kezdve történt meg az ország irányításának az a paradigmaváltása, amely még a demokrácia hangoztatásával, de már a kommunista párt egyeduralomra törekvése jegyében, majd annak birtokában, a szocializmus kiépítésének szándékával hozta meg a döntéseit. Ennek megfelelően alakították ki azokat a szabályokat, amelyek a legnagyobb árutertermelő rétegnek, a „kuláknak” nevezettek megnyomorításához vezettek.³

A MKP a kulákság elleni harcot politikai és gazdasági téren szándékozott megvívni. A politikai harcot a dolgozó paraszttság védelme, a kizsákmányoló elemektől való megszabadítása jegyében irányította. 1948 elején az MKP a gazdaságpolitikai irányelviben megkülönböztette az egyszerű árutertermelő- és a kulákgazdaságot. Előbbiben a mezőgazdaság szocialista alapon való újjászervezésének alapját, utóbbiban a kapitalista irányú továbbfejlődés veszélyét látták.⁴

Az 1948. júniusi Egyesülési Kongresszuson a dolgozó paraszttság érdekvédelme miatt ítélték szükségesnek a kizsákmányoló elemek korlátozását. 1948 júniusában a Kominformnak a jugoszláv kommunisták kritikájával kapcsolatos döntései nyomán a Magyar Dolgozók Pártja (továbbiakban: MDP) vezetői a falu szocialista átalakítása,

a kollektív gazdálkodás távlati célja miatt elengedhetetlennek vélték a kulákság felszámolását. A kulákok korlátozásáról a nyilvánosság először Rákosi 1948. augusztus 20-i, Kecskeméten elmondott beszédéből értesült. Szeptemberben a párt falusi politikájával kapcsolatban megfogalmazott célok első helyén az állt, hogy korlátozni kell a kulák gazdasági és politikai hatalmát, a dolgozó parasztokra gyakorolt befolyását.⁵

A kulákság fogalma, szerepe

A totális politikai és gazdasági hatalmat építő MDP a kulákságban éppen olyan kizsákmányoló réteget látott, mint az ipar, a kereskedelem és a közlekedés tőkés, tulajdonosi rétegeiben. A kuláksággal kapcsolatban azonban nem lehetett alkalmazni az államosítás más területein gyakorolt eljárást. Ennek akadályát a létszámuk, a birtokstruktúrában elfoglalt helyük, az árutertermelésben játszott szerepük képezte. A velük kapcsolatban alkalmazott kizsájtítási eljárást ugyanakkor a politikai vezetés összekapcsolta a mezőgazdasági termelés kollektivizálásával. A kulákság gazdálkodásának ellehetetlenítése, az akkumuláció lehetőségének megakadályozása azonban nem csupán a kulákságot, hanem – minden ellenkező megnyilatkozás ellenére – a középparasztágot, sőt az egész parasztágot érintette. A hatalom annak a bizonyítására törekedett, hogy a szocialista társadalomban nincs helye az önálló gazdasági erőnek.

2 Nagy Imre kifejtette, hogy a falun nem létezik parasztegység, mert a kulák kizsákmányoló, amellyel a szegényparaszttság harcban áll. Idézi: Erdmann, 1992. 93. p. Vö. Bolgár Dániel: A kulákküldözés fogalomtörténeti vetülete. = Múltunk, 2011. 2. sz. 51–61., 54. p.

3 1949-ben az egyéni gazdaságok 3%-át kitevő kulákság az árugabona 21%-át adta.

4 Gerő, 1950. 385. p. Megkülönböztetés: Nagy, 2009. 248. p.

5 1948. június 30.: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (továbbiakban: MNL OL), Magyar Dolgozók Pártja (továbbiakban: MDP) jegyzőkönyvek. jkv. <https://adatbazisokonline.hu/adatbazis/mdp-jegyzokonyvek>. Itt: MNL OL, MDP jkv. 276. f. 52. cs. 2. ő. e. Megtekintve: 2019. január 2. Rákosi: Nagy, 1999. 48. p. Falusi politika: szeptember 1.: MNL OL, MDP jkv. 276. f. 54. cs. 9. ő. e.

A kulákfogalom jogszabályi rögzítése először a földbérlő és földműves-szövetkezetekről szóló rendelet módosításában jelent meg. Nem lehet a földbérlő-szövetkezet tagja, ha ingatlana a 350 Ak, vagy a saját és bérelt ingatlana a 400 Ak-t meghaladja;⁶ ettől függetlenül az, aki egynél több állandó alkalmazottat tart, aki ingatlana egy részét bérbe adja, aki a tulajdonában álló nagygépekkel bérmunkát végez. A földművelő foglalkozáson kívül: aki nyereszkesedési szándékkal adásvétellel foglalkozik, aki élethivatásszerűen pénz- és terménykölcsönzéssel foglalkozik. Az „egységes kulákhatárt” hat megyében folytatott vizsgálat alapján határozták meg 25 kh vagy 350 Ak-ás mértékben.⁷

A pártvezetés a kulákság megszüntetését két szakaszban tervezte. Első lépésben a korlátozás, majd „ha meglesznek a szükséges politikai és gazdasági feltételek”, sor kerül a kulákságnak mint osztálynak a felszámolására. 1949 márciusában az MDP Politikai Bizottsága (továbbiakban: PB) a mezőgazdaság öt éves tervében 1952-re már olyannak értékelte a termelőszövetkezetek fejlesztését, hogy „már minden előfeltétele megteremtődik a kulákság likvidálására való áttérésnek...”⁸

A kulákfogalom változásai Vas megyében

A Vas megyei pártaktíva-értekezlet a jugoszláv fordulattal kapcsolatos állásfoglalást úgy értékelte, hogy „a falu a kapitalizmus

egyik maradványa”. Kötelezték a megszervezendő begyűjtési bizottságokat, hogy „a rendeleteket kijátszó kulákok ellen minden ingadozás nélkül, azonnal alkalmazzák a törvény teljes szigorát, tartóztassák le, kobozzák el a cséplőgépét stb., leplezzék le és tegyék gyűlöltté az ilyen kulákokat, mint olyanokat, akik ellopták a nép szája elől a kenyeret.”⁹

A központi utasításra megtartott rendkívüli megyei bizottsági (továbbiakban: MB-i) ülésen Hegedűs András leszögezte, hogy „Azokat a rendszabályokat, amelyeket a kulákok kiszorítására hoznak, kíméletlenül keresztül kell vinni... ezeken a rendszabályokon keresztül kell nevelni a pártszervezeteinket, és ha ilyen formában dolgoznak, akkor Vas megyében is megváltozik az osztályharc formája. A kulákság is felveszi az osztályharcnak a formáját, ami szabotázst jelent, amely a vadabb ellentámadást jelenti” – rögzítette a jegyzőkönyv. Ennél nyilvánvalóbban nehéz lenne megfogalmazni, hogy a kulákság elleni harcot a politikai döntéshozók mintegy ráerőltették a párttagságra, illetve elvárták annak a központi akaratnak megfelelő végrehajtását. Ezt a megállapítást támasztják alá a pártközpontba küldött jelentések. Novemberben például a lukácsházai párttitkárt idézték „mi nem bántjuk a kulákokat, mivel ő sem bánt minket...”. A december eleji jelentésből a folyamat is kiderül: „Ami a falusi osztályharcot illeti, itt Vas megyében még egyes vezető elvtársaink körében is az a téves álláspont alakult ki, hogy nincsenek kulákok. Most azonban már az a helyzet, hogy az alapos kioktatások után a mi elvtársaink is rá-

6 Jogszabály: 8.000/1948. Korm. (Magyar Közlöny augusztus 13., 182. szám). Ak: Aranykorona, a termőföldek kataszteri tiszta jövedelmének mutatója.

7 Kulákhatar: 1949. május 25.: MNL OL, MDP jkv. 276. f. 54. cs. 45. ó. e. Kh: területmérték, katasztrális hold, 1 kh = 1600 négyszögöl = 0,5755 hektár = 5755 m².

8 Szakaszok: Gerő, 1950. 406. p. Öt éves terv: 1949. március 3.: MNL OL, MDP jkv. 279. f. 53. cs. 22. ó. e.

9 Pártértekezlet: 1948. június 21.: Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára (továbbiakban: VaML). VaML XXXV. 40. f.: Az MDP Vas Megyei Bizottságának iratai (továbbiakban: MDP VMB) ir. Itt: MNL VaML MDP VMB ir. 1. cs. 55. ó. e. Begyűjtési bizottságok: július 16.: uo. 5. cs. 37. ó. e.

jöttek, illetve megértették, hogy lehetséges, hogy Vas megyében a kulákság más szisztéma szerint folytatja a harcot mint máshol... ennek felismeréseként a mi elvtársaink is megtalálták a kulákok elleni harc módját és a kulákok tekintélyét, befolyását alaposan megtépáztuk azzal is, hogy eddig 20-at juttattunk mint szabotálót rendőrkezre, akik közül 6-ot internáltak, és 163 ellen folyik részben közigazgatási, részben rendőrségi vonalon eljárás.”¹⁰

Az alispán Belügyminisztériumba (továbbiakban: BM) küldött jelentésében úgy látta, hogy „A fokozatosan kiéleződő osztályharcban a kulákság kezd mind inkább elszigeteltté válni, amennyiben a nincstelen falusi réteg kezd ráébredni a kulákság kizsákmányoló szerepére.” A Törvényhatósági Bizottság ülésén ehhez hozzátette: „A népi szervek... fáradhatatlan tevékenységükkel igyekeznek biztosítani az előírt eredményt.” A decemberi jelentésében kiszélesítette a kört: „A kulákság magatartására változatlanul az jellemző, hogy háttérben maradnak s a középparasztság és a szegényparasztság hiszekeny elemeit próbálják a demokráciával szembefordítani.”¹¹

Az MB ülésén a Sárvári járás pártmunkáját értékelve megállapították, hogy a kulákbefolyás a földnélküli agrárproletárok körében a leghatékonyabb. Kifejtették, hogy „A Rába völgyében 15 holdon felüli gazda már kuláknak számít, ezt már nem lehet

a középparasztkok közé sorolni.” Az MB 1949. március végi ülésén a Dolgozó Parasztkok és Földmunkások Országos Szövetsége (továbbiakban: DÉFOSZ) munkástagozatának munkatervében rögzítették, hogy „Vas megyében nem az a döntő, hogy foglalkoztat-e idegen munkaerőt vagy nem a kulák, hanem mindig a helyi adottságok és az illető gazda szociális és gazdasági körülményei szabják meg, hogy ki a kulák”. A Sárvári járás pártbizottságának előírták, hogy „a J. B. a községi pártszervezetek bevonásával térképezze fel az egész járás területén lévő reakciós Mindszentysta papokat, kulákokat, kulákbérenceket és csendőröket, ellenük kompromitáló adatokat gyűjtse nek...”¹²

A főispán a BM-nek küldött jelentésében tudatta, hogy a hatóságok 54 kulák ellen indítottak eljárást. Hozzátette: „A falusi osztályharc az MDP munkája nyomán egyre élesedik, és lépésről lépésre szorítja vissza a kulákbefolyást.” Az áprilisi jelentésében kifejtette, hogy „A kulákokat nem provokált vagy mondvacsinált indokok alapján, hanem a fennálló jogszabályok kezei között, tényleges bűnösségük leleplezése nyomán vonják eljárás alá.”¹³

Korlátozás vagy likvidálás?

Az MDP PB ülésén, 1949. áprilisban már a korlátozások közben elkövetett hibákról tárgyaltak. „Pártunk vidéki szervei... több esetben egy-egy községben átcsúsznak a korlátozás politikájából a kulákok likvidálásának politikájába.” Az okok között elis-

10 Hegedűs: 1948. november 9.: MNL VaML MDP VMB ir. 1. cs. 13. 6. e. MB: MDP Vas Megyei Bizottság választmánya, illetve a szervezeti átalakulás után: végrehajtó bizottsága. Jelentések: november 30.: uo. 5. cs. 12. 6. e. és december 3.: uo. 1. cs. 67. 6. e.

11 Jelentés: 1948. november 13.: MNL VaML Vas vármegye alispánjának iratai. Közigazgatási iratok 3177. d. 5233/9522/6/III. Törvényhatósági: november 29.: MNL VaML Vas vármegye alispánja elnöki iratai. 70. d. 2212. BM-jelentés: december 6.: MNL VaML Vas megyei főispáni elnöki iratok 2. d. 128.

12 MB: 1949. március 8.: MNL VaML MDP VMB ir. 1. cs. 14. 6. e. DÉFOSZ, Sárvár: március 21.: uo.

13 1949. február 11.: MNL VaML Vas Megye főispáni általános iratok 232. d. 123. Jelentések: március 3.: MNL VaML Vas Megye főispáni általános iratok 2. d. 44/2.; április 8.: uo. 44/4.

merték, hogy „a kulákok korlátozásával kapcsolatos rendeleteink és intézkedéseink könnyen félremagyarázhatók, és az intézkedés jogával a legkülönbözőbb szervek, népi szervek, közigazgatási, bírói szervek vannak megbízva.”¹⁴

A Központi Vezetőség (továbbiakban: KV) Szervezési Osztály 1949 márciusában azzal, hogy felkutatásra és jelentésre utasította a megyebizottságokat a kulákok terrorcselekményeivel, kizsákmányoló tevékenységével kapcsolatosan, kiváló motivációt biztosított a kulákellenes akciókhoz. A megyei aktívaüléseken a megyei ÁVO (Államvédelmi Osztály) vezetője kifejtette: „Az előttem felszólalásokból bizonyos mentegetőzés tűnik ki, hogy kinyírtunk egypár kulákokat... Amikor a kulákok elvisszük, a földet átadjuk a szövetkezetnek. Ez azt jelenti, hogy a kulákokat korlátozzuk, de nem jelenti azt, hogy likvidáljuk.” A KV Szervezési Osztálya a cséplés és a begyűjtés alkalmával is utasította a pártszervezeteket, hogy „éberen kísérjék figyelemmel a helyi reakció, főleg a kulákok magatartását... leplezzék le a nép kenyerére törő, uzsorázó, spekuláns ellenséget”.¹⁵ A fenti példák jól bizonyítják, hogy a kulákok elleni eljárások kereteit, módszereit a pártközpontban határozták meg. Nem csoda, hogy az itt használt fogalmak hamarosan megteltek „leplezett” esetekkel – így működött a rendszer.

Október végén az MB ülésén Lugossy Jenő főispán az osztálybéke kapcsán kifejtette, hogy a burzsoá ideológia szerint „az osztályharcot a kommunisták csinálják, hogy ezzel zavarják a békés termelést... ott, ahol az osztályharc éles volt, a termelésben lemaradtak, akkor a jó termési eredmé-

nyeink egy része annak tudható be, hogy itt osztálybéke volt”. A vitában bemutatták, hogy a megyében a jó eredményeket „szegényparasztjaink osztálybéke hangulata váltotta ki... ahol az osztályharc sokkal élesebben folyik, még nincs elvetve.” Leszögezték: „az adóbehajtásoknál nem a kulák felszámolását kell elvégezni, a likvidálását, hanem csak visszaszorítását oly annyira, hogy a munkáját azért el tudja végezni, termelő-kapacitását meg kell hagyni, mert tudjuk a szocialista szektor még mindig nem olyan erős, hogy minden kulákföldet meg tudnánk művelni. A kulákokat kényszeríteni kell földjük megművelésére.” November végén a megyei Országos Bizottság (továbbiakban OB) ülésén a kukoricaleadás-sal kapcsolatban tapasztalták: „a kulák már tízszer is be volt idézve és mégsem adta le a feleslegét... Ezt kell kiküszöbölni, hívják be egyszer és ha nem teljesíti, akkor internálják le” – indítványozta az MT vb ([Vas] Megyei Tanács végrehajtó bizottsága) elnöke. A „Felügyelőség 1-2 40-50 holdas kulák nevét közölje, azokat 6 hónapra leinternáljuk, a sajtóban közöljük és példának állítjuk a többi kulák elé, mint szabotálót” – javasolta a Közellátási Felügyelőség (továbbiakban KF) vezetője.¹⁶

Júniusban az Országos Közellátási Hivatal (OKH) a gazdajárművek felülvizsgálata során a megyében összesen 1655 főt minősített kuláknak. Augusztus elején a KF jelentése úgy találta, hogy a felülvizsgálat előtt 1571 kulákgazdaság volt, a bizottság 106 újat talált, így összesen 1677 kulákgazdaság lett a megyében. Hozzáadták, hogy a bizottság „néhány helyen azonban túlbuzgóságból középparaszttok birtokát is összevonta”. A rendeletek helyi „értelmezésére” ad példát a megyei OB döntése, amely

14 Hibák: 1949. április 6.: MNL OL MDP jkv. 276. f. 54. cs. 40. ó. e.

15 KV Szervezési Osztály: 1949. március 28.: MNL VaML MDP VMB ir. 5. cs. 33. ó. e. Aktíva: április 9.: MNL VaML MDP VMB ir. 1. cs. 55. ó. e. KV Szervezési Osztály: június 9.: uo. 5. cs. 9. ó. e.

16 MB-ülés: 1949. október 29.: MNL VaML MDP VMB ir. 1. cs. 16. ó. e. OB-módszer: november 30.: uo. 5. cs. 28. ó. e.

szerint 14 kőszegi gazdálkodóval kapcsolatban úgy határozott, hogy „őket, gazdaságuk területének és kat. tiszta jövedelmének figyelembevétele nélkül...” a kulákokra érvényes kötelezettséggel kell megterhelni.¹⁷

A járási párttitkárok értekezletén megjelentek a kulákértelmezés új, a megyében alkalmazásra ajánlott esetei is. „Nem lehet csak a 350 Ak jövedelmet irányvonalnak venni, van olyan kulák is, akinek 150 Ak jövedelme van. Meg kell nézni a múltbeli viselkedését, a népi demokráciához való viszonyát is” – javasolta az egyik felszólaló. Hozzátették: „A kulák elleni harcot úgy kell vinnünk, hogy keressük meg a kulák fején a vajat...” Az ülésen felsorolt példák közül a legjellemzőbbek: Gyöngyösfalun rendkívüli taggyűlésen titkos szavazással akarták eldönteni, hogy ki a kulák. Rádócskölden a jegyző és a párttitkár igénybe vették a kulák házát, berendezését, gyümölcsöskertjét; Sárfimizdón a megalakított tszcs (termelőszövetkezeti csoport) elvette a kuláktól a szénát, a lovat.¹⁸

Az MB 1950. áprilisi összegző jelentésében megállapította, hogy „Megyénkben a jobboldali elhajlás számszerűen többszöröse a baloldali elhajlásnak.” A megalkuvás veszélyes formájának ítélték, hogy „többfajta kulákot tartanak nyilván, mezőgazdasági fejlesztési járulékot, zsír-gabonabeszolgáltatási, földterület utáni és aranykorona utáni kulákot.”¹⁹

17 1949. június 24.: MNL VaML Közellátási Felügyelőség iratai 23. d. 20.712. A besorolás a 25 kh és az 1400 bkg földadó határ felettiokről szólt. 1949. áprilisában a kulákok száma: Szombathely város 21, Kőszeg város 14, Óriszentpéteri járás 306, Sárvári 310, Szombathelyi 262, Szentgotthárdi 192, Írottkői 101, Jánosházi 42, Vasvári 146, Celdömölki 261 fő. A jelentés: augusztus 2.: uo. 20. d. 11.395. Kőszeg: augusztus 7.: uo. 25. d. 21.532. Búzakilogram: bkg a beadásnál használt egyenérték, 1 bkg = 1 kg búza.

18 Titkári értekezlet: 1950. január 12.: MNL VaML, MDP VMB ir. 1. cs. 60. ó. e.

1950 közepén az MB-i ülésen a kulákok „szabotázsakciói” kerültek a figyelem középpontjába. Kifejtették, hogy „Éberem kell figyelnünk a kulákság és a klerikális reakció minden megmozdulására. Népmvelőink leplezzék le őket. A szabotálókat bíróság elé kell állítani, le kell csukadni őket, példát kell statuálni a többiek felé, féljenek a többiek is, el kell venni a kedvüket a szabotálástól.” Az aktivisták szemináriumán többen úgy gondolták, hogy a szegényparasztság azonos a falusi párttagsággal, vagy másutt úgy látták, hogy aki nincs bent a pártban, az a reakció befolyása alatt áll, arra nem lehet támaszkodni. A szemináriumokon a hallgatók a kulákság likvidálását követelték.²⁰

A betakarítási munkáknál számos lehetőség adódott arra, hogy a kulákok „szabotálását” leplezzék. Októberben az MB ülésén úgy határoztak, hogy a „Megyei Tanács Mezőgazdasági Osztálya gondoskodjon róla, hogy a hét folyamán le legyen leplezve 1-2 kulák, aki az állatokkal eteti fel a gabonát, a burgonyát szedésnél kapával kettévágja, hogy minél több selejtes legyen közte, így az állatokkal feletethesse.” Átfogóbb jellegű volt a tsz-szervezés gyenge eredményei miatti kifakadás: „A kulákok közül a legjobban kiabálót le kell leplezni és valósággal ki kell pécézni a község dolgozói előtt. Elő kell szedni azokat a bizonyítékokat, amin keresztül meggyűlöli a község a kulákot, és ha ilyen leplezést tudunk helyenként elérni, eredményeink könnyebben, illetve gyorsabban elérhetőek lesznek.”²¹

19 Jelentés: 1950. április 1.: MNL VaML, MDP VMB ir. 5. cs. 9. ó. e.

20 Szabotálás: 1950. június 20.: MNL VaML MDP VMB ir. 1. cs. 20. ó. e. Szeminárium: július 1.: uo. 5. cs. 145. ó. e.

21 Határozat: 1950. október 10.: MNL VaML MDP VMB ir. 1. cs. 23. ó. e. Tsz-szervezés: november 11.: uo. 12. ó. e.

November közepén a Megyei Tanács városi bizottság ülésére a kereskedelmi osztály nem tudott új kuláknévsort összeállítani, mert a gazdalajstrom „K” jelű kulákjain túl a népfrentbizottságok döntöttek a nem mezőgazdasági főfoglalkozásúak kulák besorolásairól.²² 1950. év végén a megyében 1830 kulákot 53 100 kh földterülettel tartottak nyilván. 1949 óta a tsz-eknek felajánlott 7600 kh föld 75%-a kulákfelajánlás volt.²³

1951 márciusában a megyei aktívaülé- sen a MB titkára eredményesnek tartotta a kulákok elleni intézkedéseket, hiszen egy év alatt a szántóterületük 13,8%-ról 10%-ra csökkent. A tennivalókról így fogalmazott: „Ezek a kulákok, hogyha politikailag meg is vertük őket, egy néhányat be is csuktunk közülük, a hatalomból ki vannak szorítva, de olyanok, mint a vergődő veszett kutya, megdöglenek, de hogy mikor, az rajtunk múlik, és hogy a veszett kutya meg ne tudjon ben- nünket marni, az is rajtunk múlik. Azt kell megérteni, hogy nincs jó kulák... Valóban, a középparaszti álarcába bújtatott kulákok ezrei vannak a megyében, tudni kell, hogy az állattenyésztéssel, kupeckedéssel, tiltott pálinkaméréssel, Balatonról borhordással és egyéb- bel foglalkozó 16-18 holdas közép- paraszt színbe bújtatott alakok is kulákok, ezek is halálos ellenségeink.”²⁴

Az MT vb álláspontja szerint „Tudni kell, hogy a 2300 nyilvánartott kulák mel-

lett legalább 3-4000 olyan egyén van, akik a kupeckedés egyéb módjain keresztül kulákok. Ezekkel az elemekkel szemben is mint kulákokkal szemben kell eljárni s kell az osztályharcot vinni.”²⁵ A kulákfogalom ilyen kiterjesztése pontos leírása annak, hogy a rendszer harca nemcsak a kulákok, hanem a parasztság egésze, de különösen annak középparaszti része ellen is folyt.

A júniusi választmányi ülésen meg- állapították, hogy „A kulákság termelése minden intézkedés ellenére visszaesik. Szabotálja, akadályozza a kulák a munkát, nem fejleszti gazdaságát, állatállományát.” A Szombathelyi járásban: „a dolgozó pa- rasztság megfeledezett a kulákoknak az el- nyomó rendszeréről... egy emberként állnak ki a kulákok mellett és követelték, hogy azoknak is a csoportban a helyük”. Ugyan- akkor „a Sárvári járás több községében a helyi tanácsok kulákokat rendeletek ki a tszcs-kbe, hogy segítsenek a csoporttagok- nak a behordásban, sőt voltak egyes helyek, ahol azt is kiadta a tanács, hogy a kulák még egy ember segítséget is vigyen magával”.²⁶

1951 szeptemberében az MDP PB ülésén baloldali túlzásnak azt tekintették, hogy „a párt- és állami szervek megengedhetetlen túlzásai (verések, indokolatlan büntetések)” történtek, valamint, hogy „sok helyen a köz- zépparasztokat is a kulákok közé sorolják”. A továbbiakra is a korlátozás politikáját tar- tották érvényben, de ezt „ki kell terjeszteni azokra a kizsákmányolókra, kulákokra, akik nem ütik meg a »kulákhatar«-t...” A bi- zonytalan kuláknyilvántartások miatt ha- tároztak a községi tanácsoknál elkészítendő kulákok névjegyzékéről is, amit „az 1948

22 MT vb ülés: 1950. november 13.: MNL VaML Vas megye végrehajtó bizottsága iratai. V. B. jegyzőkönyvek. 1. d. 5210-2/23. A „K” jelölést a Belkereskedelmi Minisztérium júniusban vezette be. A gazdálkodók- nál a megművelt terület volt a döntő. „K”: június 9.: MNL VaML Közellátási Felügyelőség iratai 63. d. 67. OKH-rendeletek. Meghatározás: december 1.: MNL VaML Vas Megye Tanácsa V. B. elnöki „szigorúan bi- zalmas” és „bizalmas iratok” 1. d. E.55.

23 Adatok: 1950. december 15.: MNL VaML MDPVMB ir. 1. cs. 145. ó. e. MT Terv- és Statisztikai Osztály- ának a MB részére adott év végi jelentése.

24 Aktívaülés: 1951. március 15.: MNL VaML MDP VMB ir. 1. cs. 55. ó. e.

25 MT vb: 1951. március 14.: MNL VaML Vas megye végrehajtó bizottsága iratai. V. B. jegyzőkönyvek. 6. köt. 5210-2/11.

26 Választmányi ülés: 1951. június 6.: MNL VaML MDPVMB ir. 1. cs. 6. ó. e. Sárvár : augusztus 4.: uo. 78. ó. e.

előtti vagyoni helyzetet figyelembe véve” 1952. január 1-ig kellett elkészíteni, a járási tanácsok és járási pártbizottságok irányítása mellett.²⁷

1951 szeptemberében az MB ülésén megállapították, hogy 1951-ben 35%-kal kevesebb kulákot tartottak nyilván, mint 1950-ben. Csöngén például „28 kulák közül a beszolgáltatás alkalmával 22[-t] töröltek a kuláklistán”. Az MT vb szerint Szombat helyen a gazdajármű alapján 42 kulákkal volt kevesebb mint egy éve. A mezőgazdasági osztály szerint Keléden és Karakón „nem szükséges nagymértékű ellenőrzés, mert a kulákok félnek és nem mernek törvénytelen munkát végezni”.²⁸

Július közepén a BM kifogásolta egyes helyi tanácsok végrehajtó bizottságainak azt a felfogását, „hogy a kulák ellen nincs szükség konkrét bűncselekményre, s bizonyítékra, e nélkül is el kell őket ítélni... Minden kulák elleni feljelentést alaposan elő kell készíteni és gondosan össze kell gyűjteni a bizonyítékokat, hogy elejét vehessük a politikailag annyira káros kulák felmentő ítéleteknek és vádelejtéseknek.” Az MT vb titkára körlevelében fontosnak tartotta kiemelni, hogy: „De feladat az is, hogy az osztályellenség lássa és érezze intézkedéseinkből a gyűlöletet, amit iránta táplálunk.”²⁹

1952 januárjától – az MDP PB 1951. szeptember 6-i határozata nyomán – kulákság alóli mentesítési kérelmek érkeztek a megye vezető szerveihez. Az MB-hez beérkezett húsz felmentési kérelem közül néhány valóban felmentéssel végződött. Ilyen volt például Nemesrempehollóson N. Lajos, aki használt traktort vett és a bevonult kovács helyett dolgozott, 5 kh saját és 11 kh bérelt földön gazdálkodott. N. Gyulát Hosszúperesztegen személyes bosszúból minősítették kuláknak. Az MB a faluban történt kulákká minősítések közül összesen hét esetben találta hibásnak a döntést. Csöngén a négy kimutatott kulák mellett még 14–15-öt találtak, akik kikerültek a gazdajárműből. Vasváron a „középparasztokból kulákokat csináltak”.³⁰

Május végén a megyei választmányi ülésen ismét előkerült a kulák minősítések ügye. Az MB titkára szerint „van a megyében olyan ember, akiről háromszor meg lett állapítva, hogy kulák, most negyedszerre megállapították, hogy nem kulák”. A hatalmi döntésekre példa a 25 kh-as, 105 Ak-ás kulák esete. „Mi megmondtuk a járási bizottságnak, hogy a nevezettet nem lehet kuláknak minősíteni, de mint osztályellenséget kell kezelni, akinek semmi köze a népi demokráciához nincs” – hangzott az állásfoglalás. Hozzátették: „A tszcs-ből a kulákokat gyűlölettel kell kizárni, leleplezni őket, de a gyűlölet elő kell alaposan készíteni, hogy maguk a tszcs tagok vessék fel a kulák aknamunkáját.”³¹ A fentiek azt bizonyítják, hogy a párt- és a tanácsi szervek sokszor nem megalapozottan hozták meg a kulákbesorolásokról szóló döntéseiket, hanem

27 PB: 1951. szeptember 6.: MNL OL MDP jkv. 276. f. 53. cs. 82. ó. e.

28 MB-ülés: 1951. augusztus 22.: MNL VaML MDP VMB ir. 1. cs. 31. ó. e. Kuláklétszám, Csöngé: szeptember 4. és 5.: uo. 31. és 78. ó. e. MT: április 11.: MNL VaML Vas megye végrehajtó bizottsága iratai. V. B. jegyzőkönyvek. 7. köt. 5210-2/15. Keléd, Karakó: július 11.: uo. 8. köt. 0020-06.

29 BM: július 12.: MNL VaML Vas Megye Tanácsa V. B. visszaminősített TÜK iratai „titkos” és „bizalmas” „o”-s iratok” 2. d. 07. ü. cs. Titkári körlevél: július 21.: MNL VaML Vas Megye Tanácsa V. B. visszaminősített TÜK iratai „szigorúan titkos” és „szigorúan bizalmas” „oo”-s iratok” 1. d. 0040.

30 MB-ülés: 1952. február 5.: MNL VaML MDP VMB ir. 1. cs. 34. ó. e. Kérelmek: 1952. január 1., 14., 15., február 12. és 28.: MNL VaML MDP VMB ir. 1. cs. 150., 147., 148. ó. e.

31 Választmányi: 1952. május 30.: MNL VaML MDP VMB ir. 1. cs. 7. ó. e.

ezek személyi beállítottság, hangulati állapot szerint és az elvárásoknak megfelelően akaró módon születtek, határozta meg emberi sorsokat – tovább súlyosbítva ezzel a hatalmi elit visszaszorító/likvidáló szándékait is.

1952 júliusában a megyei választmányi ülésen a KV képviselőjében Horváth Márton tett kirohanásokat a kulákok ellen. A kulák: „Fröccsért, kukacos almáért, egy fél zsák gabonáért becsületet vesz, alattomban gyújtogat, kérébe-gépbe vasat dug, s gyilkosságra készül, háborúra spekulál, az imperialistákra sandítva próbálja visszazerezni hatalmát.” Az ülésen ismertették, hogy a megyében 1951-ben 1996 kulákról tudtak, mostanra csak 1549 van. A megyei viszonyokról elmondták, hogy „Lényegében megszűnt a kulákcsaládba való beházasodás, a kulákoknál való vendégeskedés... ennek ellenére akadt még a közelmúltban is olyan rendőr, aki a kulákokkal szemben megalkuvást tanúsított, hangoztatva »nincs különbség kulák és szegény-paraszt között, a cél az, hogy mindenki boldog legyen ebben az országban.«” Ugyanakkor azt a személyt már eltávolították a rendőrségtől, aki Sztálin 70. születésnapjára azt a felajánlást tette, hogy 70 dolgozót le akar záratni. A gazdalajstrom februári gyűjtése szerint a megyében 1559 kulákot tartottak nyilván. Közülük a felszorozott területekkel 947 főnek 25 kh-on aluli (13 kh/fő), 612-nek pedig 25 kh-on felüli (31,7 kh/fő) gazdasága volt. Ez azt jelentette, hogy a kulákok a megye gazdasági művelés alatt álló területének 3,9%-át birtokolták.³²

32 Választmányi: 1952. július 25.: MNL VaML MDP VMB ir. 1. cs. 89. 6. e. Adatok: augusztus 5.: uo. 5. cs. 33. 6. e. Összevetés: 1952. január 21.: MNL VaML Vas Megye Tanácsa V. B. visszaminősített TÜK iratai „szigorúan titkos” és „szigorúan bizalmas”, „00”-s iratok” 6. d. 0070. A 25 kh feletti 39%-ával szemben országosan 20%-os volt az arány. Ld. Honvári, 2006. 201. p.

A párt vezetése októberben figyelmeztette a megyei pártbizottságokat a kulák névjegyzékek felülvizsgálatára, a végleges névsor összeállításának elveire, valamint a BM által megszabott határidők betartására. A BM-utasítás főbb irányelvei:

1. A felülvizsgálatnál az 1948. január 1. előtti vagyoni helyzetet és az azóta bekövetkezett változásokat kell figyelembe venni.
2. A meglévő kuláklistán alapelveit az 1952. évi 2. sz. tvr. határozza meg, így kulák az, a., akinek a tulajdonában 25 kh-at vagy 350 Ak-át meghaladó értékű földterület van;
 - b., akinek cséplőgépe, gépi erejű munkagépe, ipari üzeme van, továbbá kereskedést, vendéglátóipart folytat, ha a mezőgazdasági művelt területe a 100 Ak-át meghaladja;
 - c., aki 1949-ben mezőgazdasági fejlesztési járulékot fizetett.
3. Vizsgálni kell, hogy kizsákmányoló tevékenységet folytatott-e, vagy folytat-e.
4. Kihagyhatók a földhatár feletti, ha állandó munkaerőt nem alkalmaz(tak)nak.

A felmentési javaslatokat a megyei tanács vizsgálta felül. Az MB elé a felülvizsgálat haladásának állomásai és a kritikus egyedi esetek kerültek. Az ÁVH év végi jelentése szerint: „egyes dolgozó parasztnak sajnálkoznak a kulákok ellen tett intézkedések felett. Azt hangoztatják, hogy már úgy is tönkre vannak téve a kulákok és semmi értelme, hogy továbbra is kényszerítsék őket. Így nyilatkozott N. János nemescsói és P. Ernő gencsapáti kisparasztok, akinek a véleménye szerint a kulák is éppen olyan dolgozó paraszt, mint a többi, azzal a különbséggel, hogy ezek nem pocskélták el a pénzüket, hanem földet vettek rajta. Mindkét személy

Járások	Kulákok száma 1949-ben	1952-ben-gazdálkodott	Földjüket felajánlották	Meghaltak	Elköltöztek/kitelepítettek	Mentesítve
Cell-dömölki	258	203	43	11	8	21
Körmendi	359	165	56	10	42	86
Kőszegi	123	50	35	7	6	25
Sárvári	351	182	144	5	17	3
Szombathely város	63	24	9	2	-	28
Szombathelyi	257	148	70	5	28	6
Szentgottárdi	318	187	23	8	83	17
Vasvári	251	188	43	6	15	45
Összesen	1980	1147	423	54	199	231
Összesen %	100	57,9	21,4	2,7	10,1	11,7

1. táblázat. A kulákok száma Vas megyében, 1949–1952

egyébként kulák befolyás alatt áll” – ítélte meg a jelentéstevő.³³

Országos összevetésre adnak lehetőséget a Kávási Klára által közölt részletes adatok. 1953 januárjában a gazdajstrom szerint 1514 kulák volt a megyében, míg a végleges listára 2089 fő került fel. Ez 37%-os bővülést jelentett az országos 48%-hoz képest. A helyben lakó 1816 fő 87%-os me-

gyei aránya az országos 83%-ot meghaladta. A kuláknak minősítettek 1948 előtt 106 060 kh-at műveltek, ami az 1952. évi gazdajstrom szerint 25 499 kh-ra, azaz 75%-kal csökkent, szemben az országos 71%-os aránnyal. Egy februári kimutatás szerint a kulákkritériumokat meghaladó gazdasága 413 főnek volt, míg 1303 e határ alatt maradt, 400 fő pedig nem is rendelkezett földterülettel. Utóbbiak közül 85 fő volt értelmiségi. A megyében 1948 előtt 1265

33 1952. október 14.: MNL VaML MDP VMB ir. 5. cs. 33. ó. e. A témáról részletesen: Kávási, 1991. BM utasítás: 0046/2/1952. II. ü. cs. sz. ÁVH: december 24.: MNL VaML MDP VMB ir. 5. cs. 81. ó. e.

kuláknak volt alkalmazottja, ami 1952-re 38 főre csökkent.³⁴

Az MB-nek készült jelentés szerint a megyei tanács az 547 javaslatból ténylegesen 306 főt mentesített a kulákság alól. Az MB a járási bizottságokat, az MT vb pedig a járási tanácsokat utasította a kritikusnak tartott mentesítések felülvizsgálására.³⁵

Az új kulákklistákat a tszcs-kból történő kizárások követték. A Celldömölki járásban például 15 tszcs-ből 15 tagot, a Sárvári járásban pedig összesen 50 „ellenséges elemet” távolítottak el. Június elején a KSH megyei igazgatósága az 1950–1951. évi gazdajstrom alapján 937 fő 25 kh-on aluli és 984 fő 25 kh feletti birtokkal rendelkező, azaz összesen 1921 kulákról adott jelentést. Az 1953–1954. évi gazdajstromban összesen 1543 kulák szerepelt, közülük 1177 volt 25 kh alatti és 366 az e feletti birtokkal rendelkező.³⁶

1952. szeptember végén az MT vb adatokat kért be a kulákok 1949-től induló létszámának változásairól. Az aktuálisan gazdálkodó kulákok 20 912 kh szántót, illetve 31 745 kh földterületet műveltek meg.

A járások megfelelő adatait az 1. táblázatban tüntettük fel.³⁷

1953. március elején az MDP Titkársága értékelte a kulákklista felülvizsgálatának eredményeit. Az új kulákklistából kimaradtaknak több mint a kétszerese volt az, aki újonnan került a listára. Megállapították, hogy a likvidálás gyorsabb ütemben folyik, mint a kollektivizálás. Júniusban döntés született arról, hogy a kulákklistán szereplők és családtagjaik munkakönyvében – viszszaemőleg is – a „különböző munkahelyekre való beépülés megakadályozása érdekében” megkülönböztető jelzést kell alkalmazni.³⁸

Megkülönböztetések

A hatalom kulákokat megkülönböztető intézkedései három területen érvényesültek. A kulák nem lehet tagja szövetkezetnek; nem lehet DÉFOSZ-tag; és elérték a törvényi szigor differenciált alkalmazását.

A felsorolt megkülönböztető intézkedések közül a kulákok szövetkezeti tagságának megszüntetése a hagyományos szövetkezetek „demokratizálása” keretében, illetve – jogszabályokra alapozva – az általános

34 A BM 0046/1952. utasítása alapján készült kimutatók. Ld.: Kávási, 1991. 102. és 114–116. p.

35 Jelentés: 1953. január 2.: MNL VaML MDP VMB ir. 5. cs. 33. ő. e. MB-utasítás: január 28.: uo. 151. ő. e. MT: március 19.: MNL VaML Sárvári Járási Tanács VB titkárságának szigorúan titkos iratai 1. d. 0016/2/T.

36 Kizárások: 1953. május 29. és 30.: MNL VaML MDP VMB ir. 5. cs. 33. ő. e. és 4. ő. e. KSH: június 10.: MNL VaML Vas Megye Tanácsa V. B. visszaminősített TÜK iratai „szigorúan titkos” és „szigorúan bizalmas” „00”-s iratok” 17. d. 00138. Az MDP-nek az MT 430 fő 25 kh feletti és 831 az alatti kulákat jelentett. (február 27.: MNL VaML Vas Megyei Tanács VB, titkársága. Általános iratok. 31. d. 61/7.)

37 1952. szeptember 22.: MNL VaML Vas Megyei Tanács VB, titkársága. Általános iratok. 22. d. 14/241. Időközben 61 főt mentesítettek, 8 fő tsz tag lett. A jelentések még 97 ipari kulákról is beszámoltak. A Celldömölki járásban 28, a Vasváriban 46 földjét felajánlott még gazdálkodott. Idézi még: Doncsicz Etelek: Deportálások a Szentgotthárdi járásból az 1950-es években. *Vasi honismereti és helytörténeti közlemények*. 2009. 3. sz. 79. p. Terület: november 3.: MNL VaML Vas Megyei Tanács VB, titkársága. Általános iratok. 25. d. 64. A gazdajstrom országos adatai szerint az 1949. évi 53 618 főről 1952 végére 47 889-re (89,3%) csökkent a kulákok száma. (Kávási, 1991. 27. p.)

38 Értékelés: 1953. március 4.: MNL OL MDP jvk. 276. f. 54. cs. 233. ő. e. A kulákklistára felvettek 23 320 főt, levettek 11 074 főt. Megkülönböztetés: június 3.: uo. 246. ő. e.

földműves-szövetkezetek kialakítása során történt. A DÉFOSZ-tagságok megszüntetését kizárásokkal, illetve a munkástagozat létrehozásával oldotta meg a hatalom.³⁹ A kulákság történetének egészen végig húzódo megkülönböztetés a törvényi szigor differenciált alkalmazásában, az „osztályszempontú” ítélezésben nyilvánult meg. A továbbiakban ez utóbbira mutatunk jellemző példákat.

Megyéinkben 1949 januárjában az őszi munkák miatt 22 kulák kapott pénzbüntetést. 1950-ben a tavaszi munkák során összesen 179 kulákot jelentettek fel a megyében. Az okok sokrétűek voltak: cukorrépa-kötelezvény megtagadása, takarmányrejtegetés, tavaszi munkák szabotálása, kézi vetés, cukorrépa-sortávolság, rozs kiszántása, növényápolási munkák elmulasztása, parlagon hagyott föld, cséplőgépjavitás elmulasztása, cséplőgép elrejtése.⁴⁰

1951 februárjában az MB ülésén kiderült, hogy „a dolgozó parasztnak arra hivatkozva, hogy ők becsületes emberek, nem jelentik fel a rejtegető kulákokat, nincsenek mozgósítva a kulák elleni harcra, pedig – hangzott az utasítás – a Kulákoknak példamutató büntetéssel kell odasújtani, komoly kulákpert csinálni, amiből a középparasztnak is értsen.” Az elszámoltatókkal kapcsolatban megállapították: „nem sikerült őket elszigetelni, meggyűlöltetni, így történhetett meg az, hogy a kulákok érdekében felléptek a dolgozó parasztnak, vagy több helyen be akarták vonni őket a tszcsbe.” Március végén a mezőgazdasági osztály

arra utasította a járásokat, hogy adandó esetekben olyan szakvéleményt adjanak a bíróság előtt, hogy annak alapján példás ítéletet lehessen hozni.⁴¹

Az Igazságügyi Minisztérium több rendelkezésében kifogásolta a kulákok ellen hozott enyhe büntetéseket. Szeptemberben, az „érdemi értekezleten” a megyei bíróság elnöke leszögezte: „A helytelen ítéletek csak tünetek... a baj oka a lendület, a pártosság, a szenvedélyesség hiánya. Nem gyűlöljük eléggé az ellenséget, nem szeretjük eléggé dolgozó népünket... Idejében hozott jó bírói ítéletek előrelendítik a begyűjtés sikerét, a megalkuvó enyhe döntésektől vérszemet kap az osztályellenség...”. Ugyanakkor kiderült: „Igen sokszor, elég nagy számban, olyankor is emelnek vádat a közvádlok, amikor annak kellő alapja nincs.”⁴²

1952 elején a megyei bíróság elnöke ismertette, hogy a munkaversenyben a megye a sereghajtók közé került. Megítélése szerint azért, mert 1951. IV. negyedévében a 157 jogerős kulák marasztaló ítélet mellett 96 felmentő ítéletet hoztak, és 89 vádelejtés történt. A marasztaló ítéletek 60%-a pénzbüntetés volt, továbbá a kiszabott börtönbüntetések 40%-át felfüggesztették. A 253 kulákügyből mindössze 35 végrehajtandó börtönbüntetést szabtak ki a bíróságok, ebből is csak kettő haladja meg az egy évet. „A szocialista építés ádáz osztályharc közepette folyik. (...) bíróságaink vagy nincsenek tisztában az osztályharc

39 Szövetkezetek: 1948. augusztus 15.: MNL VaML MDP VMB ir. 5. cs. 4. ó. e. és 1949. augusztus 3.: MNL OL MDP jkv. 276. f. 54. cs. 56. ó. e. DÉFOSZ: 1949. február 1.: MNL VaML MDP VMB ir. 1. cs. 67. ó. e.

40 Őszi munkák: 1949. január 3.: MNL VaML Vas megyei főispáni elnöki iratok 2. d. 1. Tavaszi munkák: október 28.: MNL VaML MDP VMB ir. 5. cs. 94. ó. e.

41 Körlevél: 1951. január 24.: MNL VaML MDP VMB ir. 5. cs. 146. ó. e. MB ülés: február 6. és 9.: uo. 26. és 27. ó. e. Utasítás: 1951. március 29.: MNL VaML Sárospatai Járási Tanács VB Mezőgazdasági Osztálya iratai. Általános iratok. 2. d. 821/149.

42 IM-utasítások, pl.: 1951. április 14.: MNL VaML Vas Megyei Bíróság iratai. Elnöki iratok. 75. d. El. IX. F.; május 12. és 26.: uo. I.A. El. 151/20 és 151/23. Bírói értékelések pl.: június 16. és 28.: uo. 75. d. El. IX. F. 20/22. Érdemi értekezlet: szeptember 29.: uo. 81. d. El. IX. F. 18/5.

követelményeivel, vagy nem pártos osztálybíróságok.” Dr. W. Kelemen a szentgottárdi járásbíróság elnöke kifejtette: „Itt ideológiai értelemben vett kulákok nincsenek, csak taktikai kulákok, akikkel szemben a dolgozók nem gyűlöletet, hanem szánalmat éreznek, mert a tőlük elválasztó tényezők (kisemberek kiszípolozása, lenézése, zsarolása) hiányoznak.” Hozzátette: „Mi a nép felé tartozunk elsősorban felelősséggel s csak azután felfelé.” Nem csoda, hogy a bírótársak egy részének eltérő volt a véleménye. Az opportunistától a kulákok iránt szánalmat érzőig sokféle kritikát kapott. Gy. István megyei bírósági elnök szerint „ha a felső vezetésünket elfogadjuk, akkor az irányukba való felelősség azonos a nép felé való felelősséggel”.⁴³

Júliusban a megyei bíróság elnöke a hibák közé sorolta az osztályellenséggel szemben indokolatlanul felfüggesztett börtönbüntetéseket. A múlt negyedévben ugyanis a 69 kulák börtönbüntetésből 8-nak, aktuálisan pedig a 46-ból 12-nek a végrehajtását felfüggesztették a bíróságok. A szeptemberi értekezleten a bírák hibájára mutatott rá, „a kulák ügyekben nem képesek gyűlölni az ellenséget, hanem a régi értelemben vett anyagi igazságot keresik. Nem az az anyagi igazság, hogy a kulák 50 kg burgonyát nem szolgáltatott be, és ezért a mennyiséghez mért ítéletet kell hozni, hanem az, hogy a megfelelő ítéleten keresztül vissza lehet tartani a dolgozó parasztságot esetleges bűncselekmények elkövetésétől... A kulák vádlottnál ne a vádlott személyét lássák a bírák, hanem az egész kulák osztályt.”⁴⁴

43 Szigorítás: 1952. január 22.: MNL VaML Vas Megyei Bíróság iratai. Elnöki iratok. 78.d. El. IX. F. 20/44. Értekezlet: 1952. január 26.: uo. 81. d. El. IX. F. 20/38.

44 Hibák: 1952. július 31.: MNL VaML Vas Megyei Bíróság iratai. Elnöki iratok. 80. d. El. IX. F. 23/32. Érdelemleges: 1952. szeptember 19.: uo. 81. d. El. IX. F. 36/33.

A büntetések összegzéseként tekintjük át a kihágások és a gazdasági bűncselekmények alakulását, azokban a kulákokra kimért büntetések arányát. (2. és 3. táblázat)

Az 1952-es évben a kisparasztnak 1,4%-a, a középparasztnak 5,1%-a és a kulákoknak 68,2%-a volt büntetve a mezőgazdasági termelés „vétségei” miatt.

1951-ben a büntetettek között a teljes létszámukhoz képest a kisparasztnak 0,75%-os, a középparasztnak 1,17%-os és a kulákoknak 9,89%-os arányban szerepeltek.

A kulákság – lista nélkül

Az 1953. júniusi moszkvai tárgyalásokat követően a június 27–28-i kibővített KV-ülésen elismerték, hogy „Súlyos hibák történtek a kulákság korlátozása terén is. A korlátozás politikáját gyakorlatilag mindinkább a felszámolás politikája váltotta fel. (...) Gyakorlatilag szemet hunyt a párt szűkebb vezetése a kulákokkal szemben alkalmazott törvénysértések sorozata felett.” A változtatásokról pedig úgy döntöttek, hogy „A kulákság korlátozásának és elszigetelésének politikáját folytatva, meg kell szüntetni a kulákok zaklatását. Ennek érdekében meg kell szüntetni a kuláklistát is. Az új begyűjtési rendszerben csökkenteni kell a kulákgazdaságok beadási kötelezettségét s hasonlóképpen adózási terhelését is.” A kulákokat is érintette a kártérítések és a pénzbírságok törlése, visszaigényelhették a tsz-eknek, állami gazdaságoknak átadott földeket, törölték a terv- és állattartási kötelezettségeket és a kuláklistát. Az adókedvezményekkel kapcsolatban fontosnak tartották a tévesen

Megnevezés	1951	1952	1953	1954	1955	1956
Összes feljelentés	4 838	9 110	5 425	3 208	3 688	3 270
Összes eljárás alá vont feljelentés	3 867	7 169	4 584	2 057	2 640	1 872
Ebből a mezőgazdasággal kapcsolatos	1 305	2 463	614	2	392	116
Ebből a mezőgazdasággal kapcsolatban elítéltek szociális megoszlása						
Mezőgazdasági munkás	4	28	11	0	3	0
Szegényparaszt/ kispaszt	178	381	95	0	3	3
Középpaszt	423	829	127	0	130	25
Kulák	618	1 064	295	2	148	39
Mezőgazdasági foglalkozású összesen	1 223	2 302	528	2	38	7

2. táblázat: A kihágások és büntetésük alakulása 1951–1956 között⁴⁵

kuláknak minősítettek adótartozásainak a felülvizsgálatát.⁴⁶

Az MB július 1-jei ülésén megállapították, hogy a megyében „A törvényesség kér-

désénél helytelenül jártunk el akkor, amikor több kulákot bezártunk, nem tartottuk szem előtt, hogy földjüket ki fogja megművelni.” Az aktívaülés titkári zárszavában ugyanakkor elhangzott, hogy „A kulákokkal szembeni túlkapás felszámolása nem jelenti azt, hogy megszüntetjük az osztályharcot a kulákok, az ellenség ellen.”⁴⁷

A július 11-i Rákosi-beszéd után készült tájékoztató szerint: „Dolgozó parasztágunk nagy meglepéssel nyilatkozik

45 A táblázat adatai: 1951. augusztus 2.: MNL VaML Vas Megye Tanácsa V. B. visszaminősített TÜK iratai „titkos” és „bizalmas” „o”-s iratok” 2. d. 071. ü. cs.; 1952. február 5.: uo. 5. d. 041. ü. cs.; 1953. február 5.: uo. 12. d. 069. ü. cs.; 1954. január 4.: uo. 18. d. 08. ü. cs.; 1955.: 1955. január 4.: uo. 23. d. 05.; 1956. április 7.: MNL VaML Vas Megye Tanácsa V. B. visszaminősített TÜK iratai „szigorúan titkos” és „szigorúan bizalmas” „oo”-s iratok” 44. d. 00132. 1954-ig a havi, majd a negyedéves jelentések adataiból. A dátumok az adott év kezdő adatforrására utalnak. Összehasonlító adatok: 1954. december 1.: MNL VaML MDP VMB ir. 5. cs. 14. ó. e. A mezőgazdasággal kapcsolatos esetek közé soroltak a tervutasítással összefüggő eseteket is.

46 KV-ülés: Balogh Sándor szerk.: *Nehéz esztendőök krónikája 1949–1953*. Budapest, 1986. Gondolat Kiadó. 499., 503. és 506. p. Döntések: július 22.: MNL OL MDP jkv. 276. f. 53. cs. 127. ó. e.

47 MB-ülés: 1953. július 1.: MNL VaML MDP VMB ir. 1. cs. 43. ó. e. Aktíva: július 3.: uo. 56. ó. e.

Év	1951		1952		1953	
Megnevezés	Szabad- ságvesz- tés	Pénzbün- tetés	Szabad- ságvesz- tés	Pénzbün- tetés	Szabad- ságvesz- tés	Pénzbün- tetés
Elítélt összesen	1 457	1 416	2 066	1 424	1 339	702
Ebből gazdasági bűncselekmény miatt	326	469	58	32	35	8
A gazdasági bűncselekmények miatt büntetettek szociális megoszlása						
Tszcs tag	11	13	1	0	0	0
Kisparaszt	74	133	6	8	3	0
Középparaszt	84	132	3	5	3	2
Kulák	84	106	2	1	1	1
Mezőgazdasági foglalkozású összesen	253	384	12	14	7	3

3. táblázat. A gazdasági bűncselekmények 1951–1953 között⁴⁸

Rákosi elvtárs azon megállapításáról, hogy »a kulák kulák marad listával, vagy lista nélkül.« A megfogalmazás visszaköszönt az MB következő ülésén, ahol hozzátették: »A kulákok a beszéd óta nagyon behúzták a nyakukat, kétségbe vannak esve, hogy mi lesz velük.« A novemberi választmányi ülésen kifejtették, hogy »A kulákság korlátozása nem azt jelenti, hogy megfosszuk a termelési lehetőségtől, nem engedjük dol-

gozni, sőt igen, neki is dolgozni kell, termelni. A földjeikkel mi kínlódtunk, azok nem dolgoztak, beadást nem teljesítették, a középparasztok mellé[jük] álltak Urai-újfalun, Ikerváron stb., Simaságon a túlkapások miatt.«⁴⁹

Az MDP PB a kuláklista megszüntetését december végén fogadta el, egyúttal a kulákfogalomról áttértek a nagygazdafogalom használatára. Eszerint nagygazda az, akinek az összes földterülete a 25 kh és 350 Ak együttes értéket meghaladja, továbbá, aki

48 MNL VaML Vas Megyei Bíróság iratai. Statisztikai feldolgozó táblák. 1. d. és 2. d. C/8.: Egyéb gazdasági bűncselekmények és C/10 Összes bűncselekmények táblák. Csak a főbüntetéseket összesítettük. Összehasonlító adatok: 1954. december 1.: MNL VaML MDP VMB ir. 5. cs. 14.6.e.

49 Tájékoztatók: 1953. július 8. és 13.: MNL VaML MDP VMB ir. 1. cs. 65. ő. e. MB: július 20.: uo. 43. ő. e. Választmány: november 30.: uo. 9. ő. e.

ezt a határt ugyan nem éri el, de állandó alkalmazottat foglalkoztat. Őket már nem kell progresszív adózással és beadási kötelezettséggel terhelni, „A párt és tanácsszerveinknek azonban politikai megkülönböztetést kell alkalmazni a volt (kulákokra) nagygazdák, kizsákmányolók iránt.”⁵⁰

A bíróság értekezletén a megyei bíróság elnökhelyettese kifejtette, hogy „Továbbra is harcolni kell a kulák ellen, de sokkal körültekintőbben, az anyagi igazság és a szocializmus érdekeinek jegyében”. Az átmeneti viszonyokat jól jellemzi néhány eset: Rádóckölkeden a 19-ből 7 kulák külön vitte a gabonáját, nem a közös szérűre, se a községi tanács, se a rendőrség nem mert intézkedni. „A tanács és a rendőrség elnéző ténykedése folytán olyan esetek is előfordultak, hogy a kulákok bementek a községi tanácsra, az iránt érdeklődtek, hogy hová tették a tavaly elzálogolt bútorokat, kinek adták, mert azt vissza akarják venni.” „Általában a járásban (Körmendi) megállapítható, hogy a kulákok a községi tanácsok utasításait egyáltalán nem hajtják végre, sőt még a járási tanácsok utasításait sem. Azt mondják, hogy közvetlenül a minisztérium utasítsa őket, akkor megteszik, de különben nem, mert a helyi tanácsok már annyi szabálytalanságot és helytelenséget követtek el.”⁵¹

Az MB 1954. február végi választmányi ülés témái között a kulákság kérdése központi szerepet kapott. Az előadó megállapította: „úgy nézett ki a helyzet, hogy a tanács és a kommunisták álltak szemben a kulákokkal és ugyanakkor nem tudtuk eléggé

biztosítani a dolgozó parasztság, még kevésbé a középparasztság aktív részvételét a kulák elleni harcban... Mi nem szüntettük meg a kulákság elleni osztályharcot, csak kijavítjuk az e téren elkövetett hibákat... Most a kulák elleni harcban nem kizárólagosan adminisztratív módszereket alkalmazunk, hanem elsősorban ehelyett politikailag leleplezzük... szükségünk van a kulák termelésére is.”⁵²

A járási párttitkárok májusi értekezletén a kulákság több vonatkozásban is napirendre került. „Elszemtelenedett a kulák, földet, házat felszerelést követelt. Meg kell mondani a törvényesség »fura« félreértéséből fakadóan, félre magyarázásával a tanácsok, ügyészek, bíróságok is a tsz-t elmarasztaló döntéseket hoztak... Semmit visszaadni, se földet, se házat, felszerelést kiadni nem lehet a kulákoknak, tsz-ből kilépetteknek sem. (...) Meg kell mutatnunk, hogy a kutyából nem lesz szalonna, hogy a kulák kulák marad lista nélkül is.”⁵³ Az idézett gondolatok jól mutatják, hogyan viszonyultak a régi káderek az „új szakasz” politikájához.

1955 januárjában az MDP PB Rákosi moszkvai tárgyalásait követően úgy döntött, hogy „a kulákság ellen fokozni kell az éberséget és harcot”. Májusban úgy határoztak, hogy „A kulákok állatállományának és gazdasági felszerelésének a megmaradt földjük megmunkálásához szükséges mennyiségen felüli részét, az állammal szembeni adóságuk fejében, a járási tanácsok igénybe vehetik és térítés nélkül a termelőszövetkezeteknek juttathatják. Ha a kulák még gazdálkodik, részére legalább egy lovat és a tsz-tagokra megállapított háztáji állatállománynak megfelelő számú állatot meg

50 PB-intézkedés: december 30.: MNL OL MDP jkv. 276. f. 53. cs 154. ó. e. Az el nem fogadottak: szeptember 9.: uo. 134. ó. e. és december 16.: uo. 152. ó. e. A zárójeles betoldás a határozatban kézírással.

51 Értekezlet: 1953. augusztus 1.: MNL VaML Vas Megyei Bíróság iratai. Elnöki iratok. 81. d. El. IX. F. 38/42. Esetek: július 27.: MNL VaML Vas Megyei Begyűjtési Hivatal iratai. Általános iratok. 45. d. 1020.

52 MB: 1954. január 16.: MNL VaML MDP VMB ir. 1. cs. 45. ó. e. Választmányi: február 24.: uo. 10. ó. e.

53 Titkári: 1954. május 18.: MNL VaML MDP VMB ir. 1. cs. 61. ó. e.

kell hagyni.” Az MDP KV március eleji határozata után a szóhasználat és a megközelítési módok ismét az 1952. évi állapotokra emlékeztettek.⁵⁴

A megyei tanácson az 1956. május végi osztályvezetői értekezlet hangulatát az SZKP (a Szovjetunió Kommunista Pártja) XX. kongresszusa nyomán kialakult változások határozták meg. A kulákokkal kapcsolatban kifejtették, hogy „azt az irányelvet kell képviselni, amit a párt és a kormány alapelvei leszögeznek. A KV beszámolója... világosan kimondja, csak azokat a kulákokat kell felülvizsgálni, akiket a község pl. nem tart kuláknak, az alapvető elv továbbra is az maradjon, hogy a kulákokat nem lehet felvenni a tsz-be.”⁵⁵

A Sárvári Járási Tanács a járás dolgozóinak a tanácsi szervek iránti bizalma növelése érdekében „a társadalmi szervek javaslatára közel 200 olyan középparaszttal mentesítünk a kulákság alól, akik tévesen voltak kuláknak nyilvánítva.” Augusztusban kezdték tárgyalni a kulákság alóli mentesítéseket. A felmentések a községi tanács és a társadalmi szervek előterjesztésére hivatkoztak. Az indoklásban a kizsákmányoló tevékenységtől történő mentességre és a közvélemény egyetértésére utaltak. A továbbra is kulákként kezelt esetekben az előbbieket ellenkezője

adta az indoklást. Bóben H. József a kérelmében előadta, hogy „Meg voltam győződve, hogy a XX. kongresszus szelleme Bó községben is eljön és fel fognak menteni a kulákság alól...”. Lócson B. Jenő előbb a Miniszterelnökség Panaszirodájához fordult, majd a Titkárság utasítására vizsgálták ki az ügyét és mentesítették a kulákság alól. A járási tanács vb egyik júliusi ülésén 9 községből 41 felmentés és 31 kulákká hagyó döntés született. A fellebbezések, és ezek nyomán a mentesítések 1956. október 15-ig keletkeztek. A mentesítésekről szóló döntéseknél nem bírálták felül a községi tanácsok javaslatait.⁵⁶

Az 1956-os forradalom leverése után a Kádár-rendszer kiegyezésre törekedett a parasztsággal. Az 1959 tavaszán jogi formába öntött termelőszövetkezeti alapszabály lehetővé tette nemcsak a volt „kizsákmányolókat” belépését a téeszekbe, hanem azt is, hogy két év után a vezetőségbe is bekerülhessenek. Ezzel a kádári rendszer elismerte, hogy szükség van e réteg szaktudására, szorgalmára, és lehetőséget adott arra, hogy a volt kulákok a helyi társadalomban visszaszerezzék az 1950-es évek első felében elvesztett helyüket.⁵⁷

54 1955. január 26.: MNL OL MDP jkv. 276. f. 53. cs. 211. ó. e. Május 26.: uo. 233. ó. e.

55 Osztályvezetői: 1956. május 30.: MNL VaML Vas Megyei Tanács VB. Titkársága. Általános iratok. 40. d. 1/96.

56 Munkaterv: 1956. szeptember 24.: MNL VaML Vas Megye Tanácsa V. B. visszaminősített TÜK iratai „szigorúan titkos” és „szigorúan bizalmas” „00”-s iratok” 47. d. 00235. Sárvár: július 26.: MNL VaML Sárvári Járási Tanács VB-ülési jegyzőkönyvek. 4. köt. 02/6. Bó: augusztus 1.: bizalmas Panasziratok. 3. d. 293. Lócs: augusztus 24.: uo. 290. VB: július 26.: MNL VaML Sárvári Járási Tanács VB-ülési jegyzőkönyvek. 4. köt. 02/6. Jákfán a 8 felmentéssel szemben 16 főt továbbra is kuláknak minősítettek.

57 Kulákok, a „dolgozó nép” ellenségei. 2014. június 30. MTI <https://mult-kor.hu/cikk.php?id=41430> (Megtekintve: 2021. május 12.)

KOVÁCS ESZTER KATALIN

A vépi templom építéstörténete az Erdődy család kegyuraságának tükrében¹

Az egyházi intézmények története – főleg a korai időszakban – a püspöki látogatásokból rajzolható fel. A vépi templomról és plébániáról az első 1674-ből származik, Tormássy Péter vasvári prépost látogatását rögzítette. Ez a vizitáció Pécsen maradt fenn, viszonylag szűkszavúan fogalmaz.² A következők az 1697. évi Kazó István kapornaki apáté, valamint Scacchi Ferenc vasvári főesperes 1713. évi látogatása, amely Vép esetében a helyi plébánián található. Majd ezt követte az 1756-ban Batthyány József szombathelyi prépostnak, 1780-ban Szily János Szombathely első püspökének, 1815-ben Somogyi Lipót püspöknek, s végül Bölle András püspök vizitációja. Ez utóbbi Vépen 1841-ben már magyar nyelven íródott. 1896-ban készült el gróf Erdődy Tamás Vép-Bakófyai hitbizományi uradalma kegyurasága alatt álló vépi latin szertartású katolikus plébánia jövedelmeinek és kiadásainak összeírása.

A Szombathelyi Egyházmegye megalakulását követően, 1777-től néhány évente a plébániák legfontosabb adatait közzétették az egyházi schematizmusokban.

A vépi plébánia egyházi igazgatása

A vépi plébánia a szombathelyi püspökség megalakításáig egyházi szempontból

- 1 Ezúton is köszönöm Németh Tamás atyának, vépi esperes-plébános úrnak, hogy a vépi plébánia irattárát áttekinthettem. Köszönöm Feiszt Györgynek, Inzsöl Richárdnak, Kisfalviné dr. Cselenkó Borbálának, dr. Kóta Péternek, dr. Pál Ferencnek és Rétfalvi Balázsnak a kutatásban nyújtott segítséget.
- 2 Átiratban megtalálható a Szombathelyi Egyházmegyei Levéltárban.

a Győri Püspökség alá tartozott.³ Jelenleg a Szombathelyi Egyházmegyében található, a Szombathelyi Esperesi kerületben, latin szertartású.⁴ István Vilmos 1902. február 16-i püspöki beiktatása utáni reform során a Szombathelyi Esperesi kerület három részre bomlott. Vép az Alsó kerülethez került.⁵ A templomnak leányegyháza nem volt.⁶ Ma filiája Bozzai, Pecöl, Kenéz és Megyehíd.⁷

A plébániát a monyorókeréki Erdődy család alapította, ők voltak a templom kegyurai is.⁸ A kegyuraság intézményével bővebben nem kívánunk foglalkozni, csupán a fogalom rövid magyarázatát adjuk.⁹ A Magyar Katolikus Lexikon meghatározása szerint a „kegyuraság, kegyúri jog (lat.

- 3 Szombathelyi Egyházmegyei Levéltár (továbbiakban: SZEL) Canonica visitatio, Vép, 1674. június 28.
- 4 Vépi Plébániái Irattár (továbbiakban: VPI) gróf Erdődy Tamás Vép-Bakófyai hitbizományi uradalma kegyurasága alatt álló vépi latin szertartású katolikus plébánia jövedelmeinek és kiadásainak összeírása, 1896.
- 5 Pál Ferenc: A szombathelyi egyházmegye a dualista államban. Szülőföld Könyvkiadó, 2018. (továbbiakban: Pál, 2018.) 31. p.
- 6 Az összes canonica visitatio kiemeli, hogy a templomnak nincs filiája.
- 7 <https://www.martinus.hu/nev-es-cimtar/plebania/18/vep-urunk-szinevaltozasa-plebania> Megtekintve: 2024. január 11.
- 8 SZEL Visitatio Canonica Parochia Vépiensis, 1756. október 13.
- 9 A kegyurasággal a Vasi Szemle 2023. évi 3. számában Inzsöl Richárd foglalkozott Festetics (II.) György kegyúri tevékenységének ismertetésekor. Mellette dr. Pál Ferenc 2018-ban, a szombathelyi egyházmegye dualizmuskori történetéről megjelent kötete egyházi jogi szempontból bővebb képet ad az intézményről. Inzsöl Richárd: Festetics (II.) György, a kegyúr. = Vasi Szemle (továbbiakban: VSZ), 2023. 3. sz. 292–301. p.; Pál, 2018. 32–33. p.

ius patronatus) bizonyos személyeknek vagy személyek csoportjainak az egyházi hatóság által adott kiváltsága, mely főként valamely egyházi hivatal viselője kijelölésében való részvételre vonatkozik, és templom karbantartásának, illetve felújításának kötelezettségével, valamint más terhekkel járhat”.¹⁰ Az egyházi jogokat, kiváltságokat és kötelemeket egyházi joghatósággal nem bíró természetes vagy jogi személyek bírták az egyházi javadalmakban.¹¹

Vépen a kegyúri tisztség a familián belül öröklődött. III. Sándor végrendelete értelmében a vépi vár és a plébánia kegyurasága öccséhez, Erdődy Jánoshoz (1733–1806) kerül.¹² A rendelkezésre álló források alapján a plébánia kegyurái 1674–1947 között az alábbiak voltak:¹³

- 10 Magyar Katolikus Lexikon, VI. kötet. Budapest, Szent István Társulat, 2001. 438. p.
- 11 Magyar Sion. Szerk.: Dr. Kereszty Viktor – Dr. Prohászka Ottokár – Dr. Walter Gyula. Esztergom, 1898. (továbbiakban: Magyar Sion, 1898.) 191. p.
- 12 SZEL Acta Cancellariae (továbbiakban: AC) Vép, gróf Erdődy Sándor végrendelete, 1794. július 18.
- 13 SZEL Canonica visitatio, Vép, 1674. június 28.; SZEL Visitatio Canonica Parochia Vépiensie, 1756. október 13.; SZEL Canonica Visitatio Parochia Wépp, 1780. május 27. 262. p.; Catalogus cleri Diocensis Sabariensis pro anno MDCCCXIII. Sabariae, 1813. (továbbiakban: Schematismus, 1813.) 14. p.; SZEL Canonica Visitatio Parochiae Oppidi Vép, 1815. szeptember 29. 183. p.; Catalogus cleri Diocensis Sabariensis pro anno MDCCCIV. Sabariae, 1814. (továbbiakban: Schematismus, 1814.) 16. p.; Catalogus cleri Diocensis Sabariensis pro anno MDCCCV. Sabariae, 1815. (továbbiakban: Schematismus, 1815.) 17. p.; Catalogus cleri Diocensis Sabariensis pro anno MDCCCVI. Sabariae, 1816. (továbbiakban: Schematismus, 1816.) 17. p.; Catalogus cleri Diocensis Sabariensis pro anno MDCCCVII. Sabariae, 1817. (továbbiakban: Schematismus, 1817.) 14. p.; Catalogus cleri Diocensis Sabariensis pro anno MDCCCIX. Sabariae, 1819. (továbbiakban: Schematismus, 1819.) 22. p.; Catalogus cleri Diocensis Sabariensis pro anno MDCCCX. Sabariae, 1820. (továbbiakban: Schematismus, 1820.) 23. p.; Catalogus cleri Diocensis Sabariensis pro anno MDCCCXI. Sabariae, 1821. (továbbiakban: Schematismus, 1821.) 22. p.; Catalogus cleri Diocensis

Időszak	Kegyúr neve (Vép)
1674	Erdődy (II.) Sándor (1670–1727)
1756	özvegy Erdődy (I.) Lászlóné Illésházy Anna Mária (1694–1765)
1780	Erdődy (III.) Sándor (1726–1793)
1813	Erdődy (V.) Zsigmond (1775–1813) és (III.) Ferenc (1773–1815)
1815	Erdődy (V.) Zsigmond
1814–1834	Erdődy család
1836–1837	özvegy Erdődy (V.) Zsigmondné Festetics Mária (1774–1837)
1839–1880	Erdődy (V.) Sándor (1802–1881)
1882–1903	Erdődy (IV.) Ferenc (1830–1906)
1906–1940	Erdődy (VI.) Sándor (1865–1940)
1943–1947	Erdődy (VII.) Ferenc (1901–1983)

Sabariensis pro anno MDCCCXXII. Sabariae, 1822. (továbbiakban: Schematismus, 1822.) 22. p.; Catalogus cleri Diocensis Sabariensis pro anno MDCCCXXIII. Sabariae, 1823. (továbbiakban: Schematismus, 1823.) 22. p.; Catalogus cleri Diocensis Sabariensis pro anno MDCCCXXIV. Sabariae, 1824. (továbbiakban: Schematismus, 1824.) 22. p.; Catalogus cleri Diocensis Sabariensis pro anno MDCCCXXV. Sabariae, 1825. (továbbiakban: Schematismus, 1825.) 23. p.; Catalogus cleri Diocensis Sabariensis pro anno MDCCCXXVI. Sabariae, 1826. (továbbiakban: Schematismus, 1826.) 23. p.; Catalogus cleri Diocensis Sabariensis pro anno MDCCCXXVII. Sabariae, 1827. (továbbiakban: Schematismus, 1827.) 24. p.; Catalogus cleri Diocensis Sabariensis pro anno MDCCCXXVIII. Sabariae, 1828. (továbbiakban: Schematismus, 1828.) 26. p.; Schematismus venerabilis cleri Diocensis Sabariensis pro anno MDCCCXXIX. Sabariae, 1829. (továbbiakban: Schematismus, 1829.) 40. p.; Schematismus venerabilis cleri Diocensis Sabariensis pro anno MDCCCXXX. Sabariae, 1830. (továbbiakban: Schematismus, 1830.) 43. p.; Schematismus venerabilis

cleri Diocensis Sabariensis pro anno MDCCCXXXII. Sabariae, 1832. (továbbiakban: Schematismus, 1832.) 26. p.; Schematismus venerabilis cleri Diocensis Sabariensis pro anno MDCCCXXXIV. Sabariae, 1834. (továbbiakban: Schematismus, 1834.) 25. p.; Schematismus venerabilis cleri Diocensis Sabariensis pro anno MDCCCXXXVI. Sabariae, 1836. (továbbiakban: Schematismus, 1836.) 25. p.; Schematismus venerabilis cleri Diocensis Sabariensis pro anno MDCCCXXXVII. Pestini, 1837. (továbbiakban: Schematismus, 1837.) 27. p.; Schematismus venerabilis cleri Diocensis Sabariensis pro anno MDCCCXXXIX. Ginsii, 1839. (továbbiakban: Schematismus, 1839.) 28. p.; Schematismus venerabilis cleri Diocensis Sabariensis pro anno MDCCCXLI. Ginsii, 1841. (továbbiakban: Schematismus, 1841.) 25. p.; SZEL A vépi plébániának törvényes egyházlátogatása, 1841. május 24. 1. §; Schematismus venerabilis cleri Diocensis Sabariensis pro anno MDCCCXLIV. Sabariae, 1844. (továbbiakban: Schematismus, 1844.) 24. p.; Schematismus venerabilis cleri Diocensis Sabariensis pro anno MDCCCXLVI. Sabariae, 1846. (továbbiakban: Schematismus, 1846.) 18. p.; Schematismus venerabilis cleri Diocensis Sabariensis pro anno MDCCCXLVIII. Sabariae, 1848. (továbbiakban: Schematismus, 1848.) 26. p.; Schematismus venerabilis cleri Diocensis Sabariensis pro anno MDCCCL. Sabariae, 1850. (továbbiakban: Schematismus, 1850.) 26. p.; Schematismus venerabilis cleri Diocensis Sabariensis pro anno MDCCCLII. Sabariae, 1852. (továbbiakban: Schematismus, 1852.) 26. p.; Schematismus venerabilis cleri Diocensis Sabariensis pro anno MDCCCLIII. Sabariae, 1853. (továbbiakban: Schematismus, 1853.) 26. p.; Schematismus venerabilis cleri Diocensis Sabariensis pro anno MDCCCLIV. Sabariae, 1854. (továbbiakban: Schematismus, 1854.) 25. p.; Schematismus venerabilis cleri Diocensis Sabariensis pro anno MDCCCLVI. Sabariae, 1856. (továbbiakban: Schematismus, 1856.) 16-17. p.; Schematismus venerabilis cleri Diocensis Sabariensis pro anno MDCCCLVII. Sabariae, 1857. (továbbiakban: Schematismus, 1857.) 15. p.; Schematismus venerabilis cleri Diocensis Sabariensis pro anno MDCCCLVIII. Sabariae, 1858. (továbbiakban: Schematismus, 1858.) 15. p.; Schematismus venerabilis cleri Diocensis Sabariensis pro anno MDCCCLIX. Sabariae, 1859. (továbbiakban: Schematismus, 1859.) 25-26. p.; Schematismus venerabilis cleri Diocensis Sabariensis pro anno MDCCCLXI. Sabariae, 1861. (továbbiakban: Schematismus, 1861.) 13. p.; Schematismus venerabilis cleri Diocensis Sabariensis pro anno MDCCCLXII. Sabariae, 1862. (továbbiakban: Schematismus, 1862.) 13. p.; Schematismus venerabilis cleri Diocensis Sabariensis pro anno MDCCCLXIII. Sabariae, 1863. (továbbiakban: Schematismus 1863.) 12. p.; Schematismus venerabilis cleri Diocensis Sabariensis

pro anno MDCCCLXIV. Sabariae, 1864. (továbbiakban: Schematismus, 1864.) 12. p.; Schematismus venerabilis cleri Diocensis Sabariensis pro anno MDCCCLXVI. Sabariae, 1866. (továbbiakban: Schematismus, 1866.) 12. p.; A Szombathelyi Püspöki megye papságának névtára 1871. Szombathely, 1871. (továbbiakban: Schematismus, 1871.) 22. p.; A Szombathelyi Püspöki megye papságának névtára 1876. Szombathely, 1876. (továbbiakban: Schematismus, 1876.) 6-7. p.; A Szombathelyi Püspöki megye papságának névtára 1878. Szombathely, 1878. (továbbiakban: Schematismus, 1878.) 6-7. p.; A Szombathelyi Püspöki megye papságának névtára 1880. Szombathely, 1880. (továbbiakban: Schematismus, 1880.) 7. p.; A Szombathelyi Püspöki megye papságának névtára 1882. Szombathely, 1882. (továbbiakban: Schematismus, 1882.) 19. p.; A Szombathelyi Püspöki megye papságának névtára 1885. Szombathely, 1885. (továbbiakban: Schematismus, 1885.) 19. p.; A Szombathelyi Püspöki megye papságának névtára 1887. Szombathely, 1887. (továbbiakban: Schematismus, 1887.) 22. p.; A Szombathelyi Püspöki megye papságának névtára 1889. Szombathely, 1889. (továbbiakban: Schematismus, 1889.) 22. p.; A Szombathelyi Püspöki megye papságának névtára 1891. Szombathely, 1891. (továbbiakban: Schematismus, 1891.) 33. p.; A Szombathelyi Püspöki megye papságának névtára 1893. Szombathely, 1893. (továbbiakban: Schematismus, 1893.) 33. p.; A Szombathelyi Püspöki megye papságának névtára 1895. Szombathely, 1895. (továbbiakban: Schematismus, 1895.) 33. p.; A Szombathelyi Püspöki megye papságának névtára 1896. Szombathely, 1896. (továbbiakban: Schematismus, 1896.) 33. p.; A Szombathelyi Püspöki megye papságának névtára 1897. Szombathely, 1897. (továbbiakban: Schematismus, 1897.) 33. p.; A Szombathelyi Püspöki megye papságának névtára 1903. Szombathely, 1903. (továbbiakban: Schematismus, 1903.) 38. p.; A Szombathelyi Püspöki megye papságának névtára 1906. Szombathely, 1906. (továbbiakban: Schematismus, 1906.) 40. p.; Schematismuscleri Dioecensis Sabariensis pro anno Domini 1914. Sabariae, 1914. (továbbiakban: Schematismus, 1914.) 33. p.; Schematismuscleri Dioecensis Sabariensis pro anno Domini 1923. Sabariae, 1923. (továbbiakban: Schematismus, 1923.) 11. p.; Schematismuscleri Dioecensis Sabariensis pro anno Domini 1929. Sabariae, 1929. (továbbiakban: Schematismus, 1929.) 30. p.; Schematismuscleri Dioecensis Sabariensis pro anno Domini 1934. Sabariae, 1934. (továbbiakban: Schematismus, 1934.) 17. p.; Schematismuscleri Dioecensis Sabariensis pro anno Domini 1940. Sabariae, 1940. (továbbiakban: Schematismus, 1940.) 20. p.; Schematismuscleri Dioecensis Sabariensis pro anno Domini 1947. Sabariae, 1947. (továbbiakban: Schematismus, 1947.) 24. p.

A kegyurasággal járó jogok és kötelességek

A kegyúri jog a patrónus számára bizonyos jogokat biztosított, ugyanakkor bizonyos kötelezettségekkel is járt az egyház felé.¹⁴ Ezeket három csoportba sorolták: a tiszteletbeli, a hasznos és az egyéb jogok.¹⁵ Ez utóbbit Konek Sándor 19. századi egyházjogász két részre bontotta. Egyrészt ide tartozik a kegyúr talán legfontosabb joga, a kijelölési vagy bemutatási jog. Másrészt gyakorlatilag azokat a kötelezettségeket sorolta ide, amelyek az egyház fenntartásával járnak, valamint az egyház és javainak oltalmazása.¹⁶

A vépi templomban szolgáló plébánosok

A feljegyzések szerint Vépen 1298-ban István, 1424-ben Simon nevű plébános szolgált. 1680-ban ferenceseket, majd jezsuitákat találunk a településen.¹⁷ Az egyházi schematismusok alapján 1788-tól napjainkig az alábbi plébánosok szolgáltak a településen:¹⁸

1788–1793	Eölbe János (1759–1820)
1793–1818	Molnár János (1760–1818)
1818–1828	Márkus György Vince (1788–1833)
1828–1846	Tropp János (1796–1880)
1846–1853	Czigler József (1796–1868)
1853	Puli György (adm.)
1853–1854	Lippics Imre Károly (1818–1854)
1854	Tóth Imre (adm.)
1854–1904	Dr. Déghy István (1814–1906)
1904–1946	Óra Gyula (1867–1946)
1947–1993	Kovács Aladár (1910–1998)
1993–1999	Honti Imre (1931–2022)
1999– napjainkig	Németh Tamás

riensis pro anno MDCCCXII. Sabariae, 1812. 24. p.; Schematismus, 1813. 14. p.; Schematismus, 1814. 16. p.; Schematismus, 1815. 17. p.; Schematismus, 1816. 17. p.; Schematismus, 1817.; Schematismus, 1819. 22. p.; Schematismus, 1820. 23. p.; Schematismus, 1821. 22. p.; Schematismus, 1822. 22. p.; Schematismus, 1823. 22. p.; Schematismus, 1824. 22. p.; Schematismus, 1825. 23. p.; Schematismus, 1826. 23. p.; Schematismus, 1827. 24. p.; Schematismus, 1828. 26. p.; Schematismus, 1829. 40. p.; Schematismus 1830. 43. p.; Schematismus 1832. 26. p.; Schematismus 1834. 25. p.; Schematismus 1836. 25. p.; Schematismus, 1837. 27. p.; Schematismus, 1839. 28. p.; Schematismus, 1841. 25. p.; Schematismus, 1844. 24. p.; Schematismus, 1846. 18. p.; Schematismus, 1848. 26. p.; Schematismus, 1850. 26. p.; Schematismus, 1852. 26. p.; Schematismus, 1853. 26. p.; Schematismus, 1854. 25. p.; Schematismus, 1856.16-17. p.; Schematismus, 1857. 15. p.; Schematismus, 1858. 15. p.; Schematismus, 1859. 25-26. p.; Schematismus, 1861. 13. p.; Schematismus, 1862. 13. p.; Schematismus, 1863. 12. p.; Schematismus, 1864. 12. p.; Schematismus, 1866. 12. p.; Schematismus, 1871. 22. p.; Schematismus, 1876. 6–7. p.; Schematismus, 1878. 6–7. p.; Schematismus, 1880. 7. p.; Schematismus, 1882. 19. p.; Schematismus, 1885. 19. p.; Schematismus, 1887. 22. p.; Schematismus, 1889. 22. p. 33. p.; Schematismus, 1891. 33. p.; Schematismus, 1893. 33. p.; Schematismus, 1895. 33. p.; Schematismus, 1896. 33. p.; Schematismus, 1897. 33. p.; Schematismus, 1903. 38. p.; Schematismus, 1906. 40. p.; Schematismus, 1914. 33. p.; Schematismus, 1923. 11. p.; Schematismus, 1929. 30. p.; Schematismus, 1934. 17. p.; Schematismus, 1940. 20. p.; Schematismus, 1947. 24. p., <https://www.martinus.hu/nev-es-cimtar/plebaniak/18/vep-urunk-szinevaltozasa-plebania> Megtekintve: 2024. január 11.

- 14 Eötvös Károly Lajos: Az egyházi közigazgatás kézikönyve. I. kötet. Budapest, 1889. 402. p.
- 15 Magyar Sion, 1898. 204. p.
- 16 Konek Sándor: Egyházjogtan kézikönyve. Budapest, Franklin Társulat, 1894. (továbbiakban: Konek, 1894.) 194. p., Magyar Sion, 1898. 207–208. p.
- 17 A Szombathelyi Egyházmegye névtára 1972. Szombathely, 1972. (továbbiakban: Schematismus, 1972.) 54. p.
- 18 Catalogus cleri Diocensis Sabariensis pro anno MDCCXCIII. Sabariae, 1793. 19. p.; Catalogus cleri Diocensis Sabariensis pro anno MDCCCII. Sabariae, 1802. 19. p.; Catalogus cleri Diocensis Sabariensis pro anno MDCCCIV. Sabariae, 1805. 10. p.; Catalogus cleri Diocensis Sabariensis pro anno MDCCCVIII. Sabariae, 1808. 22. p.; Catalogus cleri Diocensis Sabariensis pro anno MDCCCX. Sabariae, 1810. 22. p.; Catalogus cleri Diocensis Sabariensis pro anno MDCCCXI. Sopronii, 1811.22. p.; Catalogus cleri Diocensis Saba-

A vépi templom építéstörténete

A kegyúr egyházfenntartó kötelezettsége a gondoskodás az egyház és a hozzá tartozó épületek karbantartásáról, javításáról, esetenként újbóli felépítéséről, bővítéséről.¹⁹ Ezt a feladatot a vépi templom példáján keresztül szemléltetjük. A könnyebb nyomon követés miatt azonban az egész építéstörténetet bemutatjuk, nem csak a kegyúr által tett felajánlásokat.

Az első templom

A templomot a város régi, keleti részén katolikusok emelték, körülötte helyezkedett el a temető részben fallal, részben fakerítéssel körülvéve. A Szent András apostol tiszteletére felszentelt templom kőpadlós, közepesen magas téglapüvel volt, faszindelyes tetővel.²⁰ Eredete a középkorra nyúlik vissza, de a mezőváros plébániája egy ideig protestáns lett. 1680-ban ferencesek, majd jezsuiták tevékenykedtek a településen.²¹ Bár 1896-ban gróf Erdődy Tamás Vép-Bakófi hitbizományi uradalma kegyurasága alatt álló vépi latin szertartású katolikus plébánia jövedelmeinek és kiadásainak összeírásakor a plébánia keletkezési körülményeit bizonytalannak jelölték meg, a régi plébánia helyreállítását 1689-re datálták.²²

A vépi Szent András-templomnak két tornya volt, mindkettőben haranggal. Kórusa, szószéke és a székek fából készültek.²³

19 Konek, 1894. 194. p.

20 SZEL Visitatio ecclesiae parochialis in oppido Vép, 1697. október 16.

21 Schematismus, 1972. 54. p.

22 VPI gróf Erdődy Tamás Vép-Bakófi hitbizományi uradalma kegyurasága alatt álló vépi latin szertartású katolikus plébánia jövedelmeinek és kiadásainak összeírása, 1896.

23 SZEL Canonica visitatio, Vép, 1674. június 28., SZEL Visitatio ecclesiae parochialis in oppido Vép, 1697. október 16.

Hossza 11 és fél öl, szélessége 4 és fél öl.²⁴ A templomot már 1674-ben romosnak írták le, amellyel alig törődtek.²⁵ 1697-ben is arról számoltak be, hogy a tető az esőt átéreszti.²⁶ Emiatt a 18. század első felében több ízben is javításon esett át. Vende Aladár 1898-as leírása szerint a templom 1728-ban épült.²⁷ Ekkor azonban minden bizonytalannal egy kisebb renoválásról lehetett csak szó, mert 1731-ben a templom összeírásakor megjegyzi, hogy a felújítása sürgős lenne.²⁸ Nem is váratott sokat magára: 1734-ben renoválták.²⁹ Mindkét alkalommal a Szent András tiszteletére szentelt templom tetejét és sekrestyét javították, hiszen a falai és a boltozata továbbra is romos állapotban volt.³⁰ Az épület tetőzetének helyreállításával részben a falak további romlását is szertették volna megállítani.

Új titulus, megújult templom

Feltehetően az 1734. évi tatarozással egyidejűleg a titulus is változott, hiszen 1748-ban a templom leírásakor már Jézus Krisztus dicsőséges színváltozása a titulus.³¹ Az apostolok névsorában második he-

24 SZEL Conscriptio ecclesiae quam parochia oppidi Vepiend, 1731. május 5. Bécsi öllel számolva 1 bécsi öl = 1,896 m, azaz hossza kb. 21,8 m, szélessége kb. 8,5 m.

25 SZEL Canonica visitatio, Vép, 1674. június 28.

26 SZEL Visitatio ecclesiae parochialis in oppido Vép, 1697. október 16.

27 Magyarország vármegyéi és városai. Vas vármegye. Szerk.: Sziklay János – Borovszky Samu. Budapest, 1898. (továbbiakban: Borovszky, 1898.) 115. p.

28 SZEL Conscriptio ecclesiae quam parochia oppidi Vepiend, 1731. május 5.

29 Schematismus, 1972. 54. p.

30 Lővei Pál – Ivicsics Péter: Vép, római katolikus templom. = Harler Miklós (szerk.): Vas megye műemlékeinek töredékei 2. Magyarszecsőd–Zsennye. Budapest, 2002. (továbbiakban: Lővei–Ivicsics, 2002.) 567. p.

31 SZEL Conscriptio ecclesiae oppidi Vép, 1748. március 12.

lyen szereplő András Péter testvére és Keresztelő János tanítványa volt. Ő volt az, aki a Messiás megtalálását hírül vitte a többi apostolnak.³² Hogy a titulusváltásra miért került sor, kérdéses. Előfordulhat, hogy a november 30-i ünnepnap kedvezőtlen volt az adventi kisböjt miatt. Az 1697. évi vizitáció szerint búcsúnapját nem is tartották.³³ Esetleg egy „katolikusabb”, nem túl gyakori búcsúnapot szerettek volna. A vépi templom búcsúnapját 1834-től az augusztus 6-i ünnepnapot követő vasárnap tartották meg. Így teszik ezt ma is a vépi hívek.

1755-ben a templomhoz délről új sekrestyét építettek, amelyhez özvegy Erdődy Lászlóné Illésházy Anna Mária hatezer téglával járult hozzá. A templomnak nyugat felé két tornya volt kőből, rajta vaskeresztekkel. A tetőt zsindegy fedte, a szentélyt viszont cserepeztek. A templom szűknek bizonyulhatott, mert a templom elejénél lécből bővítettek a férőhely növelésére.³⁴

Az ismételt felújításra az 1770-es évek első felében került sor. Szily János 1780. május 27-én tett látogatása alkalmával lejegyezték, hogy a vizitációt megelőzően hat-hét évvel történt ez. A vizitáció a „renovata” szót használja, ami „felújít” mellett „megújít” jelentéssel is bír.³⁵ A korábbi két torony helyére ekkor építettek egyet, az alapot megerősítették, valamint cseréptetőt kapott a kegyúr támogatásával.³⁶ A későbbi szakirodalomban valószínű emiatt szerepel az 1774. esztendő az átalakítás idejének,³⁷ azonban

a pontos dátumra vonatkozóan nem áll rendelkezésre más forrásunk. Az évtized első felében történt átépítést bizonyíthatja Vép mezőváros első fennmaradt pecsétlenyomata is. Feiszt György kutatása alapján a pecsét közepében egy kétkeresztes toronnyal ellátott templomépület látszik, a torony két oldalán az 1775 évszám látható,³⁸ vagyis ezt megelőzően kellett történnie.

A templom 1756-ban még csak megáldva volt.³⁹ A felszentelést Szily János püspök végezte el 1788-ban. A 19. századi *canonica visitatiók* szerint 6–800 fő befogadására alkalmas. 1815-ben a templom környéke, ahol a sekrestye is állt, kőfallal volt körbekerítve.⁴⁰

Az újabb átalakítást valószínűleg ismételtelen a helyhiány hozta magával. Hiszen a hívek száma, akárcsak maga a település, folyamatosan nőtt 1697 és 1896 között.⁴¹

A templomot 1848–1849-ben restaurálták és megnagyobbították, amellyel kialakult a mai formája.⁴² Ekkor épült meg a kereszthajó.⁴³ Méretei egy 1969. évi jelen-

32 <https://lexikon.katolikus.hu/A/Andr%C3%A1s.html> Megtekintve: 2024. január 12.

33 SZEL *Visitatio ecclesiae parochialis in oppido Vép*, 1697. október 16.

34 SZEL *Visitatio Canonica Parochia Vépensis*, 1756. október 13.

35 *renovo, renovare, renovavi, renovatus* = felújít, megújít (latin)

36 SZEL *Canonica Visitatio Parochia Wépp*, 1780. május 27.

37 Schematismus, 1972. 54. p.

38 Magyar Nemzeti Levéltár Vas Vármegyei Levéltára (továbbiakban: MNL VaVL) XV.28. Vas Vármegyei Levéltár pecsétlenyomat-gyűjteménye. (továbbiakban: XV.28.) Községi címerek dokumentációi, Vép.

39 SZEL *Visitatio Canonica Parochia Vépensis*, 1756. október 13.

40 SZEL *Canonica Visitatio Parochiae Oppidi Vép*, 1815. szeptember 29. 184. p.; SZEL A vépi plébániának törvényes egyházlátogatása, 1841. május 24. 3-§

41 SZEL *Visitatio ecclesiae parochialis in oppido Vép*, 1697. október 16.; SZEL *Visitatio Canonica Parochia Vépensis*, 1756. október 13.; SZEL *Canonica Visitatio Parochia Wépp*, 1780. május 27.; SZEL *Canonica Visitatio Parochiae Oppidi Vép*, 1815. szeptember 29. 183. p.; SZEL A vépi plébániának törvényes egyházlátogatása, 1841. május 24.1. §; VPI gróf Erdődy Tamás Vép-Bakófi hitbizományi uradalmi kegyurasága alatt álló vépi latin szertartású katolikus plébánia jövedelmeinek és kiadásainak összeírása 1896.

42 Borovszky, 1898. 115. p.

43 Kiss Kálmán: A vépi vár és lakóinak története. Vép, Magyar Mezőgazdasági Múzeum Baráti Köre, 1995. 13. p.

Időpont	Katolikus hívek száma (fő)	Egyéb vallásúak száma (fő)	Összesen (fő)
1697. október	645	5	650
1756. október	934 (gyónó 698, nem gyónó 236)	–	934
1780. május	926 (650 gyónó, 276 nem gyónó)	7 fő zsidó	933
1815. szeptember	937 (708 gyónó, 229 nem gyónó)	2	939
1841. május	1379 (928 gyónó, 451 nem gyónó)	3 ágostai hitvallású és 13 zsidó	1392
1896	1897	nincs adat	nincs adat

tés szerint a következők: hossza 36 m, a kereszthajó 23 m oldalirányban, máshol 12 m, magassága 10 m.⁴⁴ Bár erről az átalakításról sem rendelkezünk forrásokkal, a déli kereszthajó és a tornyon a nyugati oldalon található (fő)bejárat vaskilincsein lévő 1849. évszám kétségtelenné teszi a munkálatok időpontját.⁴⁵ Emellett a kegyúr egy másik joga is itt jelenik meg és megerősíti ezt. A kegyúr védjoga szerint egyrészt joga és kötelessége az egyházat és annak javait oltalmazni, így felügyelheti az egyházi vagyion kezelésének helyességét.⁴⁶ Emiatt találkozhatunk a különböző használati eszközök beszerzésének kérelménél a kegyúri jóváhagyás hangsúlyozásával. Ugyanakkor 1848 előtt a földesúr – aki leggyakrabban az adott településen egyben a kegyúr is –

a jobbágyárvák vagyionát is felügyelte.⁴⁷ A vépi római katolikus templom telekkönyvi betétlapjának teherbejegyzései szerint „gróf Erdődy Sándor, mint a vépi egyház védje” előbb 1849. március 29-én 575 Ft, majd augusztus 20-án 2114 Ft 35 korona kölcsönt jegyeztek be 6%-os kamatra. A bejegyzés értelmében a „biztosíték” a vépi templom volt.⁴⁸ A hitelt több árvától vette fel a vépi templom nevében.⁴⁹ A tőkeösszegek és a kamatok visszafizetése után a gróf 1867-ben kérte a bejegyzések törlését, amelybe a vármegyei gyámhatóság is beleegyezett.⁵⁰

Kisebbs munkák 1862-ben is folytak,⁵¹ ezekről azonban nem szólnak forrásaink.

44 VPI, A vépi plébánia hivatal levele az Egyházmegyei Hatóságnak, 1969. február 10.

45 Lóvei–Ivicsics, 2002. 567. p.

46 Konek, 1894. 194. p., Magyar Sion, 1898. 207. p.

47 Degré Alajos: A magyar gyámsági jog kialakulása a dualizmus korának gyámsági kódexéig. Jogtörténeti Értekezések 8. Budapest, 1977. 81. p.

48 MNL VaVL VII.6.c.b. aa. Szombathelyi Járásbíróság iratai. Telekkönyvi iratok. Telekkönyvi betétlapok, Vép 123.

49 MNL VaVL IV.262. 7927/1867.

50 MNL VaVL IV.262. 3930/1867.

51 Schematismus, 1972. 54. p.

1898-ban az akkori ipartestület támogatásával épült meg az úgynevezett Iparos sekrestye, ahol az iparosok leszármazottjai hallgatták a szentmisét. Ugyanekkor készült el a grófi család részére az oratórium a templomon kívüli feljáráttal.⁵² Ez is arra utal, hogy – bár a vépi várban külön kápolna is volt – az egyházi események alkalmával a grófi család is a városka templomában ünnepelhetett. Megerősíti ezt az is, hogy 1918 karácsonyán – a veszélyeztetett közbiztonság miatt – püspöki engedéllyel kivételesen a kastély kápolnájában tartották az éjjeli szentmisét.⁵³

Ezután a kisebb felújítások szakaszosan történtek, jobbára akkor, amikor már halaszthatatlannak mutatkoztak. 1903. szeptember 13-án Óra Gyula plébános indítványozta a toronyóra kicserélését a templompénztár terhére. Az eredeti a 18. század első felében készült, többször is javításon esett át, ám erre az időre már használhatatlanná vált. A beszerzést a kegyúr is támogatta, a püspökség jóváhagyta.⁵⁴

1914 decemberére a sekrestye tetőzetén a bádóg erősen megromlott, az esővíz beszivárgott, ezért a tető bádoggal történő befedése egyre sürgetőbb feladattá vált. A munkálatokra a vépi uradalomban is dolgozó Balaton József szombathelyi bádogostól kértek árajánlatot, amely szerint 349 korona 74 fillér összegbe kerülne a javítás. Erdődy Sándor gróf a templompénztár terhére ezt elfogadta, így Óra Gyula kérte a püspökséget az összeg kiutalására, ezt 1915. január 4-én jóvá is hagyták.⁵⁵ 1915-ben, szintén Balaton József munkájával, a templom alsó sekrestyéjének, az úgynevezett

Iparos sekrestye és a felette levő oratórium tetőzetének kijavítása, újrafestése történt meg.⁵⁶

A templom állaga időközben azonban annyira leromlott, hogy elkerülhetetlenné vált a javítás, mind esztétikai, mind fenntartási célokból. Az ehhez szükséges összeget az egyházközség az évek során összetakarékoskodta, illetve a hívek is jelentősen hozzájárultak. Így a következő nagyobb külső és belső renoválásra 1929-ben került sor.⁵⁷ A püspökség erre 2516 koronát engedélyezett a templom jövedelmeiből kifizetni.⁵⁸ A templom külső tatarozására vonatkozóan nem rendelkezünk forrásokkal, a templombelső átalakítására a későbbiekben kitérünk.

A második világháború és a kegyúri patronálás után

A második világháború lezárását követően, 1945 októberében utasítást kapott a község, hogy írja össze a háborús károkat. A településen négy megsérült magánépület és egy középületet vettek számba. Ebből az összeírásból tudhatjuk meg, hogy 1945. február 13-án, Óra Gyula beszámolója alapján, utoljára érte bombatámadás Vépet.⁵⁹

Szerencsére a támadás nem okozott nagy károkat a templomon: a légnyomás következtében az ablakok törtek ki. Ugyanúgy a plébániaépületek is épségben maradtak, azonban a pajtáról a deszkaborítást

56 SZEL AC 5133/1915.

57 VPI A vépi r. kat. Egyházközség levele az Állami Egyházügyi Hivatalnak, 1962. február 6., szám nélkül.

58 VPI Templompénztárkönyv 1914–1962., 1930. év

59 „Az Úr irgalma, hogy nem veszünk el.” A szombathelyi egyházmegye második világháborús kárjelentései 1944–1948. Szerk. Rétfalvi Balázs, Tangl Balázs. Szombathelyi Egyházmegyei Levéltár, 2017. (továbbiakban: Rétfalvi–Tangl, 2017.) 99. p.

52 Takács Ernő: Vép nagyközség történeti áttekintése (kézirat). 7. p. Köszönöm Takács Andornénak, hogy a kéziratot rendelkezésemre bocsájtotta.

53 SZEL AC 5808/1918.

54 SZEL AC 2892/1903.

55 SZEL AC 60/1915.

eltávolították. A háztájiból is vittek el. Viszont szerencsére a lelkipásztort nem bántották.⁶⁰

A templom külsejének elodázhatatlan javításaira 1947-ben került sor a templompénztár terhére.⁶¹

1959. május 24-én a vépi egyházközség képviselő-testületi ülésén tárgyalták a templom tornyának állapotát. Kovács Aladár plébános jelentése szerint a bádofedő réteg erős rozsdásodásnak indult, így javítása halaszthatatlanná vált. A költségeket a hívek anyagi megterhelése nélkül, a templom karbantartására szánt pénzből kívánták fedezni. A munkálatokkal a legkedvezőbb árajánlatot adó Minerik János és Faltusz Rudolf bádogosokat⁶² bízták meg.⁶³ A Szombathelyi Egyházmegyei Hatóság a templom tornyán a bádogozás kijavítását, valamint védőmázolással ellátását 1959. június 19-én jóváhagyta.⁶⁴

1963 végén a templomtorony viharkárának helyreállítása vált sürgetővé. A munkálatok megkezdését az Egyházmegyei Hatóság a költségvetés másolatának betervezése előtt engedélyezte.⁶⁵ 1964. augusztus 3-án kapott az egyházközség árajánlatot a torony bádogos szerkezetének javítására, másolására, illetve a kereszt és a gömb javítására és kétszeri kínai ezüsttel történő

festésére. Ezt Kovács Sándor püspök augusztus 14-én jóváhagyta.⁶⁶

Kovács Aladár plébános 1962 januárjában terjesztette fel az Egyházügyi Hatóságnak a templom külső tatarozásához kapcsolódó költségtervezetet, s egyben kérte az engedélyezést is.⁶⁷ Az 1962. évi Műemlékjegyzék alapján a plébániatemplom műemlék jellegű besorolást kapott.⁶⁸ Emiatt az ekkorra tervezett külső tatarozási (és akár a jövőre tervezett belső restaurálási) munkák engedélyezésével kapcsolatban az Országos Műemlékvédelmi Felügyelőséghez kellett fordulni. A hatóság helyszíni szemlét tartott, s ezt követően észrevételeit levélben is megírta, amelyben a lábazat elkészülte ellen éltek kifogással.⁶⁹ A templom külső restaurálására még ebben az évben sor került, azonban pénzhiány miatt a teljes vakolat leverése nem történt meg. A következő javítási feladat a zsindelezés, majd a belső restaurálás lett volna, amelyeket azonban kizárólag a hívek adományából nem tartottak megoldhatónak.⁷⁰

A plébános 1968-ban kérte a hozzájárulást az Egyházmegyei Hatóságtól a templom tetőzetének a templompénztár terhére történő javításához, amelyet meg is kapott.⁷¹ A költségvetést a vépi Kóbor Mihály tetőfedő adta.⁷² 1968. június 15-én Kovács Aladár már azt írta az Egyházmegyei Hatóságnak, hogy a templom zsindeletetőzete alaposabb javításra szorulna, amely munka

60 Összefoglaló jelentés a szombathelyi esperesi alsó kerület plébániáiból a háború folyamán szenvedett károkról. Vép. Rétfalvi–Tangl, 2017. 98. p.

61 VPI Püspök levele Kovács Aladárhoz, 1947. június 10., SZEL AC 1208/1947.

62 Szombathelyi bádogosok. Mindketten vállaltak templomtoronyban végzett munkát is. (Kötélen lógtak, mint a pókok. = Vas Népe (továbbiakban: VN), 1994. november 11. 5. p.; Apróhirdetések. = VN, 1958. április 22. 4. p.)

63 VPI Vépi egyházközségi tanácsülési jegyzőkönyv, 1959. május 24.

64 VPI Szombathelyi Egyházmegyei Hatóság levele Kovács Aladárnak, 1959. június 19., 957/1959.

65 VPI Szombathelyi Egyházmegyei Hatóság levele Kovács Aladárnak, dátum nélkül, 1337/1963.

66 VPI, Szombathelyi Egyházmegyei hatóság levele a plébánosnak, 1175/1964.

67 VPI Kovács Aladár levele az Egyházügyi Hatósághoz, 1962. január, szám nélkül.

68 VPI Kovács Aladár levele az Egyházmegyei Hatósághoz, 83/1962.

69 VPI Országos Műemlékvédelmi Felügyelőség levele a Rk. Plébánia Hivatal, Vép részére, 10422/1962.

70 VPI Kovács Aladár levele az Egyházmegyei Hatósághoz, 83/1967.

71 VPI Egyházmegyei Hatóság levele Kovács Aladárnak, 983/1968.

72 VPI Költségvetés, 1968. június 26.

5000 Ft-ba kerülne. Ezt a templompénztárból kívánta fedezni.⁷³

Az 1955. június 19-i egyházközségi képviselő-testületi ülésen határoztak, hogy a község villamosításával egyidejűleg beköttetik a plébániatemplomba és a plébániaépületbe is a villanyt.⁷⁴ 1966. július 3-án engedélyezték a 3 kW-os világításienergia-berendezés bekapcsolását.⁷⁵

Az 1970-es évek végére mind a torony, mind a templom falai egyre rosszabb állapotba kerültek. A falakról a vakolat nagyobb rétegben lehullott és a torony lemezélése is javításra szorult.⁷⁶ 1977. május 22-i ülésén az egyházközségi képviselő-testület a templom külső tatarozása mellett döntött. A tervek szerint a vakolatot a tégláig leverik, a falakat és a tornyot is időtállóbb festékanyaggal vonják be. A költségek nagy részét a hívek vállalták magukra. A szakemberek elfoglaltsága, valamint az Egyházmegyei Hatóságtól való 330 ezer Ft támogatás késedelmes folyósítása következtében a felújítást csak 1978-ban tudták megkezdeni.⁷⁷ Az állványozást a Szombathelyi Építőipari Vállalat vállalta el 1978 tavaszára,⁷⁸ azonban a munkák csak az év második felében indultak meg, a nem várt tetőzetjavítási feladatok miatt elhúzódott és a tél beálltával félbe is maradt, majd 1979-ben újra folytatódott.⁷⁹ A két évben a külső vakolat teljes felújítása megtörtént. A templomépületre

hulló csapadékvíz összegyűjtésére függőeresz-csatornát és lefolyóvezetékét szereltek fel, az épület körüli csapadékvíz elvezetésére pedig kavics töltésű szivárgó árkot alakítottak ki. A tetőn kijavították a hibákat, újrafestették és hófogókampókat helyeztek el. Emellett kijavították még a zsaluleveles toronyablakokat és újrafestették a nyílászárókat.⁸⁰

A vépi plébániatemplom legutóbbi külső renoválása 2016-ban vette kezdetét, a munkák jelenleg is folynak.

A TEMPLOM BELSEJE

A Szent András-templom belseje

A régi Szent András-templomban a leírások szerint három oltár volt. Ezek közül a főoltár Krisztust ábrázolta az Istenanya ölében. Az egyik, kisebb a Megváltó keresztre feszítését, míg a másik Szűz Mária mennybevitelét. Előbbi mellékoltárnál a varga, utóbbinál a csizmadia céh tartotta miséit.⁸¹ A mennyezet tömörített táblákból állt, amelyet színezett vallásos képek díszítettek. A templomban négy szobor volt, mindnél zsámfoly. A szentély a boltozat alatt helyezkedett el, gyóntatóhellyel nem rendelkezett.⁸² Sekrestyéje boltíves és kőpadlós volt. Az egy évre elegendő áldozati gyertya és bor biztosítása, a templom tisztítása és gondozása a közösség feladatát képezte, az áldozati ostyát pedig a vépi várból (*arce Vepiensis*) származó lisztből az iskolamester (ludirector) sütötte.⁸³

73 VPI, A vépi plébánia hivatal levele az Egyházmegyei hatósághoz, 1968. június 15.

74 VPI Egyházközségi képviselőtestületi ülés jegyzőkönyve, 1955. június 19.

75 VPI, Energiaengedély, 1966. július 4.

76 VPI A vépi plébániahivatal levele az Egyházmegyei Hatóságnak, 1977. augusztus 31.

77 VPI Egyházközségi képviselőtestületi ülésjegyzőkönyve, 1977. május 22.; VPI Az Egyházmegyei Hatóságlevele, 1977. szeptember 6.

78 VPI Szombathelyi Építőipari Vállalat levele, 1977. november 14.

79 VPI A vépi plébániahivatal levele az Egyházmegyei Hatóságnak, 1978. december 11.

80 VPI Műszaki leírás a vépi templom külső felújításához, 1977. április 23.

81 SZEL *Visitatio ecclesiae parochialis in oppido Vép*, 1697. október 16., VPI. *Visitatio Ecclesiae Vép*, 1713.

82 SZEL *Conscriptio ecclesiae quam parochia oppidi Vepiend*, 1731. május 5.

83 SZEL *Visitatio ecclesiae parochialis in oppido Vép*, 1697. október 16.

A templombelső mai képe

Az 1929-ben zajlott felújítás alkalmával alakult ki lényegében a templom mai belső képe. „A templom belső tere igazi meglepetés. Növényi motívumokkal, geometrikus formákkal megkomponált gyönyörű falfestés, amelyek közrefogják például a szent evangélistákról vagy az Úrnak kereszthordozása idején kendőt nyújtó Veronikáról készült freskót” – hallhatjuk a Szombathelyi Egyházmegye vépi plébániát bemutató kisfilmjében.⁸⁴

Óra Gyula plébános 1928 decemberében kötötte meg Horváth István szombathelyi festőművésszel a templombelső díszítésére, román stílusban való festésére szóló szerződést. A munkához előre bemutatott festészeti terv állt rendelkezésre, abban kiemelve a négy evangélista mellképét. A munka befejezésének határidejének 1929. június 7-ét tűzték ki, a mester 4000 pengő díjat kapott érte. Emellett az állvány Szombathelyről ki- és Szombathelyre beszállításához fuvarosokat biztosítottak a vépiek.⁸⁵

A festéssel egy időben, 1929 áprilisára megújult a szószék is: újramárványozták és -aranyozták. A Jézus Szíve szobrot is újrafestették és -aranyozták, új állványt is kapott. A májusi Mária-szobor sugarainak és az előtte lévő gyertyatartóknak a kijavítása is elkészült. Mindezeket a munkákat Herlicska József aranyozó szobrász és oltár-építő⁸⁶ végezte 700 pengőért.⁸⁷

84 A Szombathelyi Egyházmegye vépi templomot bemutató kisfilmje <https://www.martinus.hu/neves-cimtar/plebaniak/18/vep-urunk-szinevaltozasa-plebania> (Megtekintve: 2024. január 11.)

85 VPI, Templom felújítás 1929–1930. Szerződés, 1928. december 10.

86 Herlicska József soproni aranyozó és szobrászmester. (Feljelentett egy soproni aranyozómestert... = Soproni Hírlap, 1938. július 31. 5. p.)

87 VPI, Templom felújítás 1929–1930. Költségvetés, 1929. április 17.

Ez év augusztusában kerültek a templomba a színes ólomüveglablakok is, amelyre a legények, leányok, az iparosok is gyűjtöttek. Az ablakokat Palka József üvegfestészeti és üvegmozaik műterme⁸⁸ készítette. A szentélyben két ablak kapott helyet: Szent Sándor püspök és vértanú, valamint Árpád-házi Szent Erzsébet mellképei. A hajóban oldalanként négy-négy képet terveztek:

1. Kis Szent Teréz, felirata: „Lisiői Szt Teréz könyörögj érettünk! Isten dicsőségére emeltették Csoknyai Teréz és tanítványai 1928-29. évi V-VI. oszt. tanulói.”
2. Jézus az olajfák hegyén, felirata: „Atyám legyen meg a Te akaratod! Isten dicsőségére emeltette Káhl János⁸⁹ és családja.”
3. Szent Anna a gyermek Máriával, felirata: „Szt. Anna könyörögj a magyar anyákért! Isten dicsőségére emeltette id. Szuák György és családja.”
4. Szent József a kis Jézussal, felirata: „Szt. József a béketűrés példaképe könyörögj érettünk! Isten dicsőségére emeltette: Jávorics József és családja.”
5. Szent Imre, felirata: „Szt. Imre könyörögj a magyar ifjakért.”
6. Jézus Szent Szíve, felirata: Jézus Szent-séges Szíve légy a mi menedékünk! Isten dicsőségére emeltette Kiss Ferencz és neje Gáspár Mária.”
7. Materdolorosa, felirata: „Fájdalmas Szűz Anya könyörögj érettünk! A világháborúban hősi halált halt János fiukról való megemlékezésből Isten dicsőségére emeltette Jávorics János és neje.”

88 Palka József iparművész, templomi üvegfestő. (Szentmiklóssy Géza szerk.: A magyar feltámadás lexikona Budapest, 1930. 897. p.)

89 Vépi cipész, a templom egyik céh mestere. A céhmesterek a templom és a plébánia körüli munkákban segítettek. (SZEL AC 2398/1919.)

8. Ecce Homo, felirata: „Íme az ember! Isten dicsőségére emeltette Szuák József és neje.”

Júliusban módosították a rendelést, újabb két képet kérve: az egyik Immaculata, Szűz Mária mellképe lett „Szeplőtelen Szent Szűz könyörögj érettünk. Isten dicsőségére emelték a vépi hajadonok” felirattal. A másik egy világháborús katonát ábrázol feszülettel. Ezt a vépi legények emeltették, felirata: „A világháborúban hősi halált halt testvéreinkről való megemlékezésből Isten dicsőségére emeltette a vépi ifjúság.” A hajóban és a kóruson további négy darab, a sekrestyében és az oratórium feljáróban két darab, az oratóriumban két darab, a főhomlokzat és a toronyfeljáróban három darab díszüveges ablakot helyeztek el.⁹⁰

A templombelső tere utoljára 1996-ban újult meg.

Oltárok

Az 1756-os egyházlátogatás szerint a szentély bolthajtásos, a hajó sima mennyezetes volt. A *visitatio*ban ugyancsak három oltárt jegyeztek fel: a legnagyobb Urunk Színeváltozását, a két kisebb evangéliumi jeleneteket ábrázolt. A főoltárt Erdődy Lászlóné Illésházy Anna Mária restauráltatta. Ennek jeleként az Illésházyak címerét helyezték el felette,⁹¹ hiszen a kegyúrnak joga volt a templom falaira a nevét felíratni, a családi címet felfüggeszteni.⁹² Más források

- 90 VPI, Templom felújítás 1929-1930. Költségvetés, 1929. május 30.; Költségvetés, 1929. július 30.; Óra Gyula levele 1929. július 31.; Költségvetés, 1929. augusztus 21.
91 SZEL Visitatio Canonica Parochia Vépensis, 1756. október 13.
92 Konek, 1894. 193. p.

szerint az 1870-es években Hoyos gróf⁹³ hozta Rómából.⁹⁴ Előfordulhat azonban, hogy a gróf egy új oltárképet adott a templomnak.

1841-ben egy mellékoltárról olvashatunk.⁹⁵ 1929 áprilisára befejeződött a két mellékoltár márványozása, festése, az oltárképek kijavítása és lakkozása, a keretek aranyozása.⁹⁶ A főoltárkép aranyozását és újrakárpitozását 1956-ban Levisch R. utóda, Lorencz Antal vállalta⁹⁷ végezte el.⁹⁸

Ma a főoltár mellett Krisztus megkeresztelkedéséről és haláláról is láthatunk képet. A templom egyik nevezetessége az 1762-ben készült czestochowai Mária-kép másolata.⁹⁹ Ez hosszú évekig az úgynevezett Iparos sekrestyében kapott helyet. Ma a sekrestyéből kialakított kápolna oltárképe.

- 93 A Hoyos család Castiliából származik, birodalmi nemességet 1545. július 13-án, grófi címet 1547. július 13-án, birodalmi grófi rangot 1647. szeptember 23-án, osztrák grófi rangot 1682. január 10-én kapott. (Kempelen Béla: Magyar nemes családok 5. kötet. Budapest, 1913. 129. p.) Erdődy (V.) Sándor húga, Kamilla (1811-1896) férje Hoyos Antal gróf (1804-1858) volt. Itt valószínűleg az egyik fiukról lehet szó.
94 VPI, 1915. évi leltár, 1915. június 29.
95 SZEL A vépi plébániának törvényes egyházlátogatása, 1841. május 24. 3. §
96 VPI, Templom felújítás 1929-1930. Költségvetés, 1929. április 17.
97 Egyházi Műipari Intézet Lewisch R. utóda Lorentz Antal cég Szombathelyen a Kálvária utcában működött. Profilja az „oltárépítéset, szobrászat, aranyozás, templomfestés, új oltárok stb. építése, régiek szakszerű és művészi restaurálása.” (Pannonhalmi Szemle, Pannonhalma, 1932. 305. p.)
98 VPI Számla Lewisch R. utóda Lorencz Antaltól 1956. szeptember 21.
99 A képről bővebben: Zsámbéky Monika: Két Szűz Mária-kegykép a XVIII. századból. = VSZ, 2001. 6. sz., 713-719. p.

Orgona

Az 1756. évi *canonica visitatio* alapján az orgona ötváltozatú volt.¹⁰⁰ 1796-ban az orgonát kőkarzatra helyezték el.¹⁰¹ A későbbi orgona ennél fiatalabb, valószínűleg 1850-ben került a templomba. Ennek kicserélését az 1928. november 25-én az iskolaszék ülésén tárgyalták, hiszen erre az időre már használhatatlanná vált. Az elnöklő plébános, Óra Gyula elmondta, hogy az Angster orgonakészítő cégtől¹⁰² már két évvel korábban kért helyszíni szemlét és árajánlatot. Szakértői javaslat szerint 14 változatú orgona felelne meg a vépi templom részére, amelybe a régi orgonából a jó sípokot és a szekrényt felhasználták volna. A szükséges költségeket fele részben a templompénztárból, fele részben pedig gróf Erdődy Sándor önkéntes adományából és a hívekre kivetendő pótdóból kívánták fedezni. Ez ellen a hívek fellebbezéssel éltek, mivel egyrészt ellenezték, hogy az iskolaszék vetett ki rájuk pótdót, másrészt, hogy a kegyúr nem fizeti azt. Azonban ezt a püspök elutasította.¹⁰³ Az új orgona építését december 20-án az Angster orgonakészítő cégnél megrendelték, hiszen csak így biztosíthaták, hogy pünkösdre elkészül. Az összeg harmadát, 3580 pengőt a rendeléskor kellett fizetni a templompénztárból.¹⁰⁴

100 SZEL Visitatio Canonica Parochia Vépíensie, 1756. október 13.

101 SZEL A vépi plébániának törvényes egyházlátogatása, 1841. május 24. 3. §.

102 A cég a 19. század második felében telepedett le Pécsen, első munkája a pécsi zsidótemplom orgonája volt. (A pécsi zsidótemplom felavatása 1869. július 22-én. = Pécsi Napló, 1929. július 21. 6. p.) Az orgonakészítő mester pályájáról *Ég és föld között* címmel jelent meg könyv, (A könyvsátrak előtt. = Nemzeti Újság, 1944. június 2. 5. p.) illetve *Volt egyszer egy Angster gyár* címmel film készült. (Film az Angster orgonakészítő családról. = Dunántúli Napló, 1987. november 28. 4. p.)

103 SZEL AC 27/1929.

104 SZEL AC 26/1929.

Közel húsz év múlva vált ismételtelen szükségessé az orgona komolyabb karbantartása. A templom földjeinek bérletéből befolyt összeget 1947 végén az orgona legszükségesebb javítására, a légmentesítésre és szerkezeti helyreállításra kívánták fordítani.¹⁰⁵ A pécsi Angster József és Fia Orgona- és Harmóniumgyár Rt.¹⁰⁶ 1947. november 11-én kelt levelében tájékoztatta a plébániahivatalt, hogy a szükséges orgonajavítási költségekből további engedélyt nem tud adni, mert az a minőség rovására menne. Azt ajánlották, hogy a feltétlenül szükséges légmentesítést és szerkezeti javításokat, valamint az orgona hangolását vezzék el, majd amikor rendelkezésre áll a szükséges fedezet, a többi munka is elvégezhető lesz.¹⁰⁷

Így a szűkös anyagi keret miatt az eredetileg tervezett s árajánlatban kért karbantartásoknak¹⁰⁸ csak egy részét tudták elvégeztetni.¹⁰⁹ 1947. november 15-én Kovács Aladár levélben fordult a püspökséghez engedélyt kérve, hogy az orgona karbantartásához legszükségesebb légmentesítési és szerkezeti javításokat elvégeztethesse, amelynek költségét 550 Ft-ra becsülték (az orgona teljes javítása 1700 Ft lett volna). Ezt az Egyházmegyei Hatóság jóváhagyta.¹¹⁰

1958 májusában az orgona villanyfűtató berendezést kapott, azonban a motor hibái már decemberben felmerültek. 1964. május 21-én kért Kovács Aladár szakvéleményt a javítással kapcsolatban.¹¹¹

105 VPI Püspök levele Kovács Aladárhoz, 2533/1947.

106 1923-ban alakult Pécsen, igazgatósága az Angster család tagjaiból áll. (Nagy „Magyar Compass” 1942–1943. 66. évfolyam, II. rész, 554. p.)

107 VPI, Angster József és Fia levele a Róm. Kat. Plébániahivatalnak, 1947. november 11.

108 VPI Angster József és fiai, Orgona és Harmóniumgyár Rt. árajánlata, 1947. november 3.

109 VPI Számla, 1947. december 15.

110 SZEL AC 2533/1947.

111 VPI, A vépi plébániai hivatal levele a Harangkészítő Vállalatnak, 1964. május 21.

Az orgona teljes kitisztítása azért sem bizonyult könnyű feladatnak, mert a hangszer szekrénye 1072 síppal zsúfoltan tele volt, ezért alatta nem alakítottak ki hangolópadlót, vagyis oldalról kellett hangolni.¹¹² 1964. július 6-án kapott is árajánlatot a szombathelyi Ádám József orgonaépítő mestertől az orgona kitisztítására, szerkezeti hibák javítására, a fűvó- és szélcsatorna nyílásainak tömítésére és a sípok intonálására, teljes áthangolására.¹¹³ A javításra részben a templompénztár költségén (az árajánlat 2400 Ft-jából 2000 Ft-ot) még ebben az évben sort kerítettek.¹¹⁴

Az orgona villamos fűvóberendezésének generálására 1970 októberében kapott az egyházközség árajánlatot szintén Ádám József orgonaépítő mestertől, aki könnyű turbina készítését ajánlotta, mivel a csapágycsák a nehéz turbinát nem bírták el, így tönkretette azokat.¹¹⁵ Az orgona javítását 1971. október 11-én engedélyezte ismételten a Szombathelyi Egyházmegyei Hatóság.¹¹⁶ Azonban ekkor már a generálásnál sürgetőbb feladatok is adódtak: a szellőadá szelepeinek javítása, újrabőrözés, a szerkezet javítása, szabályozása, az orgona tisztítása és intonálása. Mindezen munkálatok 15 ezer Ft bér munka- és 1000 Ft fuvarköltséget jelentettek.¹¹⁷

Harangok

A templom tornyában az 1841. évi *canonica visitatio* alkalmával négy harang volt.¹¹⁸

1908. június 22-én terjesztette Óra Gyula a püspökség elé, hogy az egyik régi harang helyébe újat szeretne beszerezni a templompénztár terhére. A kerületi esperes úr és a templom kegyura is támogatta a nagyharang kicserélését. Ennek összege 1361 korona 40 fillérrel volt előirányozva, azonban a régi harang beváltása folytán némileg módosulhatott az összeg. A püspök a kérést július 1. napján kelt levelében hagyta jóvá.¹¹⁹

A Szombathelyi Egyházmegyében 1915 őszen írták össze a minisztérium kérésére a harangok számát.¹²⁰ 1915. szeptember 8-án készült el a kimutatás a vépi plébánián található harangokról. E szerint a templomban négy harang volt. Ezek között az 1841-ben leírtak nem szerepelnek.

A vépi templomban lévő harangok¹²¹ közül egy esetleges beszolgáltatási kötelezettség esetén az 1854-ben öntött harangot szerették volna megtartani, mert ez volt a legrégebbi.¹²² Ezek a harangok az 1916. évi összeírásban is szerepelnek.¹²³ A harangok elrekvirálását a pozsonyi katonai parancsnokság végezte, Vépen 1916. június 17-én. Müller Ede építési vállalkozó szerelte le

112 VPI, Levél az Országos Magyar Cecília Egyesület Orgonológiai Bizottságának, 1964. március 31., 59/1964.

113 VPI, Árajánlat, 1964. július 6.

114 VPI, Szombathelyi Egyházmegyei Hatóság levele Kovács Aladárnak, 1022/1964.

115 VPI Árajánlat, 1970. október 20.

116 VPI, Szombathelyi Egyházmegyei Hatóság levele Kovács Aladárnak, 1434/1971.

117 VPI, A vépi plébániái hivatal levele az Egyházmegyei Hatóságnak, 101/1971.

118 SZEL A vépi plébániának törvényes egyházlátogatása, 1841. május 24. 3. §

119 VPI, A szombathelyi püspök levele Óra Gyulának 1908. július 1.

120 Harangércet a hadseregnek – A szombathelyi egyházmegye harangjai. = Szombathelyi Újság, 1915. október 31. 3–4. p., illetve Fémét: - harangércet a hadseregnek! = Népszava, 1915. november 5. 7–8. p.

121 VPI, Kimutatás a vépi rk. plébániában levő harangokról, 1915. szeptember 8., 85/1915.

122 VPI, Kimutatás a vépi rk. plébániában levő harangokról, 1915. szeptember 8., 85/1915.

123 SZEL Kimutatás a szombathelyi rk. egyházmegyében kath. tulajdonban lévő harangokról, 1916.

Harang sorszáma	Beszerezés éve	Súly (kg)	Kinek a tiszteletére szentelték?	Megjegyzés
1.	1828	925	Szentháromság	az egyház pénzén szerezték be
2.	1794	600	Nepomuki Szent János	–
3.	1715	150	nincs adat	–
4.	1828	96	Szent György vitéz és vértanú	lélekarhang

Harang sorszáma	Készítés éve	Súly (kg)	Anyaga
1.	1908	675	keverék érc
2.	1854	420	keverék érc
3.	1884	250	keverék érc
4.	1884	90	kevés ezüsttel

a harangokat. A három elkobzott harang értékéről (3934 korona) nyugtát adtak.¹²⁴ 1917 júniusában került sor a következő összeírásra. Ekkor már csak az 1854. évben öntött 400 kg súlyú harang volt meg a templomban, a várkápornában pedig a kőszegi Pfistermeister cég által 1801-ben készített harang, amely az Erdődy család tulajdonában volt.¹²⁵ Ez utóbbi a között a 27 Vas vármegyei harang között volt, amelyeket a vallás és közoktatásügyi miniszterhez mentesítésre terjesztettek fel történelmi vagy művészeti értéke szempontjából.¹²⁶

A harangok villamosítása 1981-ben történt meg. Ekkor három harang volt a temp-

lomtoronyban. A középső harang jelezte a mise kezdetét hétköznap, illetve este fél 8-kor az Úrangyala imádság kezdetét. Ezt követte este a kis- vagy lélekarhang megszólalása. A nagyharang vasárnap hívott misére és a középső haranggal együtt jelezte a mise kezdetét. A két harang szóló temetési menet elindulásakor is.¹²⁷

Zászlók

1915. május 24-én Óra Gyula plébános engedélyt kért a püspöktől, hogy Szentháromság vasárnap (május 30.), az esperes akadályoztatása miatt, a hívek közadakozásából a szombathelyi Levisch cégnél,¹²⁸ ké-

124 SZEL A vépi plébániáról elvitt harangokról, 1916.

125 SZEL Kimutatás a szombathelyi rk. egyházmegye még meglévő harangjairól, 1917. június

126 SZEL A szombathelyi rk. egyházmegye területén levő, 1700. évnél újabb, de történelmi vagy művészeti szempontból a vall. és közokt. miniszter úrhoz mentesítésre felterjesztett harangok jegyzéke, 1917.

127 VPI Harangok villamosítása 1980–1985 Kovács Aladár levele a templomharangok programozásáról, 1981. március 17.

128 Levisch Róbert szombathelyi szobrász, oltárépítő mester vezette cég. (Maulbertsch freskói között. = VN), 1981. augusztus 18. 5. p.)

szített két zászlót (egyet az ifjak, egyet a hadjonok számára) megáldhassa.¹²⁹

1956 februárjában kapott árajánlatot Kovács Aladár plébános a „Mária mennybemenetele” zászló restaurálására Krónits Miklós mestertől.¹³⁰ A kép a festő előzetes felmérése szerint „négyfigurás, remek összeállítású, kitűnő kompozíció, melyben a cselekmény igen szép mozgással, finoman van felépítve”. A kép hátulján, összevarrva egy másik festmény volt, amely Szent Vendelt ábrázolta. Azonban ez – a leírás alapján – nem annyira szépen kidolgozott.¹³¹ Ezen Szent Vendel fél térdre ereszkedett, előtte piros srtucctollal díszített kalapja. Az elől nyitott kabátját vörös selyem-öv fogja össze. A lobogó selymén az 1885-ös évszám állt.¹³² Az előzetes szakvélemény szerint a Máriát ábrázoló képet 1650–1700 között festették.¹³³ A képen restaurálás előtt a festőművész ezért művészettörténelmi és fizikai vizsgálatokat is végeztetett, amelyek szerint a festmény 1810–1830 között készült, egy 1600-as évekbeli mű rendkívül szép és finom másolata.¹³⁴ A restaurálást a mester 1956 május közepére fejezte be. A végzett munkát így foglalta össze: „Egyes helyeken Mária palástja, Mária kézelőjén – az élénk színek, ha túlzottan hatnának ezt szigorúan (a többivel együtt) az eredetit követve tartottam meg – sőt a festékek anyagánál is a korabeli összetételt alkalmaztam.”¹³⁵

129 SZEL AC 2382/1915.

130 Krónits Miklós festőművész a Krónits Társaság alapítója, a Fehér Hollók baráti társaság tagja. (Fájdalommal... = Esti Hírlap, 1972. január 18. 17. évfolyam, 14. szám, 6. p.)

131 VPI, Krónits Miklós festőművész levele Kovács Aladárnak, 1956. február 19.

132 VPI, Krónits Miklós festőművész levele Kovács Aladárnak, 1956. március 23.

133 VPI, Krónits Miklós elismervénye a kép átvételéről, 1956. február 19.

134 VPI, Krónits Miklós festőművész levele Kovács Aladárnak, 1956. március 29.

Egyéb, kisebb berendezések a templomban

Mindezek mellett a templombelsőben több kisebb felújítás, illetve több eszközbeszerzés is történt részben a híveknek is köszönhetően.

1916-ban Kiss István és neje, Kajtár Anna a templom számára egy jászolyt készíttetett, amelyet Levisch Róbert szombathelyi oltárépítő december 21-én állított fel a templomban. A jászoly ünnepélyes megáldását Óra Gyula plébános végezte.¹³⁶

1935 végén új gyóntatószéket készíttetek, mert a régi már használhatatlanná vált. A munkákat Kenedly Kálmán vépi asztalos végezte. A kétfülkés, tölgyfa színre festett gyóntatószék 153 pengőbe került a templompénztár terhére.¹³⁷

1936 július elején a vépi templomba betörték, s elvitték a *monstranciát*¹³⁸ és a *ciboriumot*.¹³⁹ Másnap elfogták a tolvajt, azonban az ellopott tárgyak rossz állapotban voltak,¹⁴⁰ hiszen azokat a tolvaj, Kovács György munkanélküli pinécér vallomása alapján egy villanyoszlop tövéből ásták ki.¹⁴¹

135 VPI, Krónits Miklós festőművész levele Kovács Aladárnak, 1956. május 15.

136 SZEL AC 5056/1916.

137 SZEL AC 2605/1935.

138 Monstrancia: Úrmutató, szentségmutató. A katolikus egyházban az Eucharisztia ünnepélyes megmutatására szolgáló liturgikus edény, amelyben csiszolt kristályon vagy üvegen keresztül látható egy holdsarló alakú csipetetőbe (az ún. *lunulába*) fogott szentostya. Ünnepélyes szentségkitételkor (szentségimádás) vagy körmenet alkalmával használják. Magyar elnevezései: (<https://lexikon.katolikus.hu/M/monstrancia.html>) Megtekintve: 2024. január 14.)

139 Ciborium: a római katolikus és az anglikán szentmisék kelléke, az áldozáshoz használt ostya őrzésére szolgáló kehely formájú eszköz. (<https://lexikon.katolikus.hu/c/cib%C3%B3rium.html>) Megtekintve: 2024. január 14.)

140 SZEL AC 3014/1936.

141 Betörték a templomba. = Uj Nemzedék, 1936. június 25. 4. p.

A tárgyakat Zóhrer Kálmán szombathelyi ötvösmesterrel renováltatták. Az összes költség 226 pengőt tett ki, amelyet a templompénztárból fedeztek.¹⁴² A bírósági tárgyalás hamar lezajlott: a 35 éves elkövetőt, aki korábban a szőnyi, rákosszentmihályi és kajdi templomok perselyeit is ellopta, két év börtönre ítélték.¹⁴³

1947-ben ismét kirabolták a templomot. Az ellopott *vélum*¹⁴⁴ pótlására 1948-ban kért engedélyt Kovács Aladár plébános egy beteglátogató szentségtartóval, szentolaj *capsulával* együtt. A püspök a régi templomföldiek bérletének összegéből engedélyt adott a beszerzésre.¹⁴⁵

1965. július 5-én engedélyezte az Egyházmegyei Hatóság a templomban található lourdes-i barlangfülke újrafestését. A költségeket a hívők adományából fedezték.¹⁴⁶

1972-ben a Szombathelyi Egyházmegyei Hatóság jóváhagyásával a plébánia-templom megrongálódott üveglakait javíttatták ki.¹⁴⁷ A munkálatokat 1972. augusztus 15-én kezdték meg, az ablakok javítását Budapesten végezték.¹⁴⁸

142 SZEL AC 3014/1936.

143 Kétévi börtönre... = Új Nemzedék, 1936. augusztus 7. 4. p.

144 Vélum (latin): A kehelyborító kendő, amely letakarja a kelyhet a följánlásig és az áldoztatás után. (<https://lexikon.katolikus.hu/V/v%C3%A9lum.html> l Megtekintve: 2024. január 14.)

145 SZEL AC 406/1948.

146 VPI, Szombathelyi Egyházmegyei Hatóság levele Kovács Aladárnak, 1076/1965.

147 VPI, Szombathelyi Egyházmegyei Hatóság levele Kovács Aladárnak, 1333/1972.

148 VPI, Üvegesek Kisipari Termelő Szövetkezete levele a vépi római katolikus plébánia hivatálnak, 1972. augusztus 9.

149 Dominek György, katolikus pap, iparművész. (Látuk... = Új Ember, 1974. október 13. 2. p.)

150 VPI, Szombathelyi Egyházmegyei Hatóság levele Kovács Aladárnak, 1975. május 9., 557/1975.

1975-ben készült el a templom szembeemésítő oltára és liturgikus tere. A terveket Dominek György¹⁴⁹ készítette.¹⁵⁰

Temető

Már az 1731. évi templomösszeíráskor is olvashatjuk, hogy a templom alatt kriptá helyezkedett el, amelyet kizárólag az Erdődy család használhatott. A kriptán kívüli temetés a pap feladata volt.¹⁵¹ 1756-ban a templom alatt két kriptá helyezkedett el. Az egyiket az Erdődy uradalom alkalmazottai használták, hiszen a család már ekkor Szombathelyen a domonkosoknál temetkezett. A másik kriptá az Erdődy címet viselte, mert Illésházy Anna Mária grófnő ajándékozta, ebbe az egyháziakat temették.¹⁵²

A kriptákról az 1780-as püspöki látogatásban is írnak.¹⁵³ Az 1841. évi *canonica visitatio* szerint a templomból két sírbolt nyílt: az egyik az Erdődy családé, a másik pedig már használaton kívül volt, mert II. József uralkodása (1780–1790) idején bezárták.¹⁵⁴

A sírkert 1731-ben a falun kívül helyezkedett el a „rohadás bűze miatt”.¹⁵⁵ A temető 1841-ben továbbra is a településen kívül helyezkedett el, árokkal volt körülveve. A területén 1826-ban állítottak kőkereszt részben az egyház, részben a hívek, rész-

151 SZEL Conscriptiois ecclesiae quam parochia oppidi Vepiend, 1731. május 5.

152 SZEL Visitatio Canonica Parochia Vepiensie, 1756. október 13.

153 SZEL Canonica Visitatio Parochia Wépp, 1780. május 27.

154 SZEL A vépi plébániának törvényes egyházlátogatása, 1841. május 24. 3. §.

155 SZEL Conscriptiois ecclesiae quam parochia oppidi Vepiend, 1731. május 5.

156 SZEL A vépi plébániának törvényes egyházlátogatása, 1841. május 24. 3. §.

157 VPI Kovács Aladár levele az Egyházmegyei Hatóságnak, 5/1968.

ben pedig „boldogult mtgos grófné”, vagyis Erdődy Zsigmondné Festetics Mária adományából.¹⁵⁶ A vezérkeresztnek ez a ma is látható bevésése is arról árulkodik, hogy a temető a 19. század elején kerülhetett a jelenlegi helyére.¹⁵⁷

A régi temető az 1850-es évek elejére már csaknem teljesen megtelt. Az 1853. évi úrbéri pátens nyomán indult földbirtokrendezés következtében,¹⁵⁸ valamint a népességnövekedés miatt a temetőt megnagyobbították. Déghy István plébános 1855. augusztus 24-én a püspök úrnak írt levelében engedélyt kért a temető új részének mielőbbi felszentelésére.¹⁵⁹

A temető a 20. század elején még római katolikus fenntartásban volt. A század második felében a sírhelyek után már a község szedett díjat. A ravatalozó 1959-ben épült, ezután a halottakat innen vitték az utolsó útjukra. 1968-ban egy betonút vezetett végig. Az ekkor készült jelentésben merült fel a temető áthelyezésének gondolata, mert a település terjeszkedésével¹⁶⁰ lakóházak épültek a közelében.¹⁶¹ Erre végül nem került sor. Bővítése jelenleg is folyik.

158 Az 1853-as úrbéri rendelet és az 1856-os rendeletek értelmében a megyékben kezdődő birtokrendezési eljárások egyik formája a tagosítás, másik formája a határrendezés volt.

159 SZEL AC 946-947/1855.

160 Erről bővebben: Kovács Eszter Katalin: Újra a városiasodás útján. Településkép-változás Vépén 1960-tól napjainkig. = A „létező szocializmus” életvilágai. A vidéki miliók rendszerváltása. Szerk.: Mikó Zsuzsanna–Szegedy-Kloska Tamás–Tamáska Máté. Budapest-Szentendre, 2023. 163–187. p. https://szakkönyvtar.natarch.hu/A%201%C3%Agtez%C5%91%20szocializmus%20%C3%Agletvir%C3%A1gai_MNL_OL.pdf

161 VPI Kovács Aladár levele az Egyházmegyei Hatóságnak, 5/1968.

Összegzés és kitekintés a vépi plébánia életére

Vép város, majd nagyközség életében mindig fontos szerepet játszott a vallás. Ez valószínűleg a település életében is jelentős Erdődy grófi családnak is köszönhető, amely egyben a templom kegyúri szerepét is betöltötte. A famíliát terhelik a templom, valamint a plébániaház és melléképületeinek építési és helyreállítási költségei – jegyezték fel az Erdődy-birtok felosztásakor püspöki rendeletre összeírt, a családot terhelő kötelezettségek között 1945 májusában.¹⁶² Az Erdődyek ennek a „feladatuknak” az évszázadok során mindvégig eleget is tettek.

Ugyanakkor a lakosságot is nagyfokú vallásosság jellemezte. Legjobb példái ennek a templom felújításai során nyújtott fizikai és anyagi támogatások, vagy a városzerte ma is álló – külön feldolgozást érdemlő – keresztek, szobrok. A templom legutóbbi renoválásakor is az előkészítő munka során a vépi hívek jó része ragadott szerszámot, áldozatkész felajánlásaikkal járultak hozzá a szépüléshez.

A vépi középkori templom a település meghatározó épülete volt, amelyet a mezőváros pecsétjén is megőrkítettek a 18. század végén. Az 1990-es évek elején az új községi címerek tervezésekor nem véletlenül került elő a templom motívuma. A vépi címert (is) tervező Feiszt György javaslatában a címer színeire vonatkozóan Vép történetében jelentős szerepet betöltő Erdődy család címerszíneire nyúlt: a pajzs színe kék, míg a címerkép aranszínű lett.¹⁶³ Így a mai kisváros címerképe méltó tanúja a múltnak és a hagyománynak.

162 VPI Óra Gyula levele a megyéspüspökhöz, 70/1945.

163 MNL.VaVL.XV.28. Községi címerek dokumentációi, Vép.

A vépi Urunk Színeváltozása plébánia-templom 2024. évben több évfordulóját is ünnepli: 290 éve vette fel új titulását, amelyről 190 éve az ünnepnapot követő vasárnap emlékeznek meg. Valószínűleg 250 éve alakult ki a mai templom külső képe,

amikor a korábbi kéttornyú templomot egytornyúvá alakították.

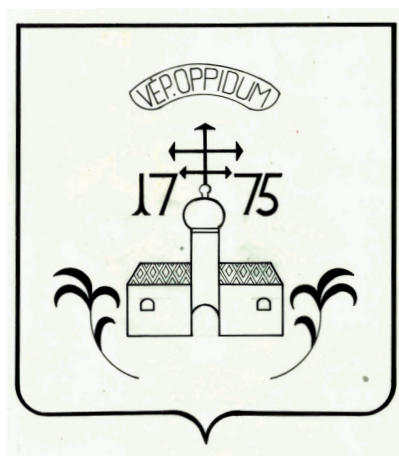
Remélhetőleg még sok ehhez hasonló évfordulót tarthat meg templomunk. A vépi hívek minden bizonnyal támogatni fogják ebben.

A vépi Urunk Színeváltozása plébániatemplom napjainkban (a szerző felvétele, 2021)

A vépi kéttornyú templom pecsétlenyomata
(MNL VaVL XV.28. Községi címerek
dokumentációi, Vép)

A vépi 1775. évi pecsétlenyomat vázlatos
rajza (MNL VaVL XV.28. Községi címerek
dokumentációi, Vép)

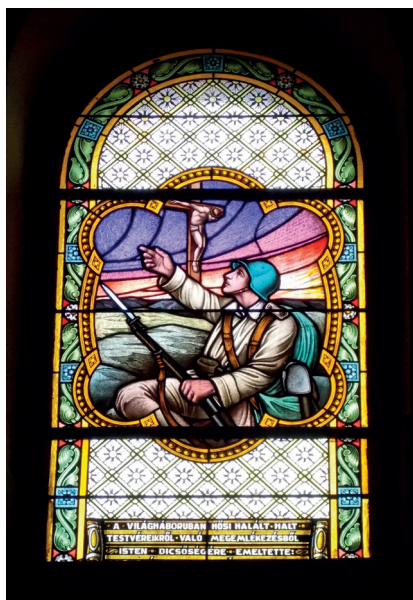
*Jézus Szíve-szobor
(a szerző felvétele, 2019)*

*A májusi Mária-szobor
(a szerző felvétele, 2019)*

A vépi hajadonok által emelt ólomüveg ablak (a szerző felvétele, 2019)

A vépi legények által emelt ólomüveg ablak (a szerző felvétele, 2019)

A templombelső az orgonával (a szerző felvétele, 2019)

A templombelső a főoltárral 1975 előtt (Kovács Istvánné tulajdona)

HORVÁTH ZOLTÁN

A szombathelyi közművelődési rendszer átalakulása 2020 után: társadalmi, közösségi és gazdasági hatás

Bevezetés

A közművelődési rendszer 2017 után gyökeresen átalakult. Ekkor módosult a közművelődésről szóló 1997. évi CXL törvény¹, majd egy évvel később az ehhez tartozó végrehajtási rendelet (20/2018. EMMI-rendelet)² is arra ösztönözte a közművelődés intézményrendszerét, hogy új alapokra helyezze a működését. A 2020-ban jelentkező COVID-19 válság hatására a teljes kulturális szektort olyan kihívás érte, amellyel korábban sosem kellett szembesülnie (intézmények bezárása, közösségi alkalmak, találkozások időszakos betiltása, új módszerek kidolgozása, online jelenlét erősödése). A 2022-ben kitört orosz–ukrán háború, majd az azt követő rezszi- és gazdasági válság további válságmenedzsment-megoldások felé terelték a szakmát.

Esettanulmányomban a szombathelyi AGORA Savaria Kulturális és Médiaközpont Nonprofit Kft. szervezeti átalakulásán és új, innovatív szakmai irányváltásán keresztül kívánom bemutatni egy vidéki közművelődési intézmény lehetséges kitörési lehetőségeit. Néhány példán keresztül

bemutatom, hogy a szervezet az elmúlt években milyen lépéseket tett, és milyen kezdeményezésekben vett részt a város-, valamint a helyi társadalom- és gazdaságfejlesztés, illetve a közösségépítés érdekében. Az esettanulmányban a dolgozat írója, mint az AGORA ügyvezetője, saját tapasztalatait rögzítette.

A szombathelyi AGORA feladat- és tevékenységi köre

Az AGORA Savaria Kulturális és Médiaközpont Nonprofit Kft. Szombathely Megyei Jogú Város Önkormányzatának százszázalékos tulajdonában álló cége, amely a térség meghatározó közművelődési szervezete.

A város közművelődési szervezeteit 2007-ben vonták össze, ekkor jött létre az AGORA Szombathelyi Kulturális Központ. Az elmúlt időszak dinamikus változásai miatt a költségvetési szervet a tulajdonos 2022. január 1-jétől nonprofit kft.-vé alakította át, egyúttal az AGORA-t összevonta a 2009 óta működő Szombathelyi Médiaközpont Nonprofit Kft.-vel. Így jött létre a város egyik legjelentősebb kulturális szervezete, amely egyszerre felelős a település közművelődési feladataiért, működtet mozit, gyermeküdülőt, turisztikai attrakciót, üzemelteti a városi televíziót, a városi hetilapot, valamint felel Szombathely településmarketingjéért is. 2022. július 1-jén újabb cég olvadt be a kulturális szervezetbe, a Szombathelyi Kép-

- 1 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről. Interneten elérhető a Net Jogtár honlapon: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99700140tv> (Megtekintve: 2024. január 14.)
- 2 20/2018. (VII. 9.) EMMI-rendelet a közművelődési alapszolgáltatások, valamint a közművelődési intézmények és a közösségi színterek követelményeiről. Interneten elérhető a Net Jogtár honlapon: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1800020>. EMM (Megtekintve: 2024. január 14.)

zési Központ Nonprofit Kft., amellyel az AGORA portfóliója felnőttképzési és munkaerőpiaci tanácsadással is bővült.

A 14 hazai agóra típusú kulturális színtér egyikeként működő többfunkciós közművelődési intézmény valamennyi, a kulturális törvényben meghatározott alapfeladatot ellátja szolgáltatási területén. Az agóra típusú intézményektől elvárt komplex szolgáltatások köre 2015 óta folyamatosan elérhető Szombathely kulturális központjában.³

A szombathelyi AGORA elsősorban megyei hatósugarú szervezet, azonban számos tevékenysége, szolgáltatása a megyehatárokon túl élők is kulturális színtereibe vonzza. A közművelődési-közösségi művelődési tevékenység erős bástyája a szervezetnek – a szórakoztató, kikapcsolódást nyújtó rendezvényeken, fesztivál jellegű programokon túl számos közösségi eseménnyel várja az érdeklődőket. A klasszikus közösségi programok mellett szakörök, ismeretterjesztő előadások, kiállítások és könyvbemutatók sora kínál színvonalas kikapcsolódást, művelődési alkalmat és egyszersmind a közösséghez tartozás élményét.

Az AGORA Savaria Kulturális és Média-központ Nonprofit Kft. az 1997. évi CXL. törvényben meghatározott többfunkciós közművelődési intézményként a kulturális központok számára előírt közművelődési szolgáltatások mellett lineáris médiaszolgáltatási (Szombathelyi Televízió) és sajtótermék-kiadási (Savaria Fórum) feladatokat is ellát, valamint nevében is viseli a kulturális központ megjelölést.

A kulturális törvény által meghatározott alapszolgáltatásokat az AGORA Savaria

Nonprofit Kft. az alábbi módon biztosítja közönségének:

a) Művelődő közösségek létrejöttének elősegítése, működésük támogatása, fejlődésük segítése, a közművelődési tevékenységek és a művelődő közösségek számára helyszín biztosítása.

Az AGORA tereiben számos művelődő közösség (pl. Sugár/Érintők – fogyatékkal élők színháza), szakkör (például agyagozó, quilling, repülőmodellező, tűzzománc, foltvarrók baráti köre, slam poetry kör) talál(t) otthonra, illetve találkozási helyre, s találkoznak rendszeresen a kulturális színtér falai között.

b) Közösségi és társadalmi részvétel fejlesztése.

A szervezet számos olyan közösségi esemény és megmozdulás ötletgazdája és lebonyolítója, melyek lehetővé teszik a szolgáltatási területén élők részvételét az eseményekben, akciókban. Gyakran kínál lehetőséget arra, hogy ismeretterjesztő programjaihoz, társadalmi megmozdulásaihoz a helyi, térségben élő lakosok is csatlakozhassanak, maguk is tehessenek a közösség gyarapodásáért (pl. Magyar Költészet Napja performance-ok, akciók, rajz- és alkotói pályázatok, jótékonyági események).

c) Az egész életre kiterjedő tanulás feltételeinek biztosítása.

Ismeretterjesztő előadások, készségfejlesztő programok, kompetenciafejlesztő foglalkozások gyerekeknek, felnőtteknek és az idős korosztálynak egyaránt szerepelnek az AGORA helyszíneinek kínálatában. A megcélzott korosztályok palettája széles, a kínált programok folyamatos fejlődési-tanulási lehetőséget biztosítanak az arra nyitottaknak (pl. kézműves- és főzős workshop, ismeretterjesztő úti be-

3 Morvai Szabolcs – Pónyi László: A közművelődés és az agórák szerepvállalása a kreatív városokban. = Kulturális Szemle. 15. évf. 3. sz. 89–102.

számológ, digitális kompetenciafejlesztés).

- d) A hagyományos közösségi kulturális értékek átörökítése feltételeinek biztosítása.

Gálaműsorok, kiállítások, hagyományőrző programok keretében ismerkedhetnek meg kicsik és nagyok az AGORA-ban a hagyományos közösségi kultúra értékeivel. Táncházt, népzenei előadás, népi hímző, bútorfestő, nemezelő, mézeskalács-készítő és gyöngyfüző szakkör, Magyar Költészet Napja, Magyar Népmese Napja – mind-mind olyan esemény, amely a hagyományos kulturális értékekre hívja fel a látogatók figyelmét.

- e) Az amatőr alkotó- és előadó-művészeti tevékenység feltételeinek biztosítása.

A szakkörök jelentős része az amatőr alkotóművészeti tevékenységet támogatja, emellett pedig számos workshop kínál lehetőséget az alkotás fortélyainak megismerésére, valamint a készségek fejlesztésére. Az amatőr előadó-művészeti tevékenységek közül kiemelkedik a sugár/érintők – fogyatékkal élők – színházi közösségének támogatása. Ugyanezen területen fontos esemény a Tánc Világnapja egész napos műsora, mely során a város valamennyi tánc-egyesülete, táncos közössége bemutatkozik. A Gyermek Művészeti Fesztiválok keretében pedig amatőr diákelőadóknak is teret adunk a bemutatkozásra és a megmérettetésre előadóművészeti és képzőművészeti kategóriákban.

- f) A tehetséggondozás- és -fejlesztés feltételeinek biztosítása.

A fent felsorolt amatőr alkotó- és előadó-művészeti körök, tevékenységek támogatása az AGORA tevékenységében kiemelt fontosságú. A szervezet által üzemeltetett helyszínek, kulturális

színterek mind tereikben és eszközparkjukban, mind szolgáltatásaikban alkalmasak ezen tevékenységek feltételeinek biztosításához, a szakmai munka során pedig kiemelt figyelem esik ezek támogatására a programok szervezése során.

- g) A kulturális alapú gazdaságfejlesztés.

Az AGORA állásbörzék, workshopok, konferenciák és vásárok helyszíne, falai között gyakran megfordulnak a város kiemelt foglalkoztatói éppúgy, mint a Kereskedelmi és Iparkamara tagszervezetei, vállalkozásai. Start up verseny és innovációs konferencia éppúgy zajlott az AGORA – Művelődési és Sportház (MSH) falai között, mint közösségi vásár. Nagyrendezvényeinken a helyi vállalkozók megjelenése támogatott, mely számos együttműködést eredményez.

A funkciók nagy része a cég központjában, az AGORA – Művelődési és Sportházban valósul meg. Az AGORA–MSH Szombathely legnagyobb befogadóképességű kulturális színtere, mely 1963-ban nyitotta meg kapuit. A fennállásának 60. évfordulóját 2023-ban egy nagyszabású gálán ünnepeltük meg, amelyen az egykor és jelenleg a házhoz kötődő művészeti csoportok léptek fel. Az eseményen a szervezet átvehette a Vas Vármegyei Közgyűlés elnökének és Szombathely Megyei Jogú Város polgármesterének emléklapját. A kulturális egység központi tértként, „agoraként” a város és a térség lakói számára biztosítja a közösségi művelődési lehetőségeket, ellátja a közművelődési alapfeladatokat. Adottságai és szakmai, szervezői háttere különböző típusú kulturális rendezvények megtartására teszi alkalmassá. Az intézmény fő tevékenységi köre a nagyrendezvények szervezése, a gyermek, ifjúsági és felnőtt lakosság széles

körü kulturális ellátása (koncert, művészeti bemutató, kiállítás, előadás-sorozat, táborok), művelődő közösségek fejlesztése. A kulturális kínálat mindig is széles skálán mozgott kamaraszínházi előadástól, irodalmi és filmművészeti programjainkon túl a zenei és táncprodukciókig. Az AGORA – Művelődési és Sportház többször volt nemzetközi és országos jelentőségű rendezvények helyszíne, 1966 óta itt zajlik például a Savaria Nemzetközi Táncverseny, amely Magyarország legkiemelkedőbb versenytáncos rendezvénye. Számos koncertnek, színházi eseménynek, sportversenynek, bálnak és gálaműsornak, iskolai, egyetemi, ünnepi rendezvénynek, városi nagyrendezvénynek ad otthont, de galériáján rendszeresen kiállítások is láthatók. A nagyrendezvények mellett családi programok, csoportos kézműves foglalkozások is zajlanak az épületben, amely állandó helyszíne képzéseknek, tanfolyamoknak is. A szervezet családbarát szemléletét tükrözi, hogy 2023-ban elnyerte a Családbarát Szolgáltatóhely címet.

2015 októberében átadták a nyertes TIOP-1.2.1/A-12-1 pályázatból megújult multifunkcionális közösségi közművelődési központot, mely új adottságaiból adódóan egy helyen, egy időben képes biztosítani a felnőtt célcsoportnak szóló szórakoztató és élményt adó közművelődési alkalmakat, valamint a gyermek és ifjúsági szabadidős és közösségfejlesztő rendezvényeket. A pályázati fenntartásnak megfelelően az intézmény szakmai feladatai jelentősen kibővültek területi közművelődési tanácsadó szolgáltatással. Az új multifunkcionális központ városi feladatain túl járási szinten (40 település) képes valamennyi korosztálynak közművelődési kínálatot nyújtani.

Az épület irodaházában kapott helyet 2021-ben a Szombathelyi Televízió stúdiója és szerkesztősége, illetve az önkormányzat

ingyenes városi hetilapja, a Savaria Fórum szerkesztősége is, amelyek a közművelődési rendszerbe integrálva, külön szakmai egységként működnek. A televízió napi gyártású híradó mellett heti magazinműsorokat is sugároz, amelyek elérhetők a Facebookon, a YouTube-on és a televízió honlapján is. A városi hetilap egy nyári és egy decemberi leállás mellett hetente 24 oldalon jelenik meg. A korábbi Médiaközponttal való integráció számos előnnyel járt. A pénzügyi racionalizálás mellett elmondható, hogy a kulturális tevékenységek a médiumoknak folyamatos, házon belül elérhető tartalmat biztosítanak (hiszen hetente több alkalommal is van olyan jellegű esemény, amelyről lehet tudósítani), a közművelődés számára pedig korábban nem elérhető kommunikációs platformokat nyitott meg az integráció, így a városi hetilapban minden héten egy oldalon, saját fejléccel az AGORA-hoz kapcsolódó hírek, információk, tartalmak kapnak helyet, de negyedoldalas ingyenes hirdetésekkel is népszerűsíthetjük a kulturális tevékenységünket, a televízió híradójában és magazinműsoraiban pedig megnövekedett a rólunk szóló tudósítások száma. Kézzelfogható előny továbbá, hogy három podcastsorozat is indult a meglévő technológiát kihasználva, amelyekkel a hagyományosnak mondható csatornákon kívül a podcastplatformokra is sikerült felkerülnie a szervezetnek.

Az 1973-ban átadott AGORA – Savaria Filmszínház 2007 óta AGORA-telephelyként működik. A mozi díszbemutatók, közönségtalálkozók rendszeres helyszíne. Az intézmény szakmai koncepciójában prioritást élvez a mozi multikulturális közösségi térként való működtetése, így a filmvetítések mellett számos program zajlik. A mozi működésének 50. évfordulójáról 2023-ban kétnapos ünnepséggel emlékeztünk meg.

Szombathely egyik emblematikus épülete a Víztorony, amely 1926-ban épült a Brenner parkban. A város nagyberuházásainak részeként megvalósult az épület rehabilitációja, üzemeltetése 2020-tól az AGORA feladata csakúgy, mint az épület körül található KRESZ Park. A Víztoronyban európai színvonalú interaktív kiállítás kapott helyet, de emellett a közösségi tér előadások, filmvetítések, céges találkozók, kis létszámú konferenciák lebonyolítására is alkalmas.

Az AGORA a kezelője a Felsőcsatári Gyermeküdülőknek, amely elsősorban gyermekcsoportok, iskolai osztályok, ifjúsági csoportok, baráti társaságok visszatérő, kedvelt táborhelye. A gyermeküdülő épülete védett és biztonságos helyen, lakott területektől távol, természetközben található.

Az AGORA stratégiájában kiemelt szerepet kap a nagyrendezvények minőségének fejlesztése, a művészeti nevelés segítése, a nem formális, készségfejlesztő, ismeretterjesztő és az alapkompenciák megszerzését elősegítő előadások, programok szervezése és lebonyolítása, a gyermek és ifjúsági közművelődési terület erősítése. Alapvetően továbbá a megyei feltörekvő fiatal felnőtt művészek bemutatása és felkarolása. A programok tervezésekor az alábbi szempontok érvényesülnek: szakmai kritériumok, közönségvonzó hatás, műfaji sokszínűség, helyi és megyei értékeink megismerése és a társművészetekkel való kapcsolódás. A megfelelő minőségű színpadtechnika és közönségkapcsolati terek biztosítása a minőségi szolgáltatás alapjait teremti meg. Az intézmény jól prosperáló partneri hálózatot működtet társintézményekkel, oktatási-nevelési intézményekkel, szakmai és civil szervezetekkel.

Az AGORA mindennapi működésében a minőség mellett a fenntarthatóságnak is fontos szerepe van azért, hogy Szombathely szellemi, kulturális és épített örökségét a jövő generációja számára is megőrizze. Ebből a célból három, az AGORA körébe tartozó kulturális értéket terjesztett fel a cég a Szombathelyi Értéktárba, melyet a Szombathelyi Értéktár Bizottság érdemesnek tartott és jóváhagyott 2023 áprilisában. Ezek a következők: AGORA – Savaria Filmszínház és Szombathely mozikultúrája (kulturális örökség, valamint épített környezet kategóriában); Víztorony és környezete (turizmus, valamint épített környezet kategóriában); Savaria Nemzetközi Táncverseny (kulturális örökség, valamint sport kategóriában).

A szervezet kiemelten fókuszál közönségei, közönsége és egyéb partnerei mellett a munkatársakra. 2023-ban elnyerte a Családbarát munkahely tanúsítványt is, ugyanebben az évben az Év Felelős Foglalkoztatója pályázaton elismerő oklevélben részesült, majd 2024-ben a legmagasabb, arany fokozatú Felelős Foglalkoztató tanúsítványt kapott. A pénzügyi stabilitást a Dun & Bradstreet International által kiállított AAA Highest Creditworthiness tanúsítvány igazolja, amely szerint a cégünkkel történő üzleti kapcsolat pénzügyi kockázata rendkívül alacsony.

Az AGORA az elmúlt időszakban tudatosan készült a minőség, illetve kiválóság modell működtetésére, amely a napi működésben a folyamatokat, a visszajelzéseket és az azokon alapuló megújulást helyezi a fókuszba. 2023 májusában a szervezet belépett a Szövetség a Kiválóságért Egyesületbe, amely az EFQM (European Foundation for Quality Management)-modell nemzeti képviselőjét látja el. 2023-as pályázatán több közművelődési tevékenységét elismerve Minősített Közművelődési

Intézmény Címet adományozott számára a Kulturális és Innovációs Minisztérium. 2024-ben kulturális Látópont címet is elnyert egyedi, innovatív közművelődési tevékenységeinek köszönhetően.

Átalakuló szervezet

Az AGORA vezetésére 2020-ban írt ki pályázatot a szombathelyi önkormányzat. A jelenlegi vezető öt évre nyerte el a tisztséget, azonban a nonprofit kft.-vé alakuláskor új pályázatot kellett kiírni, amelyet 2021 év végén bíráltak el. Ismét a jelenlegi ügyvezető nyerte el a vezetői tisztséget. Az új pályázat során már sor került a korábbi pályázatban leírtak aktualizálására, újragondolására. A jelenlegi szervezet 2022. január 1-jén jött létre, akkor kerültek át a közművelődési feladatok a nonprofit kft.-hez.

A cég jelenlegi vezetői köre 2020-ban állt fel. Minimális hatáskörmozgással a 2020-as vezetői felállással működik a szervezet, amely jelentős stabilitást jelentett az átalakulások idejében. Az új szervezeti forma és struktúra felépítésében és megszilárdításában ez biztos pontot jelentett és garantálta a változások eredményes megvalósítását

Az AGORA a 2022-es átalakulás után divizionális struktúrában működik.

A Közművelődési Igazgatósághoz tartozik a központunk (AGORA– Művelődési és Sportház) közművelődési szakmai egysége, a filmszínházi szakmai egység, a Víztorony szakmai egysége, valamint a 2022. július 1-jén beolvadt, korábban önálló Szombathelyi Képzőközpontból létrejött Wagner András Humánszolgáltatási és Felnőttképzési Szakmai egység, amelyet Szombathely egykori, elhunyt polgármesteréről neveztek el,

aki az első vezetője volt a Képzőközpont elődjének.

A Kommunikációs Igazgatósághoz tartozik a Szombathelyi Televízió szerkesztősége, valamint az Intézményi Marketing Szakmai Egység, amely a szervezet külső-belső kommunikációjáért, marketingtevékenységéért felel, valamint ide tartoznak a hirdetésszervezők is.

A Gazdasági és Üzemeltetési Igazgatóság felelős a pénzügyi és gazdasági szakmai egység, valamint a műszaki és üzemeltetési szakmai egység irányításáért. Az előbbihez tartoznak a pénzügyi, gazdálkodási, ügyviteli, titkársági, jegyirodai, valamint a pályázati feladatok, az utóbbihoz a kulturális tevékenységünket kiszolgáló technikai stáb, a karbantartási, beszerzési, logisztikai feladatok, valamint az üzemeltetéshez kapcsolódó egyéb feladatok (pl. takarítás).

Az AGORA 2020-ban tudatos építkezésbe kezdett, felismerve azt, hogy az addig tartott időszakban az intézmény mozgástere, lehetőségei fokozatosan szűkültek. Az intézmény 2007-es megalakulásakor több közművelődési, kulturális (addig önálló szervezetet) fogott össze. Az első intézményvezetés fő feladata az AGORA-brand és -szervezet megszilárdítása volt. Ez sikeresnek mondható, hiszen 17 éve őrzik az akkor elkezdett szervezeti kultúra magját, viszont folyamatos pozícióvesztés következett be az évek során: előbb a turisztikai szakág szakadt ki az intézményből (és lett önálló cég), majd az addigi központot (Művészetek Háza), amely részben közösségi térként és jegyirodaként is működött, adta el a tulajdonos önkormányzat, végül az addig önálló épületben működött Gyermekek Háza is megszűnt. A szervezet központi funkciói és a gyermek szakág a jelenlegi központba költözött be, amelyet az „agóra” pályázatból sikerült felújítani és korszerűsíteni.

2020-ban tehát egy tudatos kinövési stratégiát tettünk magunkévá, amely újfajta szemléletmódban elindította a bürokratikus intézményi struktúrából a nonprofit kft.-vé való átrendeződést, másrészt a legszűkebben vett kötelezettségeinken túli feladatok felé is nyitott, így nyerte el az AGORA a közösségi, kulturális és turisztikai térként is funkcionáló Víztorony működtetésének lehetőségét, és így került sor a Médiaközponttal, valamint a Képzőközponttal való egyesülésre is. Szintén ebbe az irányba mutatott, hogy más szervezetekkel is szakmai együttműködési megállapodásokat kötöttek közösségi terek együttes működtetésére, így a város legnagyobb lakótelepén a Derkovits klubhelyiségre, valamint a KISZ-lakótelepen a Jászai klub működtetésére. Ezeket a közösségi tereket, illetve az üzemeltető szervezeteket több módon is segítik (szakmai mentorálás, tanácsadás, közös programszervezés, rendezvénytechnika biztosítása, eszközök biztosítása). A Jászai közösségi klub stratégiaileg különösen fontos volt az AGORA számára, hiszen ez a korábbi Gyermekek Háza épület, amelyet a szervezet elvesztett. Az együttműködési megállapodásnak köszönhetően a közösségi tereket szabályozott módon, előzetes egyeztetés után ingyenesen használhatják, ami a nyári táborok megszervezéséhez kulcsfontosságú volt, hiszen évekig nem rendelkeztek olyan helyiséggel, amely zárt udvarral, gyermekbarát környezettel rendelkezett volna.

A szervezeti bővüléskor elkezdtek használni az új kulturális centrum kifejezést, hiszen valóban egy új, erős kulturális központ jött létre, kibővült funkciókkal és a több mint félszáz munkavállalóval. A cég ezzel a háttérrel Szombathely és a régió valóban megkerülhetetlen kulturális centrumává vált. 2023-ban, némileg ismét új szemléletmóddal, a város humánszolgálta-

tási központjaként is pozicionálja magát, amely a sokrétű közművelődési alapszolgáltatási és azt kiegészítő egyéb tevékenységeiből is adódik.

A közművelődés szerepe a helyi fejlesztésben

Az AGORA munkatársai folyamatosan figyelemmel követik a hazai és a térségi gazdasági helyzetet, mely nyomot hagy a kulturális költségek mértékén is. A cég emellett kimutatást vezet a bérleti díjbevételekről, a beérkező eseti és rendszeres bérleti díjakról. A cég bevételeiben megmutatkoznak az aktuális gazdasági trendek – egyrészt a külső partnerek érdeklődésének és fizetőképes keresletének, másrészt pedig a kulturális programokra látogatók vásárlóerejének alakulásában. A saját szervezésű bevétel rendezvényeit a külső partnerek tervezett rendezvényeinek kínálatához igazítja, nem teremt magának konkurenciát. A belépőjegyek árának megállapítása során figyelembe veszi más rendezvényszervezők jegyárainak és jegyfogyásának adatait. A szakmai munka tervezése során figyelembe veszi az adott évre vonatkozó költségvetési kereteket, az előző évi eredményekhez és tapasztalatokhoz igazítja az aktuális év költség- és bevételi terveit. A szociokulturális adottságokat figyelembe véve alacsony küszöbű – ingyenes vagy alacsony költségű – programokat éppúgy megvalósít a cég, mint a magasabb jövedelmi szintű látogatókat kiszolgáló eseményeket. A kevésbé tehető látogatók számára is elérhető közösségi jellegű programok visszatérő elemei az éves programtervnek, szolgáltatási tervnek.

A szervezet működését befolyásoló információkat folyamatosan elemzik, sőt lehetőség szerint aktív alakítókként is fellép-

nek. Az ügyvezető rendszeresen részt vesz Szombathely Megyei Jogú Város Közgyűlésének ülésein, valamint a Kulturális, Oktatási és Civil Bizottság, a Gazdasági és Jogi Bizottság, esetenként a Városstratégiai Bizottság, továbbá a Költségvetési Bizottság ülésein is. Az ülések előterjesztéseit rendszeresen nyomon követi, melyek között helyi rendeletek, városi fejlesztési tervek, stratégiák, koncepciók, illetve a várossal kapcsolatos beszámolók (testvérvárosi kapcsolatok, bűnmegelőzés, egészségügyi beszámolók stb.) is fellelhetők. A társaság ügyvezetője tagja a Szombathelyi Értéktár Bizottságnak kulturális örökség szakterületen, így folyamatosan nyomon követi a helyi értékek alakulását, amely a kulturális alapú gazdaságfejlesztésre irányuló tevékenységükhöz nyújt többletinformációkat. A társaság tagja a Pannon Gazdasági Háló Egyesületnek (PBN), amely a közművelődést a gazdasági szereplőkkel, valamint a kutatásfejlesztéssel köti össze, így erről az oldalról is rendelkeznek aktuális információkkal, továbbá más olyan szövetségektől, szervezetektől, fórumoktól is, amelynek tagja az AGORA: Agóra Országos Szakmai Műhely, Kulturális Központok Országos Szövetsége, Helyi Televíziók Egyesülete, Mosisok Országos Szövetsége, Art Mozi Egyesület, Szombathelyi Kábítószér Egyeztető Fórum (KEF), Szombathelyi Helyi Akciócsoport (HACS). Ezen műhelyekben, platformokon aktívan részt vesznek az AGORA munkatársai, az itt szerzett információkat beépítik működésükbe. A Szombathelyi KEF-en az ifjúságsegítéssel, bűnmegelőzéssel, kábítószérhasználattal kapcsolatos információkat is felhasználva évek óta szerveznek ifjúsági programokat, valamint televíziós műsorokat.

Aktív a kapcsolat az Eötvös Loránd Tudományegyetem Savaria Egyetemi Központtal is. Együttműködésük van az ELTE

Pedagógiai és Pszichológiai Kar (PPK) Sporttudományi Intézettel. Az ELTE PPK Pedagógiai és Pszichológiai Intézet – Szombathely képzéseiben a társaság ügyvezetője, kommunikációs igazgatója és közművelődési igazgatója is óraadó oktató, de az elmúlt években az ELTE Társadalomtudományi Kar Savaria Gazdálkodástudományi Tanszékével és Üzleti Kommunikáció és Marketing Tanszékével is szoros együttműködés alakult ki. A helyi egyetemmel való aktív kapcsolattartás révén folyamatosan friss elméleti és gyakorlati információkat nyer a cég, az egyetem programjain pedig megszólalóként vannak jelen a munkatársak.

Szombathely tízéves város- és gazdaságfejlesztési stratégiájának, a Szombathely 2030-nak megalkotásáért felelős munkacsoportjába meghívást kapott az AGORA vezetője is, ami szintén a cselekvő magatartást bizonyítja. A projektcsoportban városvezetők, egyetemi vezetők, kutatók, városfejlesztési szakemberek vettek részt, így friss gazdasági és társadalmi információkat kaphattak, de általuk érvényesülni tudtak közösségi, közművelődési, kulturális szempontok is a programban, valamint egy tudományos élményközpont (*science-center*) terve is bekerült, amelyet az AGORA működtetne. Nemcsak a program megalkotásában vettek részt, hanem annak társadalmasításáért is az AGORA volt a felelős: hat városrészi fórumot rendeztek meg a program bemutatására. Azóta a várossal és a Pannon Gazdasági Háló Egyesülettel közösen szervez városfejlesztési szakmai konferenciákat, melyeknek helyszínt is biztosít.

Az AGORA Szombathely Megyei Jogú Város Önkéntes Stratégiájának és Koncepciójának elkészítésében is közreműködött 2021 és 2022 között. A stratégiát egy, a városi közgyűlés által felállított projekteso-

port készítette el. Az önkéntes stratégiában szintén sok társadalmi és gazdasági információt dolgoztak fel. Az önkéntes stratégia jelenleg is érvényes és elérhető a város honlapján.

2021-ben és 2022-ben a CreaStart 4.0 című projekt keretében fórumorozat rendeztek a város életét és jövőjét is meghatározó különböző témákban. A fórumok keretében, melyekre mint résztvevő az AGORA is meghívást kapott, a városban működő szakmai szervezetek és aktív magánszemélyek bevonásával szakmai vitát és egyeztetést folytatott a jövőbeni lehetséges fejlesztések és együttműködések generálása érdekében az alábbi témakörökben:

- Kultúra, művészetek, film és média a kreativitás jegyében.
- Turizmus, vendégfogadás, gasztronómia, szállás.
- Sport, szabadidő.
- Városarculat, smart megoldások, városmarketing.
- Kreatív alapú vállalkozás- és gazdaságfejlesztés Szombathelyen.

A projekt keretében a résztvevők több területen jutottak információkhoz, illetve osztottak meg információkat tevékenységükkel kapcsolatban.

Összefoglalás

2022-ben összevonták Szombathelyen a közművelődési rendszert és a helyi városi médiát, amelyhez pár hónap múlva csatlakozott a felnőttképzési szegmensért felelős Képzőközpont is, így az AGORA egy fajsúlyos kulturális centrummá vált.

Az alaptévékenységek mellett az intézmény működését befolyásoló gazdasági, szociokulturális és más külső tényezők felmérésére és értelmezésére irányuló tevékenység, a sokrétű tájékozódás mellett az aktív, a helyi gazdasági és társadalmi folyamatokat is befolyásoló részvétel jellemzi, amely Szombathely városfejlesztési céljainak kijelölésére és megvalósítására is irányul.

TÓTH CSABA

Egy geometrikus szerkesztés a Metropolitan Múzeum *Tanulmányok a gyermeket imádó Máriához* Leonardo-rajzán

„Nincs semmi bizonyosság azokban a tudományokban, amelyekben nem lehet alkalmazni a matematikai tudományok valamelyikét, vagy nem fonódnak össze a matematikai tudományokkal.”¹

A Metropolitan Múzeum rajzát általában a *Sziclás Madonna* előtanulmányának gondolja a művészettörténet, ezért 1480–1485 közé datálja,² azonban a budapesti Szépművészeti Múzeumban lévő, Leonardo műhelyének tartott *Mária gyermekével és a kis Keresztelő Szent Jánossal* festményt is összefüggésbe hozzák vele.³ A rajzon négy, kompozíciós vázlatot látunk egymás után a térdelő Máriáról, előtte gyermekkel, gyermekekkel, a felső sorban hármat, az elsőn Mária bal keze a szíve felett, jobb keze egy párnán fekvő gyermekre vigyáz. Mögöttük

egy centrális elhelyezésű ácsolt épület tűnik fel, a rajz félköríves záródású kompozícióként idézi meg a jelenetet. A második, középső vázlaton Mária mindkét karját oldaltalmazón széttárja, felsőtestéhez képest balra fordul, és a bal térde előtt fekvő gyermekre tekint, jobb térde előtt egy lépő gyermeket látunk. A rajzon Mária ruhája sráfozott tónusozással kidolgozott. A felső sor jobb szélső rajzán már kicsit oldalról látjuk mindezt (eddig mindegyik rajz más nézőpontból, más látószögű ábrázolta), Mária a szíve felett összekulcsolja a karját, és a bal térde előtt fekvő gyermekre tekint.

Az alsó sor bal szélén lévő rajzon Mária mozdulata megegyezik a felső sor középső rajzával, csupán a nézőpont kicsit más, bal térde előtt egy párnán fekvő gyermeket látunk,⁴ aki bal karját Mária felé emeli. A jelenet háttérben ezúttal egy gerendás mennyezetű épület boltívének részletét látjuk, Mária mögött ennek a térnek a belső sarka látszik, a két fal találkozásának függőlegese a rajz szimmetriatengelyét adja. A boltív nyílásán egy hegyes tájra tekinthetünk ki. Ezúttal is félköríves záródású kompozícióban mutatja a rajz a jelenetet, és Mária alakja, a felső sor középső rajzához hasonlóan kidolgozott. A fekvő gyermek is az összes vázlat közül ezen a legkidolgozott-

- 1 Leonardo da Vinci: Tudomány és művészet. Ford. Kardos Tibor. Bp. 1960. 51. p. Leonardo a festészetet a látás tudományának tartotta, ezért támasztott vele szemben ilyen elvárásokat.
- 2 „Mások hajlanak rá, hogy egy kivitelezésre nem került Jézus születésével hozzák összefüggésbe, melynek megfestésére a *Háromkirályok imádását* megelőzően készült volna Leonardo.” Chiesa, Angela Ottino Della: Leonardo da Vinci. Ford. Havas Lujza. Bp., 1988. 111. p.
- 3 „Készült Leonardo rajzai alapján. Mária alakja a New York-i Metropolitan Múzeum egyik Leonardo-rajzáról származik.” Pigler Andor: A Régi Képtár Katalógusa. Országos Magyar Szépművészeti Múzeum, Bp., 1937. 229. p. A rajzzal még három festményt hoznak összefüggésbe, ezeket Pigler is megemlíti: „Hasonló kompozíciójú képek más Leonardo-követőktől, a firenzei Uffizi Képtár raktárában, Milánóban Duchessa J. Melzi d’ Eril gyűjteményében és Londonban Henry Harris gyűjteményében.” U. o.

- 4 A párna és a gyermek Jézus Leonardónál (*Szegfűs Madonna* 1478–1480) visszavezethető a *Maiestas Domini* és a *Trónoló Madonna* ikonográfiai képtípusokra, ahol a trónuson lévő párna „a világ feletti uralmat jelenti.” Jutta Seibert (szerk.): A keresztény művészet lexikona. Ford. Harmathné Szilágyi Anikó. Bp. 1986. 308. p.

Tanulmányok a gyermeket imádó Máriához, Metropolitan Múzeum, New York⁵

5 <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/337494>. (Megtekintve: 2024. január 16.)

tabb. Ettől a kompozíciótól jobbra, a felső sor középső rajza alatt három gyermektanulmány látható, kettő egymással szemben, átlósan fekvő helyzetű, a bal oldali egyértelműen kis párnán fekszik behúzott lábbal (mint ahogy a budapesti festményen a gyermek Jézus), két kezét öntudatlanul maga elé emeli. Kicsit felette, szinte középpontos tükrözéssel egy hasonló gyermeket látunk, aki jobb kezét maga elé tartja (a két gyermek mozgása fázisrajzként van megörökítve). A kidolgozottabb gyermekekhez képest a harmadik, térdeplő gyermek sokkal vázlatosabb. (Leonardo Madonna-festményein nem szerepel sehol térdeplő gyermek, csak a budapesti táblaképen.)

A geometrikus szerkesztés a második sor végén, a lap jobb alsó sarkára készült, nem nagy, körülbelül 5 x 4 cm. A geometrikus szerkesztésen egy alapsíkot látunk, arra merőlegesen egy függőleges tengelyt, melyet egy tőle jobbra lévő pontból két egyen metsz át, a függőleges tengelytől balra az alapsík vonalát két egyenlő szakaszra osztva. A függőleges tengelytől jobbra lévő pontból egy körzövel húzott vonal ívét látjuk még, ami a tengely és az alapsík találkozásából indul balra, és az ugyanebből a pontból induló két átlós vonalat metszi át. Az alapsík vonala és a függőleges tengely metszéspontja egy kis ponttal van megerősítve, hangsúlyozva és nyomatékosítva, akárcsak a körív és két átlós vonal metszéspontjai, illetve ahogy ezek elérik az alapsík vonalát (a körzövel húzott vonal talán ezüstvevesszővel készült). A függőleges tengelytől jobbra is egy akkora egység van jelölve az alapsík vonalán, amekkorák az átlós vonalak távolságai egymástól ugyanezen a vízszintes vonalon. Ez a megerősített pont viszont nem a tengelytől jobbra kijelölt pont levetítése az alapsíkra, attól kicsit balra van.

Leonardo sok tanulmányrajzán, jegyzetfüzetlapján látunk geometrikus szerkesztéseket,⁶ amelyek vagy összefüggésben állnak a rajzok témáival, vagy nem. Sokszor a művész minden szabad felületet felhasznált jegyzetfüzetének lapjain, és így időben és témában is eltérhetnek egymástól a geometrikus szerkesztések és a vázlatrajzok. A Metropolitan Múzeum rajzán azonban nem erről van szó, annyira egy szövetet alkotnak, hogy eddig senkiben sem merült fel, hogy nem összetartozó ábrákról lenne szó. Egyes vélemények szerint perspektivikus vetületi diagramot látunk,⁷ azonban felmerülhet más értelmezés is, esetleg kompozíciós vázlatot vagy az abból születő festmény valamiféle szerkezeti sémáját láthatjuk benne.⁸ „Mert tudnod kell, hogy ha

6 *Kompozíciótanulmányok az Utolsó vacsorához* Királyi Könyvtár, Windsor; *A tapasztalás tanítványa* 1490 körül. *Tanulmány a vontatás geometriai arányaihoz* 1487–1490, *Szilárdgeometriai tanulmányok* 1513–1514, *Tanulmány a napenergiát kihasználó nagyrádiuszú parabolatükrökhöz* 1513–1514, *Codex Atlanticus*, Milánó; *Kör sokszög szerkesztéséhez, módszer a kör egyenlő részekre való felosztásához* 1490–1491, *Egyenlő részekre osztott körméret, módszer amellyel a négyzet nyolcfelé osztható* 1490–1492, *Tanulmány az emberi szemhez* 1508–1509, Institut de France, Párizs; *Parabolatükr szerkesztéséhez való eszköz* 1508, *Árnyék tanulmányok* 1508, *Tanulmány tükröződéshez* 1508, Victoria és Albert Múzeum, London; *Csillagászati tanulmányok és a földfelszín mozgása* 1506–1508, *Csillagászati tanulmányok az újhold körül kialakuló 'lumen cinereum'-mal kapcsolatban* 1506–1508, *Hammer-Kódex*, Bill Gates Gyűjtemény, Seattle.

7 <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/337494> (Megtekintve: 2024. január 16.)

8 Ezt mi is felvetettük korábbi írásainkban: „A Metropolitan Múzeum rajzát egy körzövel, vonalzóval kiserkesztett geometrikus ábra zárja, amelyet általában perspektívarajzként értelmeztek eddig. Egy függőleges tengelyt egy tőle jobbra lévő pontból két ferde egyenes metsz. Ha ezt a rajzot kompozíciós vázlatként értelmezzük, akkor a budapesti festmény szimmetriatengelyén megtaláljuk Mária arcát és a mögötte lévő sziklatömböt, az Anyaszentegyház jelképét, szimbólumát. Illetve függő-

az ilyen még kidolgozatlan kompozíciós tervvel sikerült kialakítanod a szándékodat, csak még jobban fog tetszeni, ha később felékesül az illő részletekkel.”⁹

Georg Simmel figyelt fel arra, hogy az itáliai festészetben Giottótól kezdve megjelenik a kompozíció szerkezetében egy

leges alapot metsző pontján a két piros kis virágot, az egyik jobbra hajlik Szent János felé, míg a másik a gyermek Jézus vértanúságára, keresztáldozatára utal. A felső ferde egyenes Mária karjának vonalát, az alsó a gyermek Jézus karjának irányát adja ki. A pont pedig, ahonnan e két vonal indul a Szépművészeti Múzeum festményén, azt a kompozíciós megoldást jelöli, ahol a Mária mellett lévő fa törzse metszi a kép félköríves záródását.” Tóth Csaba: A mi Sziklás Madonnánk. Savaria University Press, Szombathely, 2022. 5–6. p.; „A Metropolitan Múzeum kompozíciós vázlatának jobb alsó sarkában egy vonalzóval kiserkesztett ábra is látható, ami ennek a jelenetnek geometrikus képlete.” Tóth Csaba: Leonardo-tanulmányok. Savaria University Press, Szombathely, 2023. (továbbiakban: Tóth, 2023.) 236. p. „A Metropolitan Múzeumban őrzött, Leonardo vázlatkönyvéből származó lapon négy, kompozíciós vázlatot látunk egy, a budapesti festményhez hasonló elrendezésben, négy variációt. A lap jobb alsó sarkában pedig egy szerkesztett geometriai ábra látható, amely ha kompozíciós sémaként értelmezzük, rímelt a budapesti festményrel. A geometrikus ábra szimmetriatengelyén három kitüntetett pontot látunk, ezek közül az az alapsíkonn levő alsó pont megegyezik a Szépművészeti Múzeum festményén a két piros szegfűvel, ami a két gyermek mártíromságának a jelképe. A függőleges szárú (a függőleges az őskori művészettől kezdve mindig az 'élő' szimbóluma), mely a keresztfa függőlegesére rímelt, Jézus keresztalálára, a megváltásra és az örök életre, tehát az Újszövetségre utal, míg a jobbra hajló (a fekvő szintén az őskortól a 'halott' szimbóluma), jelen esetben az Ószövetség utolsó prófétájára, Keresztelő Szent Jánosra, lefejezésére, János lefejezése előtti előre hajló mozdulatára. Mária a két gyermek fölé kiterjesztett karjaival összefűzi az Ószövetséget az Újszövetséggel.” Tóth Csaba – Balogh Lajos – Ubrizsy-Savoia Andrea: Szűz Mária virágoskertje – A Szépművészeti Múzeum, Mária gyermekével és a kis Keresztelő Szent Jánossal festményének rejtélyes virágairól. Kézirat, 19. p.

9 Gombrich idézi Leonardót. Ernst H. Gombrich: Reneszánsz tanulmányok – A komponálás módszere Leonardo munkásságában. Ford. Papp Mária. Bp. 1985. (továbbiakban: Gombrich, 1985.) 10. p.

geometrikus sémára épülő „áttekinthetőség”. „A jól szerkesztett reneszánsz kép egy- sége kívül esik magának a képnek a tartalmán, s elvont formaként kell elgondolnunk...”¹⁰ „A későbbi kompozíciók geometrikus sémája olyannyira elvont, hogy ennek ürességét és szigorúan önálló értelmét mégoly elmés és részletekben eleven kitöltése sem tudja teljesen megszüntetni.”¹¹ Ezt a jelenséget látjuk a Metropolitan Múzeum kompozíciós vázlatrajzán,¹² és erre vezethető vissza a Szépművészeti Múzeumban őrzött festményé is. Jelen írá- sunkban megpróbáljuk megfogalmazni ezeket a megegyezéseket és a feltáruló összefüggéseket.

A *Háromkirályok imádásához* készült tanulmányrajz (Uffizi Képtár) geometrikus szerkesztése egyértelműen perspektívanulmány.¹³ A horizontra helyezett enyészpont a rajz centrumát képezi. A *Háromkirályok imádása* festményen ez az enyészpont szintén a horizonton van, csak a háttér hegyei emelkednek fölé. A festményen a háttér bábérfájának függőleges törzse és a horizont kereszteződése ez a pont, egyben a kép centruma is (sem a rajzon, sem a festményen ez nem azonos a mértani középponttal). A fa- törzs vezet vissza a szemet a központi jelenethez, Mária-hoz a kiseddel és az előttük térdre boruló királyhoz, mágushoz. Ilyesmí szerepet vélünk felfedezni a Metropolitan

10 Georg Simmel: Rembrandt. Ford. Berényi Gábor. Bp. 1986. (továbbiakban: Simmel, 1986.) 46. p.

11 Uo.

12 „Ha a művésznak kétségei támadtak a kompozícióhoz illő séma felől, inkább újrakezdte a dolgot, két vagy több változatot készített egyszerre” Gomb- rich, 1985. 8. p.

13 „A rajz legkorábbi bizonyosságunk arra, hogy Leonardónak érzéke volt a tudományhoz, kezdetektől fogva ez volt a képzeletének váza.” Kenneth Clark: Leonardo da Vinci. Ford. Molnár Magda. Bp., 1982. 35. p.

Múzeum rajzának geometrikus szerkesztésén is, amennyiben rávetítjük a budapesti festményre. Perspektivikus szerkesztésről itt nem lehet szó, hisz a festmény háttérében nincs olyan épített objektum, mint a *Háromkirályok imádásában*, de a Metropolitan Múzeum rajzának kompozíciós vázlatain sem látunk ilyet (centrális perspektívában ábrázolt épületet, lépcsőt).

A már bemutatott második sorban lévő 4. kompozíciós vázlaton a szerkesztett ábra függőlegese a rajz szimmetriatengelye, amit a terem falainak találkozási vonala ad ki (ezt már említettük). Az ezt metsző felső átlós vonal megegyezik Mária jobb karjának irányával, és ezen a vonalon helyezkedik el Mária arca is, a végpontja pedig a tetőgerendák és a fal találkozási pontja. Az alsó ferde vonal iránya egy kis szakaszon megegyezik Mária köntöse egyik redőjének irányával. A 4. kompozíciós vázlaton tehát találunk megfeleléseket a geometrikus ábrával.¹⁴ A 2. kompozíción is találhatók megfelelések a geometrikus szerkesztéssel, Mária alakja lenne a függőleges szimmetriatengely, jobb karja és feje lenne a felső átlós vonal, míg Mária felé hajló, lépő gyermek az alsó átlós vonal. Ezeknél kevesebb megfelelést találni a másik két, kompozíciós vázlaton.

A budapesti festménnyel összehasonlítva viszont azt látjuk, hogy minden eddiginél több megfeleléssel van dolgunk. A függőleges tengely (a festmény szimmetriatengelye) felülről lefelé kettészeli a Mária mögötti sziklatömböt, majd Mária testét a nyakszirttól a bal térdéig, végül a két gyermek közti szegfű¹⁵ függőleges szárát

adja ki, ahol eléri a kép alsó vízszintesét. A geometrikus rajzon a függőleges tengelytől jobbra kijelölt felső pont a festményen (a *Háromkirályok imádása* festményhez hasonlóan) a horizont, és a háttérben lévő bükkfaóriás találkozását adja ki. A fa törzse (szintén a *Háromkirályok imádása* festményhez hasonlóan), annak bal oldali vonala vezeti le a tekintetünket a kis Keresztelő Szent Jánoshoz, akinek a függőlegesen tartott bal keze jobb szélén húzódozó vonal továbbviszi azt a festmény alsó vízszinteséhez, amit a geometrikus szerkesztés egy nyomatékostó ponttal jelöl. Erről a pontról hajt ki a festményen az egyik virág.¹⁶ A függőleges tengelyt metsző felső átlós vonal (a szerkesztésen a ponttal megjelölt metszéspont) Mária derékkendőjének¹⁷ szélét érinti, majd végigfut a gyermek Jézus homlokán, és a fókuszpontból induló körívvel való metszéspontján látjuk a kis Jézus feje alatti párnát¹⁸ (a körív kiadja Jézus hátának íves vonalát). Az alsó átlós vonalnak az iránya a gyermek Jézusnak Mária felé irányuló alkarjával azonos, azt érinti. A szerkesztésen egy ponttal megjelölt, az alapsíkkal való találkozási pont a festményen a hangláb virágot adja ki (jelentését lásd „Szűz Mária virágoskertje”).

Mindezekből az a következtetés vonható le, hogy ezt a bizonyos geometrikus szerkesztést Leonardo a kompozíció felrajzolása előtt, az üres, fehérre alapozott fatáblára is felrajzolta, majd ehhez igazította

14 A rajz 2. és 4. kompozíciójához (a két legkidolgozottabb) van a legtöbb köze a Szépművészeti Múzeum festményének.

15 Az álló szárú szegfű jelenti Jézus keresztthalálát (a keresztfa függőlegesét), a jobbra hajló szárú Keresztelő Szt. János lefejezését (ahogy a bitóra hajtja a fejét).

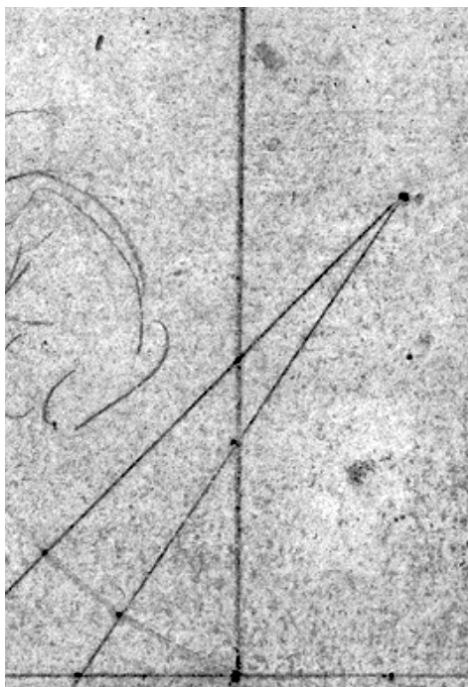
16 A virágok jelentéséről lásd a *Szűz Mária virágoskertje* – A Szépművészeti Múzeum, Mária gyermekével és a kis Keresztelő Szent Jánossal festményének rejtélyes virágairól című tanulmányt.

17 A derékkendő Leonardo attribútuma, figurális szignója. Daniel Arasse: Leonardo. Ford. Marsó Paula – Nemes Krisztina. Bp., 2016. 265. p. 275. p.

18 A párna kapcsán lásd a 4. lábjegyzetet.

A Szépművészeti Múzeum festménye
a geometrikus ábra rávetítésével¹⁹

A tanulmányrajz geometrikus
szerkesztése

a kompozíciót.²⁰ Ez azt jelenti, hogy a Metropolitan Múzeum rajza nem a *Sziklás Madonnához*, hanem a még Firenzében készített, a budapesti Szépművészeti Mú-

zeumban őrzött festményhez, a *Pálffy Madonnához* készült.²¹

Végezetül térjünk még ki a Metropolitan Múzeum kompozíciós vázlatának rajzi stílusára, stiláris jellemzőire. Mind a gyermekek tekintetében, mind a térdelő Mária miatt, valamint a rajzi előadásmód vonat-

19 A szerző tulajdonában lévő 160 x 117 mm-es filmnegatív.

20 A „geometria irányultságának uralomra jutásával adva van a kép valamennyi részének egyforma kidolgozása is. A geometrikus képződményben minden egyformán jogosult; lehetnek benne segédvonalak, amelyek arra ítéltettek, hogy újból eltűnjenek, de ezek nem érintik magát a képződményt, hanem csupán a bizonyítás matematikai szándékát. A geometrizáló tendencia és az ábrázolás minden részének szigorú egyértelmősége csupán két különböző kifejezés, ugyanazon racionalista beállítottság leírására.” Simmel, 1986. 52. p.

21 Több írásunkban neveztük így a festményt, adományozójáról, gróf Pálffy Jánosról, ami nagy valószínűséggel azonos Leonardo első megrendelésével, a *Szent Bernát oltárképpel*. Tóth, 2023. 220–233. p. „Általában jellemző Leonardóra, hogy nála munka közben külső ösztön nélkül is szüntelen új problémák és feladatok érlelődnek, melyek a képek háttérében vagy vázlatokban meghúzódva várják a megvalósulás kínálkozó lehetőségét. Hekler Antal: *Leonardo da Vinci*. Magyar Irodalmi Társaság, Bp., 1927. 24. p. A budapesti képen tűnik fel először az a barlangot rejtő szikla, ami később a *Sziklás Madonnák* témája lesz.

kozásában a Bonnat Gyűjteményben lévő *Alaktanulmányok a királyok imádásához* (1481 körül) és a Velencei Akadémián őrzött *A Gyermek születése röpködő angyalokkal* (1480 körül) rajzokhoz áll a legközelebb.²² Ezeket is két gyermeket látunk Mária előtt, mint a Metropolitan Múzeum kompozíciójának második változatán. A Bonnat Gyűjteményben lévő *Akasztott ember* (1479) rajzon a drapériamegmunkálás, a sráfos tónusozás ismét csak nagyon hasonló. A Windsor Könyvtárban található *Madonna, Keresztelő Szent János, aktok és állatok* (1478–1480) rajz az eddigiekhez képest vázlatosabb, improvizatívabb, de stílusosan ide tartozónak tekinthető, akár csak a British Múzeumban lévő *Fiatalasszony gyermekkel* (1478–1480).²³ Rajzstílus tekintetében a British Múzeum rajzának női alakja, arckaraktere és a gyermek is rokonnak tekinthető. Az ugyanitt található *Tanulmány a macskás Madonnához* (1478–1480) rajzi stílusára ugyanez igaz.²⁴

A *Macskás Madonnának* nevezett tanulmányrajzok csoportját (az Uffizi Képtárban

és a Bonnat Gyűjteményben²⁵ is található ilyen) a *Benois Madonna* előtanulmányainak kell tekintenünk.²⁶ Így a Leonardo által leírt mondat: „Egy befejezett Madonna-kép; egy másik majdnem kész, profilból látható” alapján úgy véljük, hogy a *Benois Madonna* lehetett a „befejezett Madonna”, míg a „majdnem kész, profilból látható Madonnában” a budapesti festményt kell sejttenünk. Egyebek közt épp a hozzájuk készített kompozíciós vázlatrajzok stílusai hasonlóságai, megegyezései alapján, valamint ha a Metropolitan Múzeum vázlatrajzán látható geometrikus szerkesztést kompozíciós kulcsként értelmezzük.

Amennyiben bebizonyosodik, hogy a *Pálffy Madonna*²⁷ azonos Leonardo első megrendelésével, a *Szent Bernát oltárkép*vel, akkor időben, Leonardo életművében ez az első olyan festmény, amelyen maradéktalanul kristályosodik ki a háromszög- vagy gúlakompozíció. Ebben az esetben a Metropolitan Múzeum kompozíciós vázlatrajzán látható geometrikus szerkesztés az első és egyetlen felvetése az erre a geometrikus alapformára épülő leonardói szabadalomnak, ami megváltoztatta az európai festészet további irányát.

22 Nem egészen világos, miként határozták meg a *Gyermek születésének és Királyok imádásának* a két rajzot, mivel mindkettőn két gyermeket látunk. Eddig senkiben fel sem merült, hogy e rajzvázlatokat a Szent Bernát-oltárral hozzák összefüggésbe. Bernát élete kapcsán olvashatjuk: „Apja és őt fiútestvére belépett a rendbe.” https://hu.wikipedia.org/wiki/Clairvaux-i_Szent_Bern%C3%A1t (Megtekintve: 2024. január 16.) Mi van, ha épp ezt látjuk, tehát ciszterci szerzeteseket, és nem pástorokat és királyokat?

23 1476-ban született meg Leonardo fiútestvére, Antonio. Leonardo rajzain, festményein ekkortól jelenik meg az anya gyermekével és a Madonna téma. A londoni Forster-Kódex I.-ben található *Ülő nő alakja gyermekkel az ölben* (1487–1490 körül) olyan élethől ellesett, anya gyermekével helyzetről tanúskodik, hogy az mindenképpen élő modell után készülhetett, akár csak az 1478–1481-ra datált, Portóban található (Faculdade de Belas Artes) *Fiatal nő, aki megmossa egy kisgyermek lábát*.

24 Ennek a rajznak a stílusát Gombrich „forradalmi önféjűségnek” nevezte. Gombrich, 1985. 8. p.

25 A Bonnat Gyűjtemény *Madonna és a Kisdud macskával* rajza stílusosan teljesen megegyező a Metropolitan múzeum *Kompozíciós tanulmány*aival.

26 A Louvre-ban található *Madonna a Gyermeknek nyújtott gyümölcsstálla* rajza is ide sorolható.

27 Simmel írja Raffaello Castelfrancói *Madonnájáról*, hogy „a hangulat, az alakok elmélyült szépsége mennyire úrrá lesz a geometrikus” formán. Simmel, 1986. 47. p. Ez még inkább érvényes a *Pálffy Madonna* esetében. A háromszögmotívót később Raffaello „öntötte kanonikus formába”. Gombrich, 1985. 13. p.

TÜSKÉS ANNA

Hevesi András élete és munkássága

Az 1942-ben Zalaegerszegen született és 2009-ben Budaörsön elhunyt Hevesi András a színházi karmesteri hivatás utolsó képviselője Magyarországon, aki figyelemre méltó zeneszerzői életművet hozott létre. Művei egy részének kiadása és pécsi szerzői estjei kapcsán figyelt fel rá először a kritika az 1960-as évek második felében. Pályája során jelentős elismerésekben volt része, munkásságának értékelése azonban nem történt meg. Erre tesz első kísérletet ez a tanulmány, amely a hagyatékában fennmaradt zeneművekből, valamint az ezekhez kapcsolódó szöveges és fényképes dokumentumokból indult ki. Nagy segítséget jelentettek a pályatársaival, barátaival folytatott beszélgetések. Feldolgoztam a korabeli kritikák, tanulmányok, interjúk anyagát, s bevontam Hevesi saját írásait. A rendelkezésre álló forrásanyag így sem teljes, a zeneművek jelentős részéről nem áll rendelkezésre kotta vagy hangfelvétel. Fő célom volt Hevesi művészetének első számbavétele és beillesztése a kortárs magyarországi zene és színház történetébe.

Apai felmenői elmagyarosodott németek: a családi legenda szerint a Haiserek (későbbi írásmóddal Heizerek) Rajna-Pfalz tartományból települtek át Magyarországra az 1720-as években. Heizerről az 1890-es években magyarosították nevüket a család tagjai. Hevesi András szülei Németh Olga (1903–1962) tanítónő és Hevesi Ferenc (1899–1980), Zalaegerszeg Törvényhatósági Jogú Város főpénztárosa a második világháború előtt. Apai nagyapja Hevesi István (1869, Tihany – 1946, Zalaegerszeg) vincellér és kisbirtokos: a család a Zalaegerszeg közigazgatási területén lévő Géva-hegyet

birtokolta.¹ Ő volt a szombathelyi katolikus egyházmegye borászatának vezetője, felügyelete alatt készítették a misebort. István négy bátyja mind tanult ember hírében állt:² Bernát tihanyi alperjelt, jószágkormányzót (1855, Tihany – 1923, Tihany) mint a IV. (Habsburg) Károly és felesége, Zita tihanyi „vendégül látásáért” felelős személyt örökölt meg egy emléktábla Tihanyban; Hevesi József (1857, Tihany – 1945, Kolozsvár) műbútorasztalos, a Kolozsvári Iparkamara elnöke, bútorüzeme volt Kolozsvárott a Fadrusz utcában. Ő faragta a tihanyi templom Lourdes-i Szűz Mária-oltárát, kopjafa őrzi az emlékét; Heizer Izidor (1859, Tihany – 1940, Zalaegerszeg) a bábolnai királyi ménés főállatorvosa; a negyedik testvére, Imre (1867, Tihany – 1921, Kolozsvár) sebészprofesszor volt szintén Kolozsvárott, tanított az egyetemen, az ortopédiai műtéteinek leírását könyvekben tette közzé. Az öt testvér szülei, Hevesi András dédszülei, Horváth Mária és Heizer Ferenc tihanyi kántortanító, aki a népoktatás terén végzett ötvenévi jó szolgálata elismerésül Ferenc Józseftől koronás arany érdemkereszt kiüntetését kapott 1896-ban.

- 1 Hevesi István halála után a gyermekei nem tudták megtartani a birtokot. Az államosítások elkerülése érdekében szétosztották a földeket a hét testvér között, és elkezdték azokat felparcellázni, eladni. A Géva-hegyen a család nevét a Hevesi utca őrzi 2010 óta: Zalaegerszeg Megyei Jogú Város Közgyűlése egyhangúlag támogatta a Zalaegerszeg (Géva-hegy–Pipahely) 21577 hrsz. közterület „Hevesi” utcaként történő elnevezését az érintett ingatlan-tulajdonosok kérésére.
- 2 Hevesi Istvánról és testvéreiről ld. Nagy Béla: Negyedszázad a kolozsvári iparosság élén. Hevesi József élete és munkássága, fennmaradt kéziratok emlékeztése alapján. = Művelődés 74, 8. sz. (202): 8–15. p.

Anyai nagyapja Németh József (1879, Sümeg – 1946, Zalaegerszeg), a zalaegerszegi Egyházi Ének- és Zeneegyesület karnagya, aki olyan tanárokkal büszkélkedhetett, mint Kodály Zoltán, Szirmay Albert és Weiner Leó. Az 1920-as évek első felében jó barátságban állt – Hevesi Istvánnal együtt – Pehm Józseffel, a későbbi Mindszenty bíborossal, aki akkoriban zalaegerszegi plébános volt és az egyesületet alapította.³ A szigorú Pehm József Németh József irányába különösen megengedő magatartást tanúsított: karnagyi és zeneszerzői kvalitásai miatt elnézte neki, hogy nagy mulatós hírében állt egész Zala vármegyében.

Hevesi András szülei közkedvelt társasági emberek voltak a zalaegerszegi középosztályban. Az anyja kiválóan zongorázott, emiatt is rendszeresen meghívták őket a társasági eseményekre. Fellépett az egyházi rendezvényeken, s mindkét szülő énekelte az egyházi kórusban, szorosan kötődtek a katolikus egyházhoz. Az apja leventeparancsnokként szolgált, s a Kalot (Katolikus Agrárifjúsági Legényegyesületek Országos Testülete) mozgalom tagja az 1930-as években. Szépirodalmi érdeklődésüket bizonyítja nagy könyvtáruk, amelyben megvan például minden első kiadású Ady-verseskötet, anyja járatta az *Erdélyi Helikon*-sorozatot. Míg apja bevonult katonának a második világháborúban, anyja egyedül maradt a négy gyerekkel. A háború után a vagyonukat államosították, albérletben laktak. 1950-ben a bérlakást is elveszítették: egy este bekopogott hozzájuk egy tanácsi alkalmazott, akit régebről ismertek, és megsúgta nekik, hogy másnap reggel értük jön az ÁVH, jobb lenne, ha eltűnnének az állami bérlakásból.

3 Béres Katalin: Mindszenty és Zalaegerszeg kulturális élete. = Pannon Tükör, 2012, 5. sz. 57. p.

Így is tettek, s a Géva-hegyi volt birtokuk istállójában elbújtak. Másnap reggel a tanácsi alkalmazott elfoglalta a bérlakást.

Később a hattagú család be tudott költözni a városba egy megözvegyült nagynéni lakásának egyik szobájába. Apja segédmunkási fizetéséből nem tudtak megélni, noha a gyerekek is dolgoztak, sokat éheztek. András hatéves korában minden délután egy pékségben darálta a száraz zsemlet, s a munkájáért kapott kenyeret ették. Tizennégy évesen triciklivel hordta ki a cukrászműhelyből a süteményeket a város cukrászdáiba. András tíz évvel idősebb nővérét kirúgták a gimnáziumból, sikerült protekcióval elhelyezkednie a vasútnál mint jegypénztáros, ami kicsit javított az anyagi helyzetükön. A város lakói sokféle módon segítettek a családot névtelenül: néha érkeztek álnéven feladott pénzküldemények, András pécsi tanulmányainak megkezdésére is titokzatos jótévként segítsége révén nyílt lehetőség.

Andrásnak három testvére volt: Erzsébet, Ildikó és Ákos. Ákos 1953 körül meghalt, miután beleugrott a Zala vizébe, s gerincét törte. Noha András decemberben született, 1948 szeptemberében már általános iskolába ment, s mellette hegedülni tanult a zeneiskolában. A zongorázás nem jöhetett szóba, mivel az anyja Bösendorfer zongoráját 1950-ben elszállították a művelődési házba állami szolgálatra. Így lett a városnak zongorája, s Hevesinek maradt a hegedülés.

I. Pécs, 1956–1973

Még nem töltötte be a tizennegyedik évét, amikor 1956 szeptemberében elkezdte a közeépiskolát Pécsen, illegálisan. Egy névtelen jótévként minden hónapban küldött neki postán 100 Ft-ot, de sosem derült ki, ki volt az.

Nagyrészt ebből élt, meg abból, amit hozzá tudott keresni hólapátolással, a hajnali misén való orgonálással a meszesi templomban, a Nagy Lajos kollégium kazánjának a fűtésével esténként, szenes vagon kipakolásával a vasúállomáson.⁴ Ezek a munkák nem tettek jót a kezének, s belátta, a hegedű nem neki való hangszer lesz. Mély basszus hangjával elhatározta, hogy operaénekes lesz, és a nagy basszusszerepeket fogja énekelni. Elment Slezak Augustza „Gusztinéni”-hez, Leo Slezaknak, a világhírű morva származású bécsi tenoristának a hűgához éneket tanulni. Gusztinéni még a Monarchia idején került Pécsre, az 1960-as évek elején már nyolcvan év körül járt, de még mindig voltak tanítványai. Andrászt ingyen elvállalta, mert nagyon tehetségesnek tartotta. Az énektanulásnak azért lett vége, mert András belátta, hogy a 170 cm-es magasságával nem énekelheti a nagy basszus szerepeket. Gusztinéni kérlelte, hogy térjen át a daléneklésre, példaként hozva fel Diet-

rich Fischer-Dieskaute, akinek az 1950-es évektől készült dalfelvételeit csodálattal hallgatták. Gusztinéni a bariton Fischer-Dieskaun példáján próbálta elmagyarázni, hogy a daléneklés egy külön minőség az énekes műfajon belül. A magyart törve beszélő Gusztinéni azt mondta Andrásnak: „Anthrax, maga leni nagy Amonaszro, leni nagy Szarastro, csak ne lene olyan pichi lab!” A dalénekléshez azonban Andrásnak nem fűlt a foga, így szertefoszlott az énekesi karrier álma, illetve maradt a táncdaléneklés nyaranta a szórakoztatózene-iparban, ahol bőgőzött és énekel.

I.1. Jazz

Szerette a jazz stílust, rendszeresen énekelte spirituálékat a zongora mellett: legtöbbször a *Sixteen tonst* énekelte, amit sok előadótól lehetett hallani, de neki Paul Robeson előadásában tetszett a legjobban. Kedvence volt még a *Go down, Moses*, a *Jericho*, a *Deep river* és sok más dal. Tudta magáról, hogy szép basszusa van, ami jól szólt ezekkel a dalokkal, és a hallgatóság meg fogja tapsolni. A lemezgyűjteményében valamennyi neves dzsesszenész felvétele szerepelt, amit csak meg lehetett kapni Magyarországon, vagy be lehetett hozni külföldről.

Bőgősként játszott az új-mecsekajai Vér Ernő tánczenekarával az Olimpia Eszpresszóban, az Ifjúsági Dzsessz Klub klubestjein.⁵ 1962 nyarán a várnai Aranypart lokálban játszott az Olimpia zenekarral (1. kép). Amikor 1963-ban megalakult a Pécsi Jazz Club, rögtön belépett. A klub elnöke Tóth Endre ügyvéd volt, s 1965 elejéig működött. A klubon belül alakult Garami Zoltán együttese: Böhm István trombita, Garami Zoltán zongora, Hevesi András

4 Alkalmi kenyérkereső foglalkozásai mielőtt színházi karmester lett volna saját feldiktálása alapján tízéves korától iskolai szünetekben és tanulás mellett szorgalmi időszakban: 1. péknél szárasszemlye daráló, 2. városgazdálkodási vállalatnál segédmunkás, 3. kombájnellenőr, 4. vasúti pályamunkás, 5. útfenntartó vállalatnál segédmunkás, 6. culáger kőműveseknél, 7. cukrászati üzennél anyagkihordó cukrászdákba, 8. jégárusnál kocsikísérő, 9. óvodában kifutó és anyagbeszerző, 10. reptéri pályafenntartó, 11. Toka Mózes Sebestyén úr megbízásából Misefa és Nagykapornak között eperfa-kategorizáló (selyemgubó-tenyésztéssel kapcsolatban), 12. útjelzőtábla-festő, 13. fűtő a kollégiumban, 14. kántor hajnali miséken, 15. szocialista kántor és kórustag (ateisták temetésén), 16. üzleti zenész, 17. zsűritag, zsűrielnök kulturális rendezvényeken, 18. portás, 19. többrendbéli hólapátoló munkás, 20. éjjeliőr, 21. vagonrakodó munkás, 22. alkalmi zenék szerzője, 23. levéltári iratsejtező, 24. bábszínházi alkalmazott, 25. filharmóniai zenekari tag, 26. SZOT nyári balatoni kultúrfelelős, 27. hegedűtanár, 28. szolfézstanár, 29. színházi énekkari tag, 30. színházi zenekari tag, 31. színházi sűgő, 32. színházi ügyelő, 33. zenei asszisztens, 34. zenekari titkár (balett Leningrád).

5 Pl. 1964. április 28-án: s. n., Ma este: Dzsesszelőadás az Olimpiában. = Dunántúli Napló, 1964. április 28., 2. p.

1. kép: Hevesi András bőgőzik az Olimpia zenekarban, Várna, Aranypart lokál, 1962.

bőgő, Várnai Ottó dob. 1965 márciusában az együttes meghívást kapott a bécsi IV. Amatőr Jazz Fesztiválra, de végül nem sikerült kiutazniuk. 1966. január 30-án Hevesi előadást tartott *A jazz a XX. században* címmel és zenei illusztrációkkal a Szegedi Ifjúsági Jazz Klubbal a Tisza Szálló Konfertertermében, majd ugyanitt fellépett Garami Zoltán együttesével.⁶ Ugyanezen év márciusában Garami Zoltán együttesével szerepelt a bécsi V. Amatőr Jazz Fesztiválon. Versenyműsoruk: Horace Silver: *Ballada*, Benny Golson: *Téma napfényben* Garami Zoltán hangszerelésében. A vasárnap esti koncertműsoruk: Sonny Rolins:

Makacs kölyök, Clark Terry: *Blues*, Nat Adlerley: *Szürkületkor*, Benny Golson: *Téma napfényben*. Május 22-én bőgősként szerepelt a Sopianae Jazz Együttes hangversenyén a pécsi Doktor Sándor Művelődési Ház nagytermében, ahol előadták a bécsi fesztiválon bemutatott új műsorukat. Az együttesnek ekkor már két további tagja is volt: Mérei János pozan, Zentai Antal tenorszaxofon. A jogi egyetem zenekarában is játszottak dzsesszt: Bagi István (későbbi alkotmánybíró) zongorázott és Kemenes Zsolt (később ügyész) dobolt, Hevesi András bőgőzött, de ezeknek a szép időknek vége lett, amint kiléptek a nagybetűs életbe. 1966 nyarát Hevesi Balatonbogláron töltötte Garami Zoltán együttesének tagjaként: a Hullám Étteremben dolgoztak.

6 s. n., „Szegeden vendégszerepelnek...” = Dunántúli Napló, 1966. jan. 29., 4. p.

Ekkor kapott Hevesi meghívást a Pécsi Nemzeti Színház ügyelői munkakörébe, amelyet augusztus 1-től töltött be.

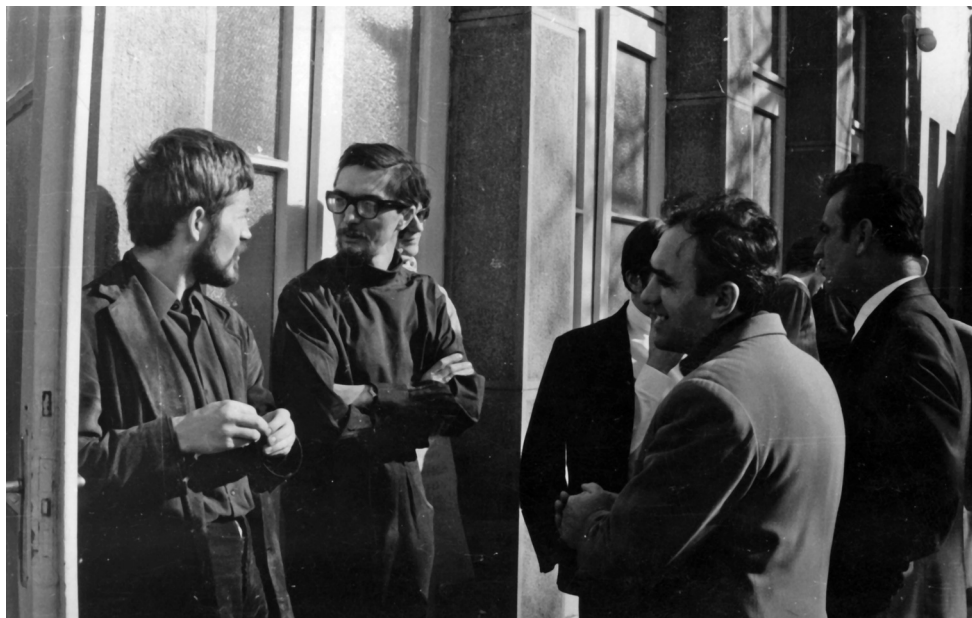
Amikor az 1960-as évek második felében és a '70-es évek elején híres dzsesszmuzsikusok érkeztek Budapestre koncertezni, Hevesi minden előadásra elment barátaival: Louis Armstrong 1965-ben, Ella Fitzgerald 1968-ban, Oscar Peterson és Dizzy Gillespie 1971-ben. Az utóbbi koncertje nem tetszett neki, mert nagyzenekarral jött, amit a zongora mellől vezényelt. Kicsit zongorázott, és a lábával verte a taktust, de leginkább arra ügyelt, hogy a zenekar jól szóljon. Broadway-musicales volt az egész, nélkülözte a dzsessz intimitását.

I.2. Kórustag, színész és zeneszerző

Számos pécsi kórus és zenekar aktív tagja volt (2. kép). 1957. december 15–17-én részt vesz Kodály Zoltán 75. születésnapja alkalmából Pécsen rendezett hangversenyeken

a Liszt Ferenc Kórus és a Zeneművészeti Szakiskola tagjaként, majd öt évvel később, 1962. december 10-én ugyancsak a Liszt Ferenc Kóruossal részt vett Kodály Zoltán 80. születésnapja alkalmából rendezett díszelőadáson. Alapító tagja a Pécsi Nevelők Háza Kamarakórusnak (a Doktor Sándor Művelődési Házban, 1958. október 22-én), melynek két karmestere Dobos László és Tillai Aurél. A Kamarakórus koncertjein nem mindig tudott részt venni, mivel önelátó volt, és 1966 után már csak akkor szerepelt velük, amikor erre külön megkérték.

Bécsy Tamás színpadának – a Tudományos és Ismeretterjesztő Társulat (TIT) Művészeti Szakosztály színpadának – előadásain egyszer színészként szerepelt, máskor az előadások zenéjét szerezte. Eugène Ionesco: *A kopasz énekesnő* című darabban Hevesi a tűzoltóparancsnok szerepét játszotta volna 1963. december 1-én a Nagy Lajos Gimnáziumban, de a bemu-

2. kép: Hevesi András, Vörös László és a pécsi szimfonikus zenekar tagjai, 1970. április

tató előtti napon letiltották a darabot a „felsőbb kulturális szervek”, valószínűleg Pécs Városi Tanács VB Művelődési Osztálya.⁷ A Bécsy Tamás rendezte *Költők és költőcskéék* című műsor zeneszerzője a Doktor Sándor Művelődési Ház Irodalmi Színpadán 1966. február 27-én. Ugyancsak az általa szerzett zenével mutatták be Kalidásza: *Urvasi és Szenszuke: Gappó és lánya* című drámákat 1967. december 17-én. Szenszuke kabuki drámáját előadták a Központi Ifjúsági Presszó heti összejövetelén a Pannónia Szálló nagytermében is 1968. január 26-án. Az utolsó együttműködése Bécsyvel Vörösmarty Mihály: *Csongor és Tünde* bemutatója 1969. november 10-én a Doktor Sándor Művelődési Ház Irodalmi Színpadán, amihez ő állította össze a zenét.

Több zenét szerzett a Pécsi Temetőkórusnak. 1969 májusában felkérést kapott egy „a capella” kórusmű megírására a pécsi társadalmi és családi ünnepek kamara-kórusa részére Pécs Város Tanácsa VB. Művelődési Osztály Népművelési Csoportjától. Erre nemcsak Vargha Károly *Térj a mélybe...* című versét, hanem még további kettőt is megzenésített, amelyeket kiadtak és rendszeresen énekelt a Temetőkórus.

Kós Lajos barátjaként szoros kapcsolatban állt a Bóbita Bábegyüttesel, amelynek több darabjához zenét szerzett 1965–1969 között. Elsőként Balázs Béla: *Fekete korsó* című árnyjátékát mutatták be a zenéjével a Balázs Béla emlékest keretében Pécs Városi Doktor Sándor Művelődési Ház Irodalmi Színpadán 1965. október 24-én,⁸ majd egy hónap múlva, november 28-án

a Fegyveres Erők Klubjában. A *Kaméleon* című bábpantomim zenéjéért zeneszerzői díjat kapott a II. Országos Bábjátékos Napokon 1966. november 20-án.⁹ 1967. március 12-én mutatták be Balogh Beatrix: *Hupikék Péter* című bábjátékát Hevesi zenéjével Pécs Városi Doktor Sándor Művelődési Ház Irodalmi Színpadán. A III. Országos Bábjátékos Napok keretében (1967. november 17–20.) a pécsi Bóbita-együttes a legjobb együttes díjat, Hevesi a *Kádár Kata* bábjáték (rend. Erdős János) zenéjéért a legjobb zeneszerző díjat kapta (3. kép). 1969. októberi pécsi Felnttbb-fesztiválon a Bóbita Bábegyüttes Balázs Béla: *A halász és a hold ezüstjét* adta elő Hevesi zenéjével. Sajnos ezekből az előadásokból semmi nem maradt fenn a Bóbita Bábszínházban.¹⁰

A Pécsi Balett munkatársaként számos darabban részt vett: néha a zene felvételről ment, máskor viszont élő zene szólt. Utazott velük 1969 augusztusában Olaszországba,¹¹ 1969 szeptemberében Varsóba, s volt velük egyszer Leningrádban (1969. július 8–16.) és kétszer Moszkvában (4. kép).

Pécsi korszakában arra törekedett, hogy főként pécsi vagy pécsi kötődésű szerzők – Bebesi Károly, Bertók László, Dombay Győző, Galambosi László, Janus Pannonius, Kalász Márton, Makay Ida, Papp Lajos, Pákolitz István, Vargha Károly, Weöres Sándor – műveit zenésítse meg. Csak akkor vállalt megzenésítésre irányuló felkérést, ha a költemény tetszett neki. A tizenhét éves Fábry Péter *Fosztóképzőkkel* című, 1972-es verseskötetének megjele-

7 Haász Réka – Tóth Eszter: A pécsi Irodalmi Színpad és Bécsy Tamás Zsebszínháza. = *Betekintő*, 16. évf., 3. sz. (2022): 180, 91. lábjegyzet (165–189).

8 Szöllősy Kálmán, „Hazulról hazáig: Balázs Béla-emlékest” = *Dunántúli Napló*, 1965. október 27., 5. p. A Bóbita bábszínházról: Katalin Honti, „Besuch bei Bóbita, den Pécsper Puppenspielern” = *Neue Zeitung* 9. Juli 1965, 5. p.

9 -kp-, „Véget értek a bábjátékos napok: Koós Lajos a rendezői, Hevesi András a zeneszerzői, Erdős Irén az egyéni alakítás díjat kapta”. = *Dunántúli Napló*, 1966. november 22., 3. p.

10 Köszönöm a tájékoztatást Kiefer Judit művészeti titkárnak.

11 F. D., A lángoló Etna kísérte a balettel: Szicíliai beszámoló. = *Dunántúli Napló*, 1969. augusztus 31., 4. p.

3. kép: A legjobb zeneszerző díj oklevele, amelyet Hevesi a Kádár Kata bábjáték zenéjéért kapott a III. Országos Bábjátékos Napokon, 1967. november 17–20.

nése után, édesanyja a rádiós szerkesztő Surányi Ibolya megkérte Hevesit, hogy zenésítse meg fia verseit. Azzal igyekezett motiválni, hogy garantálta, a dalok menni fognak a rádióban, és ez nagyot lendít majd a karrierjén. A versek nem voltak rosszak, de valamennyi a költő világfájdalmáról szólt, s Hevesinek nem tetszett, hogy egy ilyen jó körülmények között élő kamasznak baja van a világgal, ezért visszautasította a felkérést. Számos művének nem maradt fenn a kottája, csak a bemutatók meghívói tanúskodnak róla. A Szerzői Jogvédő Irodánál sem tartotta fontosnak őket bejelenteni.

Antikarrierista vonás volt nála, hogy nem törekedett elegáns öltözködésre. Az Ilku Pál művelődésügyi miniszter tiszteletére 1972-ben Péccsett tartott fogadásra Hevesit is kivezényelte a színház, s pólóban, nyakában térdig érő piros sállal ment el, mert nem volt hajlandó a miniszter ked-

4. kép: Hevesi András a Pécsi Balett-tel a moszkvai Puskin Múzeumban Picasso Lány labdával című képét (1905) nézi, 1970 körül

véért kiöltözni. Később sem javított ezen a szokásán, többször figyelmeztették, hogy ilyen öltözködéssel nem lehet karriert csinálni ebben a világban.

I.3. Pécsi Nemzeti Színház

1966. augusztus 1-jétől dolgozott a színházban: először operaügyelőként, majd korrepetitorként. Az 1969/70-es évadtól a zenekart dirigálta, de soha nem kötöttek vele karmesteri szerződést. Minden évadra korrepetitorként szerződötték karmesteri kötelezettséggel. Az úgynevezett moszkovita Nógrádi Róbert igazgatósága alatt kizárt volt, hogy karmesteri szerződést kapjon. Csak azért vették fel egyáltalán a színházhoz, mert a felmondott Bogdán Endre operaügyelő helyett nem találtak mást. Hevesi nagyon szerette a pécsi színházat, de az nyilvánvaló volt számára, hogy ő ott nem kerül karmesteri státuszba, amíg a színházat Nógrádi igazgatja. Ezért szerződött át Kecskemétre, kihívást jelentett számára, hogy mit tud kihozni egy lényegesen felkészületlenebb zenekarból.

II. Kecskemét, 1973–1976

Hevesit Miszlai István rendező hívta meg Kecskemétre zeneigazgatónak és vezető karmesternek. 1973. augusztus 1-jétől szerződött át a Kecskeméti Katona József Színházhoz, szerződését március 26-án Radó Vilmos igazgató írta alá, aki 1958-tól vezette a színházat, s akkor már nyugdíjba készüldött. A színház vezetésére kiírt pályázatot Miszlai nyerte meg, s 1974-től 1976-ig volt a színház igazgatója. A főrendezői székben Ruszt József ült 1973-tól az 1977/78-as évadig. Miszlai és Ruszt pályázatában az addiginál magasabb színvonalú színház megvalósítására kötelezte el magát, ami összevágott a kecskeméti vezetés azon tö-

rekvésével, hogy a várost az Alföld kulturális központjává tegyék. A megye és a város egyaránt bőkezűen dotálta a színházat, sok új embert vettek fel, a darabok kiállítása – jelmezek, díszlet – magas színvonalú volt, és sok új darabot mutattak be azokban az években.

Három évadon keresztül dolgozott Kecskeméten, számos operett és musical zenei szerkesztőjeként több darabhoz kísérőzenét komponált. A színházi zenekaron kívül a Kecskeméti Szimfonikus Zenekar vezetését is elvállalta. Jó barátságot ápolt Probstner Jánossal, aki akkoriban alapította a Kecskeméti Kerámia Stúdiót, Mikulás Ferencsel, a Kecskeméti Rajzfilm Stúdió vezetőjével (itt készültek pl. a *Magyar népmesék*-sorozat darabjai) és Molnár Péter festő, grafikkussal. Akkoriban Kecskemétet pezsgő kulturális élet jellemezte, a város teljesen megújult, köszönhetően Kerényi József főépítésznek és a Bács-Kiskun Megyei Tanács akkori elnökének, Gajdócsi Istvánnak, aki jelentős szerepet vállalt Kecskemét fejlődésében.

Az utolsó évadban Hevesi már vendégszerepelt Kaposváron az Ascher Tamás rendezte Brecht: *A kaukázusi krétakör* című dráma zenei vezetőjeként (bemutató 1975. október 2.) és Kerekes János: *Állami áruház* című operett karmestereként (bemutató 1976. május 21.). A kecskeméti színháztól a kaposvárba való átszerződésének az volt az előzménye, hogy Ruszt 1975-ben egy új tervezetet nyújtott be a Városi Tanácshoz, amelyben javasolta a színház profiljának átalakítását és a zenés darabok teljes megszüntetését azzal, hogy a zenészekkel és a zenés műfajban szereplő művészekkel az évad végén már ne kössenek szerződést. Amikor ez kiszivárgott, jó nagy botrány lett a színházban, Hevesi összevesszett Ruszttal. Miután a bizalom odalett, Hevesi 1976 őszétől átszerződött Kapos-

várta, Miszlay pedig a József Attila Színházhoz. Ruszt még egy évet Kecskeméten töltött, de az új koncepciója nem jött be, és átigazolt a Gyurkó László-féle Népszínházhoz.

III. Kaposvár, 1976–2009

A kaposvári színháznál töltött több mint harminc esztendő alatt Hevesi végigdirigálta a magyar klasszikus operettrepertoárt, musicaleket (Lehár Ferenc, Kálmán Imre, Leonard Bernstein, Mitch Leigh, John Kander, Jerry Bock, Alan Jay Lerner). Számos színpadi műhöz írt kísérőzenét, illetve zenei vezetőként vett részt a darabok színre vitelében. Ezekben az években a Csiky Gergely Színház „a hazai színház-történet egyik legfontosabb műhelye” volt. A Kaposváron eltöltött mintegy negyed évszázad alatt a legtöbbször Babarczy László rendezésében színre kerülő darabok karmestere, zenei vezetője volt. Vezényelt a Hilton udvarban kisoperákat (1985). A kaposvári Szimfonikus Zenekar karmesterként Bach, Händel, Beethoven, Mozart, Schubert, Liszt, Gershwin műveket dirigált. 2009-ben a kaposvári színház volt az utolsó – opera tagozattal nem rendelkező – színház, ahol főállású zenekar működött, amelyet a Hevesi halálát követő évadban megszüntettek.

III.1. A színházi zenekar

Szoros munkatársi és egyben baráti viszony fűzte Hevesit a zenekarhoz. A tizennyolc állandóan szerződöttes muzsikust külsősökkel egészítették ki, attól függően, hogy a darab hogyan kívánta. Többen átjártak Pécsről is, volt, aki rendszeresen. Jártak Budapestről is alkalmanként muzsikusként a kaposvári színházba. Mindent megtett a zenekar tizennyolc állandó tagjáért. Ami-

kor például az első trombitásnak ki kellett húzni a fogát, áthangszerelte az egész fúvós szólamot, hogy bent maradjon a darabban, ne tűnjön fel, hogy nem tud rendesen fújni, a többiek pedig elvitték a hátukon a zenét. Ennek a trombitásnak még egy évad hiányzott a nyugdíjához, nem kerülhetett az utcára. De áthangszerelte a darabokat akkor is, ha erre a színészek miatt volt szükség. Nem számított neki a munka mennyisége, csak jó legyen az előadás. A zenekar tagjait minden évben meghívta a Szent György-hegyi házukba, több fénykép is tanúskodik az ott töltött időkről.

Megszállottja volt a színháznak mint összművészeti műhelynek. Minden előadásnál együtt élt a színpaddal, és ezt átvette a zenekara is. A Rusznyák Gábor rendezte Molnár Ferenc *Liliom* című előadás (bemutató 1983. szeptember 30.) – amiben Lukács Andor alakította Liliomot, Pogány Judit játszotta Julit, Csákányi Eszter Juli barátnőjét – atipikus rendezés volt, ahol felcserélték a felvonásokat Babarczy ötletére. Először játszották a második felvonást, és utána – mintegy visszaemlékezésként – az elsőt. Hevesi kedvelte ezt a rendezést, ami nem élő zenével ment, de ő minden előadáson ott volt: a lélektani csúcspontnál megszólaló vonatfüttyöt minden előadáson személyesen ő fújta meg a színpadon hátul, nehogy egy másodperccel előbb vagy utóbb szólaljon meg a hang, mint ahogy annak meg kell szólalnia az aznapi előadás ritmusának megfelelően.

Míg az 1960-as, '70-es években minden megyeszékhelyen működő színháznak volt saját zenekara, a rendszerváltozás után, a kapitalizmus beköszöntével ezeket kezdték felszámolni: úgy gondolták, kár a pénzt a szerződéssel dolgozó zenészekre költeni, amikor kevesebb pénzből alkalmanként verbuvált emberekkel is meg lehet oldani a zenét. Hevesi nem pártolta ezt az új szo-

kást, mivel rendszerint nem az a zenész vett részt a premieren, akivel próbálták a darabot. Az volt a véleménye, hogy ez az új szemlélet minőségromláshoz vezet, és a zenekar minősége kihat a színpadi történések minőségére is. Sikerült elérnie, hogy a kaposvári zenekar elkerülte a kivégzést, és talpon maradt egészen az ő haláláig. Ez volt az utolsó ilyen zenekar az országban – nem számítva azokat a színházakat, ahol opera- vagy balett-tagozat is működött. 2009. április 19-én éjjel kettőkor álmában csendesen örökre elaludt, temetésére az egész színház elment, a zenészek eljártak neki a *Lacrimosát*, amit csak egyszer volt lehetősége eldirigálni életében.¹² 2009 őszén még szerződött a színház a zenészekkel egy évadra, aztán elküldte őket.

III.2. Színészi szerepek

Hevesi többször szerepelt a színpadon kisenekarral különböző darabokban, ha a rendezés úgy kívánta. Néhány jelentősebb színészi szerepet is kapott. 1977 augusztusában a hangmérnök szerepét játszotta a Magyar Filmgyártó Vállalat Objektív Stúdiójának *Vendégjáték* című filmprodukciónjában. Néhány jelenet erejéig szerepelt Koltai Róbert két filmjében (*Sose halunk meg*, 1993; *Szamba*, 1996).

Peter Buckmann *Most mind együtt* című darabjában (bemutató 1988. április 5., rend. Lázár Kati), ami egy zenekarról szól, az egyik zenészt, Richardot Hevesi játszotta. Kulka Jánossal a főszerepben a zenekar tagjait olyan színházi tagokból állították össze, akik játszottak valamilyen hangszeren. Ebből kellett elfogadható zenekari hangzást összehangszereznie Hevesinek.

12 A Nemzeti Kegyeleti Bizottság döntése alapján Hevesi szerepel azon a néhány száz fős listán, akik abban az adott évben haltak meg, és a Bizottság úgy gondolta, hogy munkásságuk a nemzet számára kiemelkedően értékes.

Jeles András két darabjában tűnik fel Hevesi: 1991-ben a *Valahol Oroszországban* című színjátékban a muzsikuszerepében, majd 2002-ben a *Színház a színházban – Play Molnár* című darabban a kritikus szerepében. Az utóbbit Jeles Molnár Ferenc: *A testőr* című színműve alapján írta. A darabot három sérült ember játszotta: Madaras József, aki akkor már túl volt az agyvérzésén, Monyók Ildikó, aki egy buszbalesetben sérült meg súlyosan, és Hevesi, aki az embóliájából jött vissza. A darab arról szól, hogyan tárta ki a három ember kendőzetlenül a lelkét és a megmaradt képességeit a közönség előtt, hogy elmondja a mondanivalóját a színházról és a színészről a világnak. A három ember közül Madaras volt a legsérültebb, de fantasztikus alakítást nyújtott.

III.3. Komponálás

Hevesi nagyon szerette a színházi munkát, de fontos volt számára a színpadtól független, önálló művek alkotása is. A nem színházi munkáit nyáron szerezte, kánikulában, vagy vasárnaponként. Kórusművek mellett szimfonikus zenekarra is komponált darabokat. Három alkotói korszaka volt. A hatvanas években az avantgárd, elsősorban a Varsói Őszt figyelte, és a lengyel avantgárdból merített mintákat. A hetvenes évek közepétől egy konzervatív fordulat következett be nála, a nyolcvanas évek végéig alig komponált önálló műveket, inkább a színházzal foglalkozott. Az ebben az időszakban létrehozott művei konvencionálisak. Az 1986-ban kapott embóliája nem okozott maradandó mentális sérülést, csak motorikusát. Ugyanolyan pontosan vezényelt, mint előtte. 1999 nyaratól áttért az elektronikus kottairásra, mert nem volt türelme kézzel kottát írni. Vetetett a színházzal egy Apple számítógépet, amelyen Finale 97-es kottairó programot

5. kép: Hevesi András Csepinszky Máriánál, a Szennai Szabadtéri Néprajzi Gyűjtemény igazgatójánál, Kötcese, 2006. február

mot használt. Egy nyár alatt megtanulta használni, és szinte beleszeretett a számítógépbe, attól fogva a kis fehér Apple gépet mindenhol magával vitte. Az 1990-es években érett, egyéni stílusban alkotott, a kétezres években foglalkoztatta az elektronikus zene.

Összművészet

Hevesi szerint a művészet alkotó tevékenység, az egyes művészeti ágak küldetése azonos: a világ visszatükrözése a művész látásmódján keresztül. Nagy híve volt a komplex alkotásoknak, a színházművé-

szetet is ebbe a kategóriába sorolta. A szakmai barátokon kívül – mint Babarczy László vagy s. Bagossy László rendezők, Krum Ádám színész – életének mindhárom fő szakaszában kötött barátságokat különböző művészeti ágak művelőivel, legyenek azok hivatásos művészek, vagy azok, akik valamilyen művészeti ágat igényesen, de nem hivatásosként művelnek. A pécsi korszak legszorosabb barátai: Aknai Tamás művészettörténész, Bécsy Tamás színháztörténész, Bocz Gyula szobrász, Dombay Győző festő, Dobány Sándor keramikus, Keserü Katalin művészettörténész, Szelényi Zoltán orvos, Timkó Luca könyvtáros, Varga Csaba jogász, Varró Alexander orvos, zongorista. A bulgáriai születésű, de felsőfokú orvosi tanulmányait Magyarországon végzett, s 1977-ben végleg itt letelepedett Varró számára számos zongoradarabot szerzett, majd miután túlerőtetés folytán csak bal kezével tudott játszani, több művet átírt számára. Hevesi együtt szerződött Pécsről Kecskemétre volt főiskolai osztálytársával, Mérész Ignác brácsás zeneszerzővel. Kecskeméten ismerte meg Fuchs László karmestert, aki követte meg Kaposvárra átszerződése után pár évvel. A kaposvári korszakban ismerkedett meg Csepinszky Mária néprajzkutatóval, a Szennai Szabadtéri Néprajzi Gyűjtemény vezetőjével, aki minden premierjén ott volt (5. kép). Ezek a barátságok kölcsönös inspirációt jelentettek mindenki számára.

Gál József: Kötődések

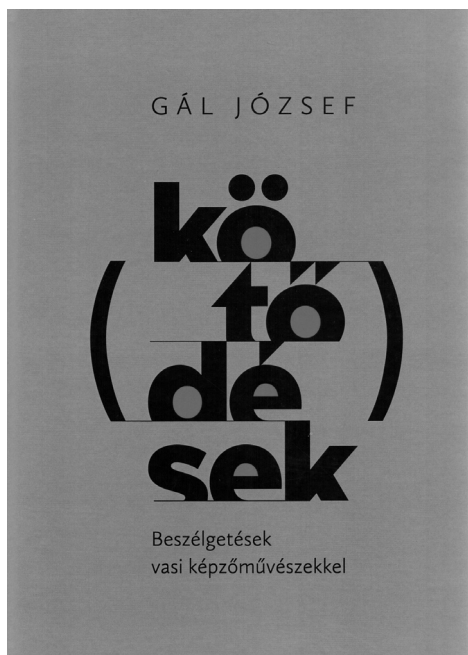
BESZÉLGETÉSEK VASI KÉPZŐMŰVÉSZEKKEL
SAVARIA UNIVERSITY PRESS,
SZOMBATHELY, 2023. 416 P.

Kis túlzással egy (két) *Életünk*-különszám is lehetne ez a tanulságos, gazdag anyagú kötet. Az összeállításban található párbeszédék java a szombathelyi folyóiratban jelent meg 1992 és 2019 között. Ezeket egészíti ki egy *Vasi Szemlé*ben (Várnai Valéria) és a *Vasi Honismereti és Helytörténeti Közleményekben* (Káldy Lajos) publikált anyag, illetve az először itt közölt Kassai Ferenc-interjú.

A megszólaltatottak köre rendkívül változatos: akad közöttük építész, festőművész, fotós, grafikus, keramikus, restaurátor, szobrász, könyvertervező. Némelyikük több képzőművészeti ágnak is művelője volt, vagy jelenleg is alkotója. Vannak sorakban nemzetközi hírűek, országosan ismertek, továbbá olyanok, akik lényeges helyi értéket, hagyományt képviselnek. Születésük, iskolájuk, letelepedésük, révbe érésük alapján Vas megyeiek. Elfogadható kivételként Szántó Piroska és Gyulai Líviusz említhető; de a kötetben való szereplésük – érintettségük miatt – nem szorul külön magyarázatra.

Az alkotók egy része az oktatásból is kivette részét. Bonyhádi Károly, Kassai Ferenc, Marosfalvi Antal, Veres Gábor fontos szerepet játszott a szombathelyi Művészeti Szakközépiskola életében. Horváth János évtizedekig dolgozott a vasi megyeszékhely pedagógiai főiskoláján; Kassai Ferenc pedig a mai napig tanít a Soproni Egyetemen, ahol a Művészeti Kar Alkalmazott Intézetének docense.

A 18 beszélgetésben szereplő 19 személyiség tételes bemutatása meghaladná könyvismertetésem kereteit; valamennyi alkotóra nem térhetek ki, de igyekszem felhívni a fi-

gyelmet közös jellemzőikre vagy életük, tevékenységük egy-egy különleges fordulatra. Rögtön módosítanom is kell az előbb említett számokat, ugyanis a múltidéző eligazodásban fontos szerepet játszó Tóth Csabával és a kérdező Gál Józseffel együtt összesen 21 főszereplője van a kötetnek.

Gál József elkötelezett kutatója, értékművelője, értéktudatosítója Szombathely múltjának, művelődéstörténetének. A Schola Cantorum Sabariensistől a szombathelyi mozitörténetig, Bárdos Alice pályaképtől Koncz János portréjáig több hiánypótló könyvet adott ki. Nélkülük nem írható meg hitelesen a vasi megyeszékhely 20. századi kultúrájának, művészetének története. Az egyelőre hiányzó városmonográfia szerzői hálásak lehetnek azért a fáradságtalan munkáért, amelyet eddig elvégzett. De a szakembereken kívül haszonnal forgathatják kiadványait a műkedvelő érdeklődők is.

Az intézménytörténetek és a zenei témájú kötetek megírásán kívül Gál József évtizedek óta foglalkoztatták a képzőművészeti élet eseményei, kiemelkedő alakjai. Könyvet írt Marosfalvi Antalról (elkészítette a festőművész, restaurátor bibliográfiáját is), és három kötetben összegyűjtötte, majd kiadta Kass János életművének bibliográfiai tételeit.

A *Kötődéseket* Tóth Csaba festőművész tömör előszava vezeti be (7–9. oldal). Ő írta a *Képzőművészet a vasfüggöny tövében* című, rendkívül bőséges adattárat tartalmazó áttekintést is (355–367. oldal). Utóbbiban a Szent Márton Céhtől a Derkovits Szabadiskolán és a Zsenyeyi Művésztelepen át dr. Gonda György művészeti pártoló, kultúrateremtő tevékenységéig sok mindent érintett, értékelt.

Az interjú látszólag könnyű műfaj. Kérdezni kell, és a válaszokat szó szerint vagy szerkesztve közreadni. A feladat azonban ennél sokkal összetettebb. A jó interjú készítése komoly munkát igényel: felkészülést, figyelmet, rámenősséget, megértést, máskor éppen tapintatlanságot, nyilván a beszélgetőtárstól, a témától, a céltől, a fórumtól nem függetlenül. Ezek a szükséges előfeltételek meg is sokszorozódnak akkor, ha valaki egész beszélgetéssorozatot, esetünkben egy kötetet állít össze. Gál József nem hivatásos újságíró, de megbecsülésre érdemes tulajdonságok egész sorával rendelkezik. Nem akar leleplezni, nem játssza el a beavatottat. Nem az életrajzok intimításai érdeklik. Nem akar többet tudni a megkérdezetteknél. Hagyja beszélni, emlékezni őket. Egymást követő beszélgetései (ha tartalmaznak is hasonló kérdéseket) nem válnak monotonná. Látszik, hogy becsületesen felkészült partnereiből. Az egyes alkotókkal kapcsolatban rendszerint új és új problémák érdeklik. Mátis Lajostól és Heckenast Jánostól többek között a városi

rangról és a legfontosabb szombathelyi épületek felől érdeklődött. A válaszokból érdekes helyismereti körkép bontakozik ki. Bonyhádi Károlytól a kanyargós életút bemutatása után többek között a Weöres Sándor Színházban végzett munka, a könyvek tervezése és a tanítás kap kiemelt szerepet. A Geszler Mária Garzullyal folytatott beszélgetésben különösen tanulságos a művésznő nemzetközi kapcsolatainak felidézése; utazási tapasztalatainak, benyomásainak lenyűgöző tablója.

Gyulai Líviusz szerteágazó munkásságából a könyvillusztrációk (többek között Weöres *Psychéjének képei*) kerültek középpontba. Horváth János 1950-ben kezdte meg tanulmányait a Képzőművészeti Főiskolán. Gál József kérdéseire felidézte odakerülését, tanárait, meghatározó mestereit. Szólt a hatvanas-hetvenes évek szombathelyi képzőművészetéről, a Derkovits Körről, és vallott saját festőművész példaképeiről, Nagy Istvánról, Mednyánszkyról és az alföldiekről.

Lesenyey Márta neve elválaszthatatlan Zsenyeytől. A budapesti születésű Munkácsy-díjas szobrász évtizedek óta meggyénkben él, alkot. Szűkebb-tágabb környezetében több tucat köztéri szobra áll, számos emléktáblája látható. A beszélgetésben képzőművészeti felfogásán kívül erkölcsei eszményéről is vallott.

A kötet legemlékezetesebb személyisége számomra Marosfalvi Antal restaurátor, festőművész. Pontossága, a sérült művek iránti alázata, munkabírása, szerénysége miatt a kivételes példák közé tartozik.

A bevezető sorokban 21 főszereplőt említettem, a beszélgetések azonban nagyon sok mellékszereplőt is felvonultatnak. Általános iskolai és középiskolai tanárok, főiskolai oktatók, mesterek, munkatársak, hálát érdemlő kollégák egész sora tűnik föl. Szakkörök, képzőművész körök, műhelyek

elevenednek meg. A teljesség igénye nélkül említtem Barcsay Jenőt, Borsos Miklóst, Domanovszky Endrét, Csernus Tibort, Ottlik Gézá, Bándi Gábort, dr. Gonda Györgyöt, Mészáros Józsefet, Salamon Nándort; a közösségek és intézmények közül a Derkovits Kör, a Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskolát, a Szombathelyi Képtárat.

A Savaria University Press igényesen összeállított kötetét a művészek alkotásából válogatott színes Galéria zárja (373–413. oldal). A kiadványban megszólaltatott szemlélyiségek emberi tartása, lezárt vagy kiteljesedő életműve megérdemli figyelmünket. A kötetnek érdeklődő olvasókat, a művészeknek méltó követőket kívánok egy olyan korban, amely a praktikumot részesíti előnyben. Amikor könnyen válik népszerűvé a sugalmazó, szemfényvesztő bővli, minden alkotónak, alkotásnak meg kell küzdenie a gyors felejtéssel és a leértékelődéssel.

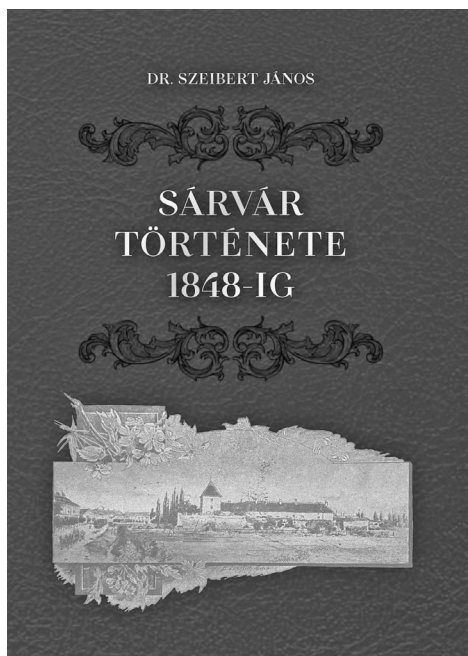
Gál József könyve méltó és nemes esz-köz a szellemi önvédelemben.

Lőcsei Péter

Dr. Szeibert János: Sárvár története 1848-ig

SZÜLŐFÖLD KÖNYVKIADÓ, SZOMBATHELY,
2023. 526 P.

1957-ben fejezte be Szeibert János a Sárvár történetét a 19. század közepéig bemutató munkáját. Közel ezer sűrűn gépelt oldalra volt szüksége ahhoz, hogy összefoglalja mindazt, amit a megelőző három évtizedben a levéltári források, a kiadott forrásgyűjtemények és az aktuális szakirodalom segítségével feldolgozott. A munka értékét akadémiai jutalommal ismerték el. A történet akkor véget ért, kiadására nem került sor. 1983-ban Szeibert János munkáját átadta Sárvár Város Tanácsának. Az Ajándé-

kozási Szerződés értelmében a tanács vállalta, hogy anyagi lehetőségeinek birtokában kiadja a művet. A teljes kézirat ekkor a sárvári Nadasdy Ferenc Múzeumba került, másik példánya a szerzőnél maradt. Kiadására azonban nem került sor, Szeibert még az ajándékozás évében elhunyt.

Negyven évvel később a szerzői példányt eladásra kínálták egy online aukciós oldalon. Ágh Péter, Sárvár országgyűlési képviselője megvásárolta a kéziratot és javasolta annak kiadását. Elkészítette a szerző életrajzát és összeállította publikációs jegyzékét. A munka kiadását támogatta Sárvár Város Önkormányzata. Joggal merül fel a kérdés, vajon mondhat-e bármi újat egy olyan helytörténeti munka, melynek utolsó betűjét több mint hat évtizeddel ezelőtt ütötték le.

Ha a kötet egészét tekintjük, a válasz egyértelmű igen. A benne található adatok, a közölt vagy ismertetett források (forrás-

megjelölésekkel együtt), az elemzések segítségét adnak ahhoz, hogy megismerjük Sárvár elmúlt évszázadait, azt a környezetet, mely keretét adta a város történetének, az itt élők hétköznapijainak. Ha az egyes részeket tekintjük, válaszunk szintén igen, tud újat mondani a monográfia. A város polgárai, a kiadás nekik készült elsősorban, szívesen olvassák azokat a forrásokat, melyek városuk múltjáról mesélnek. Egy izgalmas történet a harangozókról, a részeges idegenről, a pénze után futó szabómesterről mind élővé teszi a város múltját.

Ágh Péter a kötet elé írt életrajzából megismerhetjük a szerző, Szeibert János életét, és a teljességre törekvő bibliográfia alapján munkásságát is. Utóbbival kapcsolatban érdemes néhány megállapítást tenni. Szeibertnek 1926-tól 1944-ig minden évben több publikációja jelent meg, az első években elsősorban Sárvárról, majd szélesebb spektrumra váltott. Faluszociológiával, ezzel párhuzamosan munkásszociológiával foglalkozott, de látókörébe került a társadalombiztosítás, öregségi biztosítás, de az iparral kapcsolatos kérdések ugyanúgy, mint például a sajtó feladata, vagy épp a szabadidő kérdése. Könyvismertetések nagy száma, köztük angol, német, francia nyelvű munkák bemutatása mutatja széles körű tájékozódását és tájékozottságát.

Nemcsak tanulmányokat, hanem könyveket is írt. Többek közt *Az új Európa és Magyarország: rendi társadalom, gazdaság- és államszervezés* címmel 1942-ben, Szeberthy János írói álnév alatt. A több mint 300 oldalas könyv sikerét jelzi, hogy 1944-ben Kassán második kiadása is megjelent. Egy korabeli ismertető szerint a szerző tudományos alaposággal tárgyalja a különféle állami, társadalmi, gazdasági rendszereket, részletesen elemzi a rendi gondolatot (a hivatásrendiséget) a magyar politikai rendszerben. Végül e munkája miatt veszít

tette el állását a Földművelésügyi Minisztériumban a második világháború után.

Szeibert János Sárváron született 1903-ban, itt kezdte tanulmányait, majd Székesfehérváron érettségizett. Diplomáját (az 1920-ban létrehozott) Egyetemi Közgazdaságtudományi Karon szerezte 1927-ben, majd hamarosan egyetemi doktorrá avatták. A következő években szakpolitikai intézetekben dolgozott, végül a Földművelésügyi Minisztériumoz került, ahol mezőgazdasági szakpolitikával foglalkozott. 1945 áprilisában Nagy Imre földművelésügyi miniszter állásából felfüggesztette, 1946-ban végleg elbocsátották, ami után életéről sok részletet nem ismerünk. 1983-ban hunyt el Budakeszin, de Sárváron helyezték végső nyugalomra.

Még egyetemi éveit írta meg Sárvár monográfiáját, ami 1926-ban jelent meg Szombathelyen, s melyhez Huszár Károly volt miniszterelnök írt előszót, aki akkor már másfél évtizede volt Sárvár nemzetgyűlési képviselője, egyben a parlament alelnöke. Ez az előszó a most megjelent kötetben is olvasható a szerkesztők döntése alapján. Egyik gondolata megvilágítja, mit tekintettek egy helytörténeti monográfia céljának. „A sárváriak, kik ezt a könyvet elolvassák, ezentúl még jobban fogják szeretni szülőföldjüket és még buzgóbban fognak közreműködni Sárvár felvirágoztatásán.” (24. o.)

Első munkáját eredetileg az Egyetemi Közgazdaságtudományi Kar faluszociológiával foglalkozó szemináriumára készítette. Bodor Antal, a szeminárium vezetője, a faluszociológia meghatározó alakja kezdeményezte a dolgozat kiadását az általa vezetett Faluszövetség könyvsorozatának (*A Falu Könyvtára*) 37. köteteként. Sárvár nagyközség volt, de lakói településüket városnak tekintették, amiről a korabeli újságokat, iratokat olvasva könnyen meggyő-

zódhetünk. Szeibert János ezzel kapcsolatban a következőképpen fogalmazott 1926-ban megjelent könyvének előszavában. „Sárvárt gyakran városnak neveztem, habár a nagyközségek kategóriájában foglal helyet, de a történelmi múlt s az újabb fejlődés alapján is megilleti e név.” (7. o.)

Végül érdemes még egy idézetet hoznunk, mely átvezet a terjedelmében is impozáns, 526 oldalt kitevő nagymonográfia bemutatásához. Szerzőnk még 1926-ban vette papírra: „Töretlen utakon jártam s hiszem, hogy Sárvár egy későbbi krónikása egészségbet, teljesebbet fog alkotni.” Valószínű, hogy nem gondolt akkor arra, hogy e későbbi krónikás saját maga lesz.

Szeibert János terjedelmében, a megmozgatott anyagban is hatalmas munkáját legjobban akkor ismerhetjük meg, ha áttekintjük szerkezetét, illetve tartalmának egyes részleteit.

A kötet a bevezetést követően nyolc fő fejezetben mutatja be Sárvár történetét időrendben haladva a legkorábbi időktől, az őskortól a 19. század közepéig. Az utolsó történeti kis fejezetben a cím szerint adatokat közöl a város 1850-es gazdálkodásáról. Az utolsó adat 1853-ból való és a város vezetőinek kapcsolatos. Itt olvashatjuk, hogy ekkoriban a fuvarosoknak Szombathelyre, Cellbe, sőt Győrbe kellett elvinniük a város képviselőit, amiért 72 forintot kaptak ebben az évben. Érdekes, hogy Szombathelyre kevesebb összegért vitték el a vezetőket, mint Cellbe. A megyeszékhelyre 2 forint 24 krajcár volt a fuvardíj, Cellbe majdnem egy forinttal több, 3 forint 12 krajcár. Megismerjük a kedvenc fuvaros nevét is: Orbán Dániel. A rövid kitérővel azt szeretném érdekelteni, hogy miközben olvassuk a könyvet, számtalan apró adatot ismerünk meg a város belső életéről, hétköznapjairól. Ez hozzátartozik ahhoz a műfajhoz, melyet Szeibert János is művelt. Minden elébe ke-

rült, általa kikutatott, vagy mások által közölt adatot beleszó a kronologikus rendben előadott munkájába, tartozzanak ezek a legváltozatosabb életterülethez. Így az egész művet tekintve számtalan egykor írásba foglalt adatot ismerhetünk meg, például a gazdálkodáson kívül kezdve az adózástól, a különféle szerződéseken át a polgármestereknek adott útmutatásokon keresztül a várost ért harcokig.

Sokszor forrásként használható a monográfia, többek között teljes terjedelmében közli a sárvári Hegyközség életét szabályozó rendelkezéseket, articulusokat az 1800-as évek elejéről. Nagyjából szó szerint élénk tárja például a sárvári vár leltárát 1630-ból eredeti, általa kutatott forrásból. Hadd jegyezzem meg, hogy 1955–1956-ban végezte az utolsó levéltári kutatásokat könyvéhez, melyet a következő évben be is fejezett. Akadémiai díjat kapott érte, mégsem sikerült kiadnia, máig nem tisztázott okok miatt. Valószínűleg a terjedelem áll a háttérben – ezer gépelt oldalról van szó. A kiadás körül kialakult helyzet feltárása még szükséges, az mindenesetre tény, ha sikerült volna kiadni a munkát, elmondhatta volna magáról, hogy számos, a város és a vár évszázadaival kapcsolatos adatot ő ismertetett meg a tudományos étellel és olvasó közönségével. A vár építéstörténetét kutató az eredményeiről a *Savaria – A Vas Megyei Múzeumok Értesítőjében* 1973-ban beszámoló Tóth Melinda például köszönetet mondott Szeibert Jánosnak, hogy betekinthezett a kéziratba. Hadd tegyem hozzá, hogy a falkutatások során tett megfigyelések értelmezéséhez Tóth Melinda például hasznosította a Szeibert kéziratából megismert 1630. évi leltárt, melynek segítségével azonosította a vár egyes termeit, szárnyait.

Nemcsak adatok közléséről van szó természetesen, hanem szubjektív történetmesélésről is. A szerző a monográfia több lap-

ján is felidézi életét, megemlékezik szülei-ről, nagyszülei-ről, sőt felmenőiről. Az így megismert plusz adatok színesítik Szeibert János életének száraz tényeit, de ő nem ezért közölte azokat, hanem egy-egy részlet megvilágítása vezette tollát. Egy ilyen szubjektív kitekintést olvashatunk a város gazdálkodásáról szóló, már említett utolsó kis fejezet kapcsán. A város több személynek is fizetett munkája ellátásáért, természetesen köztük volt a polgármester, de a levélhordó is. 1853-ban előbbi, Tífusz Ferenc, aki egyébként eredeti szakmáját tekintve kőművesmester volt és állítólag kemény kézzel, de sikerrel vezette a várost, 60 forintot kapott évente „fáradsága díja” fejében. A levélhordó pedig 38 forintot és egy csizmát. A katolikus egyház harangozója szintén kapott fizetséget, de nem az összeg (100 forint négy községtől, Sárvártól, Sártól, Péntekfalutól és Vármelléktől) a fontos, hanem a személye, Bodor János. Egy nyugta alapján ugyanis már 1853-ban harangozott a sárváriaknak, de Szeibert János megjegyzi, hogy még az ő gyermekkorában is dolgozott. Ne felejtjük, szerzőnk 1903-ban született. Bodor János azonban ekkor már igen idős volt, ezért a kisebb diákok önkéntesnek jelentkeztek nála harangozni. Köztük a kis Janika is, ahogy olvashatjuk, a diákság „e műveletében a könyv írója is gyakran segédkezett”. (511. o.) Egy történeti munka így bővül személyes életrajzi elemekkel.

Visszatérve a monográfia szerkezeti és tartalmi bemutatásához, kezdjük egy általános megállapítással! Az első fejezetek nagyobb korszakokat, időszakokat mutatnak be, ami a források természetéből is fakad, hiszen Sárvár története nem mondható el egy folyamatos elbeszélésként, melyben egymást szorosan követik az események. A források száma korlátozott, tartalmi szempontból sem bőséges. Szerzőnk ezért

a 15. század végéig, a 16. század elejéig, a Nádasdyak koráig a város történetét az országos történet szakaszaihoz igazítja, függetlenül attól, hogy azok Sárvár történetében egységes korszakot jelentettek-e vagy nem. A városmonográfiák többsége ma is ezt a gyakorlatot követi.

Érdekesebb talán, hogy a szerző az 1926-ban megjelent monográfiájának történeti részében nem használta ezt a korszakolást, ott is időrendben haladt, de a fejezetcímek egyben témamejelölések voltak, nem időrendi besorolások. Mint például: Sárvár elnevezése, A város privilégiumai, Harcok Sárvár alatt, Sárvár a Nádasdyak idején, vagy későbbi századokból: A város belső élete, gazdálkodása, vagy Sárvár a múlt század elején. Első könyvének megjelenése után két évvel, 1928-ban keltett óriási szenzációt Hóman Bálint és Szekfű Gyula nyolckötetes *Magyar Története* (később öt kötetbe szerkesztették át). A középkori részek időbeosztása nem egyezik Szeibert monográfiájával, de érdekes, hogy a 16. századtól kezdve a Szekfű Gyula által írt részek címei – szakítva a korábbi hagyományokkal – századok szerint haladnak, azaz a 16., 17., 18., 19–20. század. Valószínűleg nem tévedünk nagyot, ha feltételezzük, hogy Szeibert János könyvének fő fejezetcímeit az ötödik résztől kezdve a nagy sikerű *Magyar Történet* inspirálta. A munka (természetesnek vehető) használatára utal néhány szövegközi jegyzet.

Az első fejezet összesen hat oldal, címe *Sárvár területe a honfoglalásig*. A cím sugallata ellenére nem történetföldrajzi leírást kapunk a település korai szakaszáról, hanem általános áttekintést az őskortól a magyarok megjelenéséig. A dunántúli kitekintés után összegzésként fogalmazza meg Szeibert, hogy Sárvár fekvése, védelmi lehetőségei és a kereskedelmi forgalom szempontjából is kedvező helyzete miatt a korai

időktől kezdve letelepedésre alkalmas hely volt. A környéken található római kori pénzek pedig már településre utalnak. A honfoglalók itt szlávokat, avarokat, sőt bajorokat találtak. Végso megállapítása szerint Sárvár alapításának ideje ugyan nem ismert, de „kétségtelen, hogy az ország legrégibb települései közé tartozik” (32. o.).

A kötet második fejezete Honfoglalás – *Az Árpád-házi királyok nyomában* címmel 23 belső részre tagoltan 19 oldalon mondja el három évszázad történetét alig néhány forrásra, oklevélre alapozva. A magyar honfoglalás, államalapítás történetébe ágyazva tér rá Sárvár kialakulására, illetve az első itteni vár kérdésére. Lényege szerint a település a római kor óta egy jól védhető helyen alakult ki és élt tovább, mégpedig a mai sárváriak számára is ismert óvár területén. Szeibert hangsúlyozza, hogy akár római kori eredetű, akár ősmagyar településről van szó, magját a mai központtól északabbra keressük. Az ottani földvár nyomait még látták a 19. század elején is. Az Árpád-korban az itteni központ délebbre húzódott néhány száz méterre a mai, 1328-ban már biztosan álló vár és környékére. Függetlenül attól, hogy ma a kérdést már másképp látják a történészek, régészek, számunkra (számomra) az a fontos, hogy Szeibert elméletet alkot. Tudósként gondolkodik, kérdéseket fogalmaz meg és keresi a választ, válaszokat. Szempontunkból jellemző a következő mondata: „Akár a pannoniai római településből, az azt követő népek Sárvár-vidéki letelepedéséből keletkezett Sárvár, akár közvetlen ősmagyar településsel állunk szemben, mindenesetre a település magját a védelmi rendszer, a várrendszer, a mi esetünkben földvárrendszer alkotta” (44. oldal). Különféle elméletek vannak, mondja, de a lényeg, hogy mindegyik paradigmában egy jól védhető hely adja a település, konkrétan Sárvár történetének a magját, alapját.

Az ellentmondásos adatokban keres biztos fogódzót. Az elmúlt évek, a 20. század második felének kutatásai alapján tudjuk, hogy a Sárvári Óvár területén nem mutatható ki „ősmagyar” település, de ez semmit nem von le Szeibert tudós hozzáállásából. Nem részletezem, de szövegközi utalások alapján tudható, hogy a szerző szorososan követte a friss szakirodalmat, a magyar történelemmel kapcsolatos kutatásokat.

A monográfia 1957-ben már készen volt, terjedelménél fogva egy több évtizedes előkészület csúcspontjaként értékelhetjük. A szerző életének 1945 utáni szakaszáról szinte semmit nem tudunk. 1946-ban elbocsátották, ami után fizikai és szellemi munkákból tartotta el magát. Elképzelhetőnek tartom, hogy a következő évtizedben, az 1940–1950-es évek fordulóján olvashatott otthonában, de egy, a Bevezetőben említett fél mondata alapján sokkal valószínűbb, hogy az első várostörténeti könyve megjelenése, 1926 után tovább folytatta a kutatásokat és olvasta el a legfrissebb irodalmat. Miközben teljesen más jellegű munkát véggez, tudományos cikkeket, ismertetéseket, könyveket ír olyan témákban, melyeknek nincs közük általában a várostörténethez, még van ideje az ezzel kapcsolatos közlemények figyelemmel kísérésére és feldolgozására. Elképzelhető, hogy számára ez volt a kikapcsolódás. Mint ma a streaming-szolgáltatók filmdömpingjének a követése, vagy a Facebook.

Az előbbieik alapján a *Sárvár története 1848-ig* című nagymonográfia születését a következőképpen képzelem el. Hivatali elfoglaltsága mellett – mintegy pihenésként – a két világháború között folyamatosan követi a történeti irodalmat, az általános témák mellett a magyar városfejlődéssel kapcsolatos tudományos írásokat. 1945 után elveszíti az állását, különféle munkákat vállal, fizikaiakat is, de közben – mintegy te-

rápiaként, hogy ne omoljon össze – elkezdi Sárvár történetének formába öntését. Hozzálát a források összegyűjtésének, már korábbról is vannak adatai, azokat megrostálja, de újakat is tesz hozzá az ismert forráskiadványokból (*Hazai Okmánytár*). Végül 1955–1956-ban még egyszer levéltári kutatást végez, és végső formába önti a monográfiát, amiért akadémiai jutalmat kap.

Az első rövid két egység bemutatása számos, a szerző munkamódszerét bemutató megállapításra adott lehetőséget, mellyel azt szeretném érzékeltetni, hogy Szeibert János nemcsak összegyűjtötte az adatokat, hanem azokat értelmezte, nagyobb összefüggéseiben mutatta be. A következőkben egyes fejezetek esetén számomra érdekes megállapításokat emelek ki, erős válogatásban. A kötetben ugyanis számos a város, a vár történetét részleteiben bemutató forrás ismertetése, elemzése olvasható, melyek részletes bemutatására nincs itt lehetőség, de a szerző által érintett témák gazdagsága sem engedi meg, hogy akár egy metszetet, egy szűk témát kijelöljek. A kötet mérete nem a felesleges szöveggyarapítás eredménye, hanem adatok, elemzések gazdag, ma is hasznosítható tárháza.

A harmadik fejezetben a város 14–15. századi történetét taglalja megállapítva, hogy az Anjouk idején megfigyelhető fel lendülést annak köszönheti, hogy az ország bekapcsolódott a déli kereskedelmi útvonalakba. A Dalmácia felé irányuló kereskedelem Sárváron keresztül is zajlott, melyet jelez, hogy itt harmincadhivatal működött. Nem részletezve a legújabb kutatásokat, elemzéseket, itt és most annak hangsúlyozását tartom fontosnak, hogy Szeibert János nem önmagában, önálló világként értelmezi Sárvár történetét, hanem elhelyezi azt a nagy történések vonalába. Véleményem szerint ezek a részek a legjobb elemzések, a kötet későbbi fejezeteiben sokszor csupán

források közlését, adatainak kivonatát olvashatjuk, itt azonban szakmailag elfogadott elemzéseket. A monográfia várostörténetet taglaló részei, eltérően a későbbi, gazdagabb forráslehetőséggel bíró korszakok bemutatásától, nem adatok sokaságának közlése, néha azokat kísérő kommentárok, hanem épp ellenkezőleg, kevés forrás alapján egy egységes történeti kép felvázolása Sárvár ismeretlen múltjáról.

A negyedik fejezet tovább folytatja az adatok elemzését Sárvár belső életének a bemutatásával. Megállapítja, hogy a város lakói iparral és kereskedelemmel foglalkoznak, mint az a középkori városokra jellemző, de a mezőgazdasági tevékenység is része a polgárok életének. A pontos arány nem dönthető el ugyan, de megállapítja, hogy a késő középkorban Sárvár kisvárosi szerepkört töltött be.

A rendelkezésre álló források alapján rekonstruálja a középkori Sárvár területét, melyet insulának, szigetnek neveztek. A vár északra terült el, a vártól a Gyöngyös választotta el (Nádasdy Tamás fogja innen elterelni és jön létre a várpark). A város a mai belváros, a Hild park, a Posta tér, innen a régi árokhát, a mai Dózsa György utca, a Batthyány utcával alkották az északi határt, majd az Árpád utca a nyugati oldal, és fordult vissza a Nádasdy utca körül, előtt. Később ez a rész terjeszkedett Sári felé, először Nádasdy Ferenc a fekete bég és fia, Nádasdy Pál idején.

Az ötödik, hatodik és hetedik fejezet nagyjából hasonló felépítésben taglalja a város három évszázadának 16–18. századi történetét. Szól a földesurakról, a várossal való kapcsolatokról, mely nem mindig volt felhőtlen. Nádasdy Tamás utódai alatt már komoly érdekellentétre került sor. A földesurak a privilegizált mezőváros jogait megpróbálták megnyirbálni, néha emiatt perre került sor. Tárgyalja a gazdaság helyzetét,

sok adatot közöl, de nem vállalkozik ezek összehasonlítására és nem helyezi nagyobb összefüggésekbe, mint azt a középkornál tette. Az árakról és a bérekről azonban nagyon fontos apró részlet derül ki, melynek segítségével elképzelhetjük, milyen anyagi kondíciókkal bírtak a városi társadalom egyes rétegei, csoportjai. Néhány érdekesebb példát engedjenek meg az 1540-es évekből! A sárvári kertben, Nádasdy Tamás, Kanizsai Orsolya kertjében egy napszámos napi munkájáért 6 dénárt kapott. Egy pár cipellő a városban 18 dénárba került, háromnapi tiszta munkájába. Egy lúd 5 dénár volt, egy borjú 34–45 dénár, a nyúl ehhez képest sokba került, 10 dénárba. A vár szakácsának új ingjéről a vár gondoskodott, 13 dénárért vásárolt számára két inget. Nádasdy Tamás nádor szerette a jó bort, 1 pint, nagyjából (fogadjuk el másfél liternek) 3 dénár, 5 pint (hét és fél liter) 14 dénár – a napszámos félnapi keresete. Ha már borfogyasztás, Báthory Erzsébet háztartásáról is hoz adatot. Az erős fekete bég feleségéről amúgy nagyon sokat ír, talán a legtöbbit a kötetben, és olyan jelzőkkel illeti, mint „a bűnös asszony”, „elborult elméjű asszony”, akinek „különös szeszélyéről” egy jegyzőkönyvet is közöl. A borfogyasztásával kapcsolatban a várban őrzött borokról szóló 1608-as feljegyzéssel kapcsolatban, levonva annak tanulságait, jegyezte meg a szerző: „Abban az időben a férfiak (és a nők) is vizet nem sokat fogyasztottak: mégis ennek a nagy mennyiségű bornak (kb. 651 akó) elfogyasztásához sok vendégnek kellett közreműködni.” (417. o.)

A három századot áttekintő három fejezet számos különálló témát dolgoz fel, melyek mindegyike nagyon izgalmas, és különösen fontosak azok, melyek nem kiadott forrásokra épülnek, hanem levéltári kutatásokra. Általában közli a források helyét, így azok vissza is kereshetők, de egy,

a város iránt érdeklődő olvasó számára nem ez a fontos, ez a hitelességet csak erősíti, hanem inkább az, hogy saját településéről valóban rengeteg újat megtudhat, melyek egy része inkább érdekes, más része azonban ezen felül a mai viszonyok előzményeként fogható fel. Az utcák, a hidak, az épületek, a mindennapi ügyek intézése mind olyan téma, melyről – azt gondolom – ma is szívesen olvasunk. Hiszen arra a kérdésre kapunk választ, hogyan éltek itt elődjeink. Ott, ahol mi ma élünk. Mert mindez erről szól. Nem véletlen, hogy Szeibert János is utal többször a mára, sőt saját családjára is. Például a középkor kapcsán egyik nagyszülői ágát emlegeti, akik vászonkereskedéssel foglalkoztak és beszerzésre jártak Ausztriába, Bajorországba, Csehországba. A szerző identitásához hozzátartozik a város története, melynek ősei szintén részesei voltak, másképp fogalmazva, ők is írták Sárvár történetét.

Az utolsó, kerekén százoldalas részben Sárvár 19. század első felének történetét ismerhetjük meg. Itt nem osztja fel a témákat nagyobb egységekre, hanem az első fejezetekhez hasonlóan sok-sok fejezetben közöl forrásokat, beszámolókat, hagyatékokat. A város 1802. évi őszi pusztulásával kezd, amikor két nagy tűzvész tombolt Sárváron. Ezután vezették be, hogy minden éjszaka két „tűzi strázsza” járja az utcákat. A beszámolót a jegyző írta, aki Trója pusztulásához hasonlította a tragédiát.

Egy másik szemtanú a francia csapatok bevonulásáról ír 1809-ben. A lényeg, hogy a francia katonák a kocsmákban és a pincékben úgy lerészegedtek, hogy „ezen részeg népeket vigyázó tiszteken kívül, egy szálíg megölhették volna”.

1808-ban szabályozták Sárvár polgármesterének feladatait. Többek között meg kellett hallgatni az egymás ellen panaszkodókat, és egyezség híján „lelkiismerete és

letett hite [esküje] szerint minden tekintet nélkül igazságot kellett szolgáltatnia”. (423. o.) Fel kellett lépnie a károkozó polgárok ellen, szabályoznia kellett az ügyvitelt és még számos feladatot látott el.

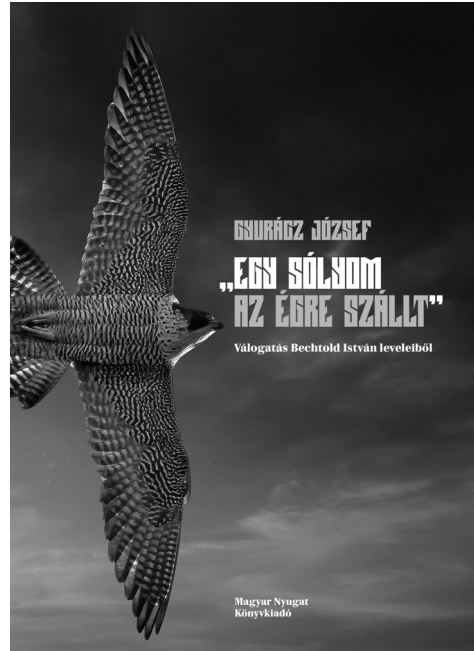
Oldalakon keresztül lehetne még sorolni a kisebb-nagyobb témákat, de ez már felesleges lenne. Mind erről a fejezetről, mind a többiről, illetve az egész kötetről elmondható, hogy csúcsteljesítményről van szó. Olvasói nemcsak a város történetének fordulópontjait ismerhetik meg belőle, hanem változatos szempontok szerint merülhetnek bele Sárvár elmúlt évszázadaiba, a mindennapi élet történéseibe, apró-cseprő, nem egyszer vérre menő vitáiba, a keserves és nyugodtabb időszakok világába. Egy gazdasági, társadalmi és kulturális szempontú, forrásokra támaszkodó várostörténetről van szó, melynek elolvasása után nemcsak egy összképpel rendelkezünk Sárváról, történelméről, hanem sokféle témában pillanthatunk be a város valóban hol izgalmas, hol épp nyugodt mederben folyó múltjába.

Takács Zoltán Bálint

Gyurác József: „Egy sólyom az égre szállt”

VÁLOGATÁS BECHTOLD ISTVÁN LEVELEIBŐL
MAGYAR NYUGAT KÖNYVKIADÓ, 2024. 224 P.

Az 1980-as években, aki csak néhány hetet is töltött Kőszegen, biztosan találkozott hétvégente vagy hétköznap délutánonként egy különleges úrral. Már feszes testtartása is tiszteletet parancsolt, karján madarászkesztyűn valamilyen ragadozó madár pihent. Lehet, hogy a Csónakázó tó környékére sietett, ahol madarát reptette, trenírozta. A kőszegiei és az iskolavárosba messzebből érkezett tanulók is ismerték Bechtold Istvánt. A kőszegiei az életútjáról

is sok mindent tudtak, a Jurisich Miklós Gimnázium tanítványai azonban inkább a madarászt, a természetvédőt látták benne. Az ismeretség onnét adódott, hogy éveken keresztül a Madarak és Fák Napján – amely „ünnepet” hazánkban először Chernel István szervezett meg Kőszegen 1902-ben – Bechtold István tartott foglalkozást az ifjúságnak. A madarakról szóló történetek, tudományos igényű adatok, anekdoták vagy hogy „hány rovert fogyaszt el egy évben a sárgarigó” minden alkalommal lebilincselők és érdekfeszítők voltak.

Gyurác József köteté Bechtold István két évtizedes szakmai levelezéséből válogatva megismerteti az olvasóval e karizmatikus személyiséget, és egyben tiszteleg az ötven éve megalakított Magyar Madártani Egyesület, valamint annak Vas vármegyei helyi csoportja előtt.

Bechtold István, természetvédő, helytörténész, karikaturista Kőszegen született

1927-ben. Édesapja, Bechtold Jakab a kőszegi katonaiskola tanára volt. Istvánt is katonai pályára szánták. Budapesten járt hadapródiskolába, de a második világháború miatt nem tudta befejezni tanulmányait. Iskolájukat nyugatra menekítették, ahol lábsérüléssel kórházba került és innen szökve érkezett haza. Munkát nehezen talált, eleinte a kőszegi villanytelepen dolgozott, majd a nemezgyárban helyezkedett el. Itt több munkakört is betöltött, és a LATEX Vállalat csoportvezetőjeként ment nyugdíjba.

Munkája mellett a természet szeretete határozta meg mindennapjait. Kőszeg és környékének élőlényeit, természeti jelenségeit tanulmányozta, mindenekelőtt madárvilágát vizsgálta. Amatőrből nagy tudású ornitológussá fejlesztette magát, megtanulta az állatpreparálást, gondozta a sérült vagy beteg madarakat. Egyik alapítója a Magyar Madártani Egyesületnek, amelynek solymász szakosztályát és kőszegi csoportját is vezette. Külső munkatársként segített a Vas Megyei Múzeumok Igazgatóságának, madárgyűjteményének egy részét ma is az intézményben őrzik. Kőszegen még többen emlékeznek közéleti munkásságára, vagy a Hétfő esti Kör baráti társaságban folytatott kedélyes beszélgetésekre. Rendszeresen tartott élvezetes előadásokat felnőtteknek és fiataloknak. A helybelieket megörökítő karikatúráiból kiállítást is rendeztek, anekdotagyűjteményének részletei nyomtatásban is megjelentek. Naplójában művészi rajzokkal illusztrálva rögzítette a napi meteorológiai megfigyeléseit. Fontos szerepet játszott a Szőlő Jövésnek Könyvébe való bejegyzés (1740 óta) Szent György-napi szokásának felelevenítésében, és mintegy húsz évig ő rajzolta be az új hajtásokat. 1991-ben hunyt el. 1993-ban Kőszeg Város díszpolgárává választották és róla nevezték el a 2006-ban átadott kőszegi természetvé-

delmi látogatóközpontot, ahol kiállítást szenteltek emlékének.

A könyv gerincét képező levelek ismeretése előtt a szerző röviden és élvezetesen mutatja be Vas vármegye madarász közösségét. Országos kitekintéseket téve olvashatjuk azon – kiváló, a közelmúltban aktív és kortárs természetvédők – nevét és tevékenységét, akiknek sokat köszönhet a helyi, illetve a hazai madártan.

A levelek időrendben követik egymást. Azonnal feltűnik, hogy a megszólításokban Gyurácz József nem közöl sem vezeték- sem keresztnéveket, mindössze a nevek nagy kezdőbetűjét. A levelet tartalmát elolvasva ez titokzatosságot és elmélyülést eredményez az olvasó elméjében. A levelek pontos lenyomatot adnak Bechtold István személyiségéről, gondolatairól, hatalmas tudásáról. Megtalálhatóak a Budapestre, a Magyar Madártani Egyesület vezetőinek írott, esetenként problémákat feltáró írások, de talán legélvezetesebb olvasmányok a személyes vagy szakmai, barátoknak írt útmutatások. Helyenként tanácsadás történik vagy a hibák kijavításának javaslatát írja le Bechtold. Nagyon érdekes, hogy ezen levelek hangvétele is minden esetben szelíd, csak a cél a vezérlő elv, vagyis, hogy a tevékenységeinket az élőlények és a természet érdekeit szem előtt tartva végezzük! „Mindig mondom: az ember éljen úgy, hogy valamit hagyjon maga után, ami a közé! Hogy ezért kapunk-e valamit, nem fontos. Lényeg, hogy adtunk. És ez megnyugtató.”

A könyvben számos madárfajról, azok viselkedéséről, alaktanáról, felismerhetőségéről, előfordulásáról olvashatunk a jelennek és jövőnek szóló ismereteket. Csak néhány példa a levelekben felbukkanó fajok közül: héja, fehér vagy fekete gólya, vízirigó, fogoly, kormos vagy szürke légykapó, vörös vércse, karvaly, jégmadár, örvös rigó, jégmadár vagy keresztcsőrű. A pontos név- és

tárgymutató könnyű kereshetőséget eredményez, akár egy konkrét fajról szóló későbbi kutatást illetően is.

A kötet előszava igazi kedvcsináló. Németh Csaba írása Bechtold István munkájának és elveinek maradandóságát emeli ki. A könyv ízlésesen illusztrált, a lenyűgözően kiváló „madaras fényképek” Babos Dániel, Borbás Katalin, Gyurácz József, Heincz Miklós, Orbán Attila és Tóth Kornél munkái.

A Magyar Nyugat Könyvkiadó impozáns megjelenést adott az értékes munkának. A könyv kemény táblás kötésben, szinte hibátlan szerkesztésben jelent meg. Sajnos könyvesbolti forgalomba nem kerül, de a kiadó elektronikus formában elérhetővé tette a honlapján.

Keszei Balázs

ANTAL HORVÁTH:
FRAGE DER KULAKEN IM KOMITAT
VAS I.

Im System von Rákosi wurde der Begriff „Kulák“ statt der Ausdrücke für den früheren Ackerwirt, den Großbauer, den reichen Bauer alltäglich. Von den Leitern des Systems wurden auch die wesentlichen Zeichen der in der Sowjetunion gebräuchlichen Kulakenverfolgung übernommen. Das Kulakentum wurde zu der Schichte, deren Mitglieder unter den Agrarproduzenten zu Opfern der schlimmsten Ausbeutung, Bloßstellungen, Erdulder der Gesetzlosigkeit; Sündenbocke, auf die man die Folgen der sämtlichen Mangelhaftigkeit schieben konnte, mithilfe deren man auf die Mittelbauer und auf das ganze Bauertum einen Druck üben konnte. In unserem Beitrag versuchen wir durch die Ereignisse im Komitat Vas das Schicksal der Kulaken, die wir die Vielfältigkeit der mit ihnen verbundenen Absichten und Vorgehen vorlegen wollen.

JÁNOS HORVÁTH:
ERNŐ HOLLÁN 200

Der Verfasser ist durch viele Fäden zu Gemeinde Békás verbunden. Bereits als Kind lernte die Kapelle Hollán-Békássy kennen, als Erwachsener hatte er Möglichkeit die Kapelle und ihre Umgebung zu sanieren: als Bürgermeister erfuhr er immer mehr über die, die in der Kapelle ruhen. Die Bewunderung und die Neugier erwuchs in ihm immer größer. Deshalb wurde er Annehmer und Vorsteller der Werte zu Békás. Die in der Kapelle verbrachten Zeiten, die Interpretierung und die Botschaften trieben ihn an, an allen möglichen Stellen, sowohl auf staatliche als auch auf amtliche Ebene die Anerkennung der in Békás ru-

henden historischen Persönlichkeiten, besonders die von Ernő Hollán zu erkämpfen. Diese Markierung des Weges verwirklichte sich in der Form von den Förderern und Festen sowie Gedenkfeiern. Dies bezieht sich auch auf die Erkämpfung der würdigen Anerkennung nicht nur Békás, sondern auch Hollán betreffend sowie in der Geburtsstadt Szombathely, bzw. an seine Eisenbahnbauarbeiten auch bei der MÁV gAg. gedacht. Die aktive, beinahe fünfzehn Jahre lang andauernde Forschungsarbeit brachte ihm das Ergebnis, das die Fortsetzung des sich von ihm vorgestellten Weges mit der Einbeziehung der Pressen und der Öffentlichkeit sein kann.

ZOLTÁN HORVÁTH:
UMWANDLUNG DES SYSTEMS IN DER
ÖFFENTLICHEN BILDUNG IN
SZOMBATJHELY NACH 2020:
GESELLSCHAFTLICHE,
GEMEINSCHAFTLICHE UND
WIRTSCHAFTLICHE WIRKUNG

Das System der öffentlichen Bildung zu Szombathely überstand in den vergangenen Jahren eine beträchtliche Umwandlung. Im Mittelpunkt des Beitrags steht die Nonprofit GmbH AGORA Savaria Kulturelle und Medienzentrale. Die Studie legt durch Beispiel einer Komitatsorganisation die Möglichkeiten der Wirtschafts- und Gesellschaftsentwicklung kultureller Basis vor.

IMRE KAJÁN:
ERNŐ HOLLÁN, DER BÜRGERLICHER
INGENIEUR

Die ersten Spuren der Ingenieur Tätigkeit des bürgerlichen Ingenieurs Ernő Hollán kennen wir aus den ersten Jahren nach der

Niederlage des Freiheitskampfes 1848/49. Er machte Großgrundbesitzern durch Drainrohrlegung Bodenverbesserung. Zur gleichen Zeit machte er sachkundige Arbeit im Rahmen des Ungarischen Wirtschaftsvereins, er schrieb mathematisches Lehrbuch, dann arbeitete er in der damals hochlaufenden Eisenbahnentwicklung, er betrieb den Bau der vergitterten Brücken mit Stahlstruktur. Er wurde unter die Mitglieder der Ungarischen Akademie der Wissenschaften als aktiver ausgezeichnete Fachmann in der Erneuerung der Ingenieursprache erwählt. Er war Gründungsvorsitzender des Ungarischen Ingenieurvereins ab 1866 neunzehn Jahre lang

ESZTER KOVÁCS:
DIE BAUGESCHICHTE DER KIRCHE ZU
VÉP IM SPIEGEL DES PATRONATS DER
FAMILIE ERDŐDY

Im Leben der Großgemeinde, dann Stadt Vép spielte die Religion immer eine wichtige Rolle. Es ist wahrscheinlich auch der Familie Erdődy zu danken, die auch die Rolle des Patronats erfüllte. Dessen zufolge hatte die Familie die Pflicht die Aufrechterhaltung, die Bau- und Wiederherstellungskosten der Kirche. Zur gleichen Zeit war auch die Bevölkerung eine Religiosität von großer Stufe gekennzeichnet. Im Laufe der Erneuerungen und Bautätigkeiten während der Jahrhunderte bildete sich aus der Sankt Andreas-Kirche mit zwei Türmen die heutige Verklärung Christi-Kirche mit einem Turm heraus. Im Beitrag versuchen wir dieser äußeren und inneren Änderung zu folgen. Die Aktualität deren liegt darin, daß die Verklärung Christi-Pfarrkirche zu Vép feiert im Jahre 2024 mehrere Jubiläen.

ISTVÁN NÁDOR:
ERNŐ HOLLÁN

Zum 200-jährigen Jubiläum der Geburt von Ernő Hollán ergriff die Ingenieurkammer im Komitat Vas die Initiative, daß das Jahr des Bizenariums „das Gedenkjahr für Ernő Hollán“ sein soll. Zu diesem Gedanke gesellten sich die Stadt Szombathely, die Vollversammlung des Komitates Vas, die Architektkammer im Komitat Vas, die Wissenschaftliche Körperschaft des Komitates Vas der Ungarischen Akademie der Wissenschaften und der Eisenburgerverein der Freunde des Museums. Vom Verfasser wird das erste Vorkommnis des Gedenkjahres skizziert. Er macht kurz bekannt, wie die Szombathelyer vor dem vielfarbigen und in jedem Bereich erfolgreichen Lebenswerk unseres Vorgängers salutierten. Für den Verfasser war Ernő Hollán in erster Linie ein Ingenieur, der Offenheit und Informiertheit für die technischen Neuheiten zeigte, sogar profitierte er fürs Beste seiner Heimat. Er war ja ein solcher Ingenieur, der sowohl im öffentlichen Leben als auch in der Politik eine äußerste Rolle spielte. Er könnte ein Beispiel für die heutigen Ingenieure, Persönlichkeiten des öffentlichen Lebens und der Politik sein.

MIKLÓS JÓZSEF NEMES:
DIE BEZIEHUNG ZWISCHEN DEM
GRAFEN ISTVÁN SZÉCHENYI UND
ERNŐ HOLLÁN

Die beiden Persönlichkeiten haben nicht nur in der Herstellung des ungarländischen Eisenbahnnetzes einen gemeinsamen Verbindungspunkt und eine große Rolle, sondern auch in der Bildung der zeitgenössischen gesellschaftlichen Politik. In der Mitte des 19. Jahrhunderts erlebte Ungarn

nach der Niederlage des Freiheitskampfes eine politische und wirtschaftliche Krise. Er arbeitete an der Lösung dieser Krise. Der Beitrag legt diese gemeinsame Tätigkeit, Denken in den Jahren vor dem Tod von Széchenyi vor, was die zwei historischen Figuren im Interesse der Möglichkeit des Fortschrittes des Landes getan hatten. Wir können in erster Linie eine Tätigkeit von politischem Charakter dokumentieren. Beide Persönlichkeiten hielten auch das Vortreiben der kulturellen und wirtschaftlichen Entwicklung der Gesellschaft für wichtig.

KÁZMÉR RADVÁNSZKY:
ERNŐ HOLLÁN, DER EISENBAHNBAUER

Ernő Hollán (1824-1900) war ein ausgezeichnete Kriegeringenieur, Generalleutnant, Eisenbahnbauer, Staatssekretär, Gründer und erster Vorsitzender des Vereins des Ungarischen Ingenieur- und Architektvereins. Sein Name geriet unwürdig in Vergessenheit. Die Jahrhunderte überspannende Wirkung seiner Tätigkeit ist auch heute merklich anwesend. An ihn erinnert gibt der aus der Gelegenheit des Bizenariums erscheinende Beitrag im Interesse des Ausbaues des auch derzeit bekannten Eisenbahnnetzes, des Verwaltungssystems von der Ungarischen Staatseisenbahn (MÁV) über die von ihm gemachte Tätigkeit Vorgesmack. Die Tätigkeit und der Lebensweg von Ernő Hollán ist noch zurzeit für die Ingenieure der Gegenwart. beispielhaft.

CSABA TÓTH:
EINE GEOMETRISCHE
KONSTRUKTION AN DER ZEICHNUNG
VON LEONARDO MIT DEM TITEL
„STUDIEN ZUR DIE KINDER
ANBETENDEN MARIA“ IM MUSEUM
METROPOLITEN

Im Museum Metropolitan in New York wird eine solche Leonardo-Zeichnung („*Studien zur die Kinder anbetenden Maria*“), die am Papier vier kleine Kompositionsskizzen und eine kleinere geometrische Konstruktion darstellt. Der Verfasser bringt im Beitrag die geometrische Konstruktion in Zusammenhang mit den vier Kompositionsskizzen, bzw. mit den in der ständigen Ausstellung sichtbaren Gemälden in Museum für bildende Künste in Budapest *Maria mit ihrem Kind* und *der kleine Johannes der Täufer*. Die geometrische Konstruktion ist eine solche Kompositionsaufwerfung, die zu gleicher Zeit auf eine achselartig symmetrische und daneben auf nach rechts geschlossene Komposition hinweist, wie auch das Gemälde in Budapest. Die anderen Madonnabilder von Leonardo ruhen nicht auf dieses Schema. Mit großer Wahrscheinlichkeit steht die aktuelle geometrische Konstruktion mit dem in unserer Heimat aufbewahrten Gemälde in engster Verbindung. Zugleich ist sie der Keim des späteren Patentes von Leonardo und einer der Errungenschaften der Renaissancekunst, der Dreieck- oder Pyramidenkomposition.

ANTAL HORVÁTH:
THE KULAK QUESTION IN VAS
COUNTY I.

In the Rákosi regime, the terms “parasztgazda” (peasant farmer), “nagygazda” (big farmer) and “zsírosparaszt” (fat peasant) were replaced by the term “kulak”. In addition to the meaning of the Russian word “кулак”, meaning “big farmer”, “fat peasant”, the regime’s rulers also adopted the essential features of the kulak persecution that had become common practice in the Soviet Union. The kulak class became the stratum whose members became the victims of the most serious exploitation of the peasantry, the victims of persecution, the victims of outlawry: scapegoats on whom the consequences of all the shortcomings of the system could be laid, through whom pressure could be exerted on the middle classes, but also on the peasantry as a whole. In our paper we want to show the evolution of the fate of kulaks, the diversity of intentions and procedures related to them, through the events in Vas County.

JÁNOS HORVÁTH:
ERNŐ HOLLÁN 200

The author has many ties to the village of Békás. He became acquainted with the Hollán-Békássy Chapel as a child, and as an adult he had the opportunity to renovate the chapel and its surroundings: as mayor he learned more and more about the people who rested in the chapel, and his childhood admiration and curiosity grew. It is for this reason that he has become a promoter and presenter of the values of Békás, and the time spent in the chapel, the interpretation of the inscriptions and his messages have encouraged him to seek recognition for the

historical figures of Békás, especially Ernő Hollán, at every possible place, both at state and official level. This intent will take the form of supporters and celebrations, commemorations and a worthy recognition, not only in Békás, but also in Ernő Hollán's birthplace, Szombathely, and in the railway construction works of MÁV Zrt. Nearly fifteen years of active research have produced the results that could be a continuation of the path he envisaged, involving the press and the public.

ZOLTÁN HORVÁTH:
THE TRANSFORMATION OF THE
PUBLIC CULTURAL SYSTEM IN
SZOMBATHELY AFTER 2020: SOCIAL,
COMMUNAL AND ECONOMIC IMPACT

The public cultural institutions of Szombathely have undergone significant changes in recent years. The focus of the study is the AGORA Savaria Kulturális és Médiaközpont Nonprofit Kft. The case study illustrates the potential of a culture-based economy and social development through the example of a local cultural organisation.

IMRE KAJÁN:
ERNŐ HOLLÁN, THE CIVIL ENGINEER

The first traces of Ernő Hollán's work as a civil engineer date back to the first years of repression after the defeat of the 1848/49 War of Independence, when he worked for large landowners carrying out land drainages. At the same time, he worked as an expert in the Hungarian Economic Association, wrote a mathematics textbook, and then worked in the then burgeoning railway development, promoting the

construction of steel truss bridges. He was elected a member of the Hungarian Academy of Sciences as an outstanding professional active in the renewal of the language of engineering. From 1866 he was the founding president of the Hungarian Engineers' Association for 19 years.

ESZTER KOVÁCS:
THE HISTORY OF THE
CONSTRUCTION OF THE CHURCH OF
VÉP IN THE LIGHT OF THE ERDŐDY
FAMILY'S PATRONAGE

Religion has always played an important role in the life of the town of Vép, even later, when it became a municipality. This is probably also owed to the Erdődy family, who also acted as the church's benefactors. Consequently, the family was obliged to maintain the parish and to pay for the building and restoration of the church. However, the population was also very religious. Through centuries of renovation and construction, the old two-towered St Andrew's Church has evolved into the single-towered church of today, the Transfiguration of Our Lord. In this study we will try to follow this internal and external change. The occasion is that the parish church of the Transfiguration of Our Lord in Vép will celebrate several anniversaries in the year 2024.

ISTVÁN NÁDOR:
ERNŐ HOLLÁN

On the occasion of the 200th anniversary of the birth of Ernő Hollán, the Chamber of Engineers of Vas County initiated the initiative to make the bicentenary year the "Ernő Hollán Memorial Year". The City of

Szombathely, the Assembly of Vas County, the Vas County Chamber of Architects, the Vas County Scientific Board of the Hungarian Academy of Sciences and the Vas Museum Friends Association immediately joined this idea as partners. The author outlines the first event of the commemorative year, briefly describing how the people of Szombathely paid tribute to the diverse and successful life's work of our great predecessor. For the author, Ernő Hollán was first and foremost an engineer, who showed openness and knowledge of the world's technical innovations, and who put his knowledge to good use for the benefit of his country, as he was an engineer who played an extremely active role in public and political life. This could be an example to today's engineers, public and political leaders.

JÓZSEF MIKLÓS NEMES:
THE RELATIONSHIP BETWEEN
COUNT ISTVÁN SZÉCHENYI AND
ERNŐ HOLLÁN

The two figures have a common link and a major role not only in the development of Hungary's railway system, but also in the political shaping of contemporary society. In the middle of the 19th century, Hungary, after the fall of the War of Independence, experienced a political and economic crisis, and was working to solve it. The study presents the joint work and thinking in the years before Széchenyi's death during which the two historical figures engaged in order to achieve the country's progress. We can document mainly political activities, but both were also concerned with promoting the cultural and economic development of society.

KÁZMÉR RADVÁNSZKY:
ERNŐ HOLLÁN, THE RAILWAY
BUILDER

Ernő Hollán (1824-1900) was a distinguished military engineer, lieutenant-general, railway builder, state secretary, founder and first president of the Hungarian Society of Engineers and Architects. His name has been undeservedly forgotten, but the impact of his work across the centuries is still felt today. In his memory, the article published on the occasion of the opening of this year's Ernő Hollán Bicentenary commemorative year gives a taste of his activities in building the railway network, as we know it today, and in developing the administrative system of MÁV. The work and career of Ernő Hollán is a particularly valuable example for today's engineers.

CSABA TÓTH:
A GEOMETRIC STRUCTURE ON
LEONARDO'S PAINTING IN THE
METROPOLITAN MUSEUM'S
*STUDIES FOR THE
CHILD-WORSHIPPING MARY*

The Metropolitan Museum of Art in New York has a Leonardo drawing (*Studies for a Child-Worshipping Mary*), which shows four small compositional sketches and an even smaller geometric structure on a sheet of paper. In his study, the author compares the geometric structure with the four compositional sketches and the painting of *Mary with her child and the little Saint John the Baptist*, which is on permanent display at the Museum of Fine Arts in Budapest. The geometric structure is a compositional concept that refers to a composition that is both axially symmetrical and closed to the right, just like in the painting in Budapest. Leonardo's other Madonna paintings are not based on this scheme, so it is highly probable that the geometric structure in question is most closely related to the painting preserved in our country, and is also the origin of the later Leonardo style and one of the greatest achievements of Renaissance art, the triangular or cone composition.

SZERZŐINK

TÓTH CSABA (1959) festőművész,
főiskolai docens, ELTE Berzsenyi Dániel
Pedagógusképző Központ, Szombathely

HORVÁTH ANTAL (1948) nyugalmazott
középiskolai tanár, Kőszegi Evangélikus
Gimnázium

HORVÁTH ZOLTÁN (1982) Széchenyi
István Egyetem Regionális- és
Gazdaságtudományi Doktori Iskola
doktorandusza; ELTE TÁTK
Közgazdaságtudományi Intézet
Üzleti Kommunikáció és Marketing
Tanszék tanársegédje; AGORA Savaria
Nonprofit Kft. ügyvezetője

NÁDOR ISTVÁN (1952) okleveles
építőmérnök, a Vas Megyei Mérnöki
Kamara elnöke

HORVÁTH JÁNOS (1967) műszaki
szakelőadó, MÁV Területi Igazgatóság
Pályafenntartási Főnökség, Szombathely

DR. NEMES JÓZSEF MIKLÓS (1959)
egyetemi docens, Eötvös Loránd
Tudományegyetem Informatikai Kar

KAJÁN IMRE (1953) okleveles
építőmérnök, muzeológus, a
Zalaegerszegi Göcseji Múzeum
nyugalmazott igazgatója

RADVÁNSZKY KÁZMÉR (1972)
okleveles közlekedésépítő mérnök,
főnökségvezető
MÁV Zrt. Pályafenntartási Főnökség,
Szombathely

KOVÁCS ESZTER KATALIN (1988)
levéltáros, Magyar Nemzeti Levéltár Vas
Vármegyei Levéltára
doktoranda, Eötvös Loránd
Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar, Modernkori
Magyarország Doktori Program

TÜSKÉS ANNA (1981) irodalomtörténész,
HUN-REN Bölcsészettudományi
Kutatóközpont Irodalomtudományi
Intézet, tudományos munkatárs,
Budapest